

KENÉZ FERENC

A szabadulóművész

Kenéz Ferenc

A szabadulóművész

2011

Szerkesztette: Cseke Gábor

A fedőlapon Veress Pál festménye

Alapkiadás:

Zrínyi Kiadó,

Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ, Budapest
1995

TARTALOM

Kolozsvári versek

A bohóc jön, letérdel...
Most már sehonnan, sehova...
Amikor mindig úgy...
Ha mindenki csak trombitával léphetne...
Kinek mennyit ér a megvertek...
Utazók nemigen járnak erre...
Nem vagyunk elveszve...
Végül is miért? Végül is miért ne?...
Tele vagyok írva, kitöltve...
A futár megérkezik, mögötte...
Ez volt a csatamező. S most...
Szinte észrevétlen történik...

A nagy E betű

Igen, a trófeák ott vannak

Huszonharmadik budapesti vers
Huszonegyedik budapesti vers
Husztadik budapesti vers
Tizenkilencedik budapesti vers
Tizennyolcadik budapesti vers
Tizenhetedik budapesti vers
Tizenötödik budapesti vers
Tizennegyedik budapesti vers
Tizenharmadik budapesti vers
Tizenegyedik budapesti vers
Tizedik budapesti vers
Nyolcadik budapesti vers
Negyedik budapesti vers
Harmadik budapesti vers
Második budapesti vers
Első budapesti vers

A szabadulóművész kritikai holdudvara

Kőrössi P. József: Kenéz Ferenc, a szabadulóművész
Kedves Csaba: Egy szabadulóművész önvizsgálata
Cseke Gábor: Az ő kövének csobbanása...
A szerzőről

Kolozsvári versek

A bohóc jön, letérdel...

A bohóc jön, letérdel.
Kezében ketyeg egy óra.
Pattanásig feszülő idegekkel
figyelünk a bohócra.
Tíz bohócra. Száz bohócra.
A védőhálót leszerelték.
Az oroszlánokat bevezették.
Aztán az artisták vére
lassan kikanyarog
az elnéptelenedett folyosókra.

Most már sehonnan, sehova...

Most már sehonnan sehova,
innen oda soha, se ide onnan,
csak felfele röppálya nélkül,
függőlegesen föl az édig,
csak fölfele nyílegyenesen
az embertelen magasba?
Egy kisszék, egy alma nélkül,
csak fölfele nyílegyenesen
a toronytalan magasságba?
Sebünket ki kötözte be?
Ki csavart be a rakéta-lángba?
Így hullunk el mindannyian,
nyílegyenesen, szó nélkül
fölfele húzva,
holttestünket madár se látja?
Muszáj így, örömök nélkül,
jajgatás nélkül, az örökölt
s kikopott formaruhában,
kihúlve, kiköpve, megrágva
színe elé kerülünk annak,
ki égi súlyunkat már rég
kidekázta?

Amikor mindig úgy...

Amikor mindig úgy
kell válogatni: az ocsúróól
derüljön ki, hogy értékesebb.
Amikor mindig a búzát kell
lesöpörni az asztalról, s az
ocsút széthinteni a lélek felett.
Nem a búza számít, hanem
a „bizonyos méretű” szemek.
Ülünk a nagy-nagy asztalnál,
s a kupákban bármennyi bor
legyen, tudnotok kell: az ocsút
válogatjuk, kedves kesernyés-
jókedélyű barátaim, s a kezeink közül,
az ujjaink alól kihullanak, hullanak
lefelé a búzaszemek.
Hatalmas közraktárakban tárolják,
szellőztetik, vigyázzák az ocsút.
Egész pályaudvarok vannak, ahonnan
csak ocsút szállítanak.
S a búza mindenféle csak úgy
beletaposva a földbe. Meddig
lehet ezt csinálni, büntetlenül,
barátaim, kiknek mindegyikünknek
egy-egy madár a védőszentje?
A madár jól válogat.
Egyszer majd fölkap és kalimpálva
röpülhetünk egy másvilágra...

Ha mindenki csak trombitával léphetne...

Ha mindenki csak trombitával léphetne
ki az utcára, bárhova menne,
ha az utcán mindenki csak trombitával
járhatna-kelhetne, bizonyára
nagyon furcsa lenne. A világ
sok tekintetben bonyolultabb lenne.
Hiszen képzeljük csak el a trombitával
telitömött autóbuszokat, vonatokat.

Persze, a világ sok tekintetben
egyszerűbb is lenne, ha mindenki csak
trombitával járna-kelne.
„Fújjon csak bele, hallám, hogy szól!”
- szólhatnának a rendfenntartó közegek
egy-egy ellenőrzéskor.
Egyszerűbb és bonyolultabb lenne.
De legfőképpen, persze, furcsa lenne.
Mint ahogy az is nagyon furcsa nekem,
hogy mostanság nem látni senkinél,
de még a kirakatban se,
sehol egy trombitát.

Kinek mennyit ér a megverték...

Kinek mennyit ér a megverték
glóriája? A megkeserítettek, megalázottak
nyomdakész hálaimája?
Az ember belecsorgó vére
egy közönséges vérestálba?
Forgathatod a gyűrűt – mindhiába.
Nem szabadulhatsz.
Utad kikövezve: csak arra indulhatsz,
csak Ithakába.

Utazók nemigen járnak erre...

Utazók nemigen járnak erre.
Az országutak elkanyarodtak.
S messzire kerültek csillagaink.
Így próbálunk tájékozódni, hol
is vagyunk, merre is lehetünk.
Reggelente jeleket látunk
az ajtainkon. Angyalé a szózat,
de ördögé a festék. Egyre bennebb
s bennebb ébredünk az ingoványon.
Egyre barátnélkülőbbek az esték.
Egyetlen iránytűnk így lesz
lassan a kés.

Nem vagyunk elveszve...

Nem vagyunk elveszve.

Helye s felelőse megvan mindenkinek.

A Számontartás Istene legelteti
rajtunk a szemét, s húzik kövérré,
mint egy nulla. A porkolábok
derűsen harmonikáznak az
esti violák közt, a szomszéd
csendesén kimásol az ábécéskönyvből
egy feljelentést.

Én a gyermekeknek a jövő időt tanítva
hamuba dugott ujjal
írok nékik.

Végül is miért? Végül is miért ne?...

Végül is miért? Végül is miért ne?

A „között”-et koronázgatni,
tovább, még mindig és mindörökre?

A beilleszthetlent?

A sehova-nem-illőt?

A kiszakadottat?

Merre forduljak, ha arccal szemben
akarom fogadni a jövőt?

Mondjátok meg: itt, innen
merre forduljak, ha arccal szemben
akarom fogadni a jövőt?

Jobbról jön a jövő? Vagy balról?

Leselkedjek a sarok mögött,
hogy merről közeleg?

Értettem, jó, hallgatni és felfele
tovább. Fennebb és még fennebb,
tovább. De meddig?

Odáig, ahol már nincsen levegő?

Csak úgy a saját mellkasunkkal?

Tele vagyok írva, kitöltve...

Tele vagyok írva, kitöltve,
nincs egyetlen kis üres hely se
rajtam. Megcímeztetek, föladtatok,
a szöveg a tietek, nem számított
hogy akartam, vagy nem akartam.
Sokszor és sokat vakartam, lekapartam,
ám valakik újraírtak, újra belém
írtak valamit, amit újra nem akartam,
kapartam, újraírtak, kapartam,
míg a festék átütött rajtam,
s amit mondtatok, minden betűt,
az egész szöveget, alulról
jól láthatóan a visszájára
írtam. Most lepecsételhetek,
föladhattok, így viszem szét
üzeneteket a világban,
szétszakadóban, össze-vissza
írtan, már nem is anyag, csak
a betű vagyok, a betű, amit
visszaírtam.

A futár megérkezik, mögötte...

A futár megérkezik, mögötte
a kapuk becsapódnak. Végigrohan
a termeken: itt sincs senki,
ott sincs senki.
Egyre bennebb, bentibb terekbe.
Ajtók nyílnak és csukódnak.
Ki a körfolyosóra. Be a palotakertbe.
Föl a toronyba. S ott vannak
mind a védők.
Ahányan vannak, ott vannak
mind egy csomóban.
Több terem nincs. Ez az utolsó.
A legmagasabb. A legszűkebb.
Aki itt áll, az már világosan
kell lásson mindent.

Hogy mit kell tenni – innen
látszik a legjobban.
Állnak a védők egy csomóban.
Az élelmet mind felették.
Az előző futár levele
még az asztalon van.
S ez most hozza a hírt,
amit itt már előre tudnak,
a hírt, amit egy bizonyos pont után
a futárok hozni szoktak:
a csata elveszett.
Feje ettől kezdve
az uralkodó kezében van.
A futár észreveszi
az előző futár fejét
ott lenn a hóban.
A futár áll, tétovázik.
Valaki megszólal: mondjad,
futár!

Ez volt a csatamező. S most...

Ez volt a csatamező. S most
egy helyben, tatár időnk végezetéig.
Se jobbra, se balra.
Egy tapodtat se.
Helytállva. Be a földbe egyre.
Mérhetetlenek a lehetőségek lefele.
Nézni a keselyűket, amint lassú
körökben elmondják fölötted
a zsoltárt.
Se jobbra, se balra. Egy tapodtat se.
Be a földbe egyre.
Keselyű-glóriásan.
A Spartacus szívéig.

Szinte észrevétlen történik...

Szinte észrevétlen történik
minden. Egy vonat befut és
aztán nem jön ki az alagútból.
Mire mindenki észrevenné, hogy
akkora a sötétség, amekkorát
tévedni nem lehet,
akkorra már túl késő.
Akkorra már alagútlakók lettünk
mindannyian. Alagútlakók
egy száguldó vonatban.
Itt most már a vészféket meghúzni
sem szabad. Legjobb
fegyvertársaid fognák le a kezéd,
nem látod milyen nagy baj van,
megőrültél?
Mit akarsz?
Másfele úgysem mehet ez a vonat!
Jó, értem, fogytán az elemózsiád,
a gyermekeid félnek,
időnként légszomjad van,
de ha türelmesen kivárjuk, egyszer
csak vége szakad az alagútnak!
S végül is van ülőhelyed, itt még
olvasgathatsz is, írogathatsz!
Ha kiszállsz közülünk, hogy, miként
akarod egyedül megtalálni
a kiutat?
Mint a vakondok?
Föl, merőlegesen neki a fénynek?
Persze, ettől függetlenül,
kiszállhatsz.
De mi megyünk tovább, reménnyel telve, és előre
a föld alatt,
a föld alatt,
a föld alatt.

A nagy E betű

Áttelepedési napló
1987 októberétől 1989 márciusáig

87. október 1.

Évikéék egy éve tűntek el az életünkből. Bábszínészek voltak, ötvenévesek. Ma érkezett tőlük az első levél... Ausztráliából. Délután kirakjuk a földgömböt magunk elé – s próbáljuk elképzelni: mit éreznek ők ott, ha kirakják a földgömböt maguk elé. Tudnak-e máshová nézni, mint erre az itt hagyott, pici föld darabkára, mely itt, ezen a mi földgömbünkön szinte észrevehetetlen?

„Aki elmegy, az nem is tartozott soha közénk!” – idézi az egyik írókolléga a Kányádi megállapítását.

„Ami értékes húszévi munkásságomból, az itt marad. Csak én megyek el” – morfondírozom.

Hír érkezett a Brassai iskola egykori oktatómesteréről is. Nem igaz, hogy Svédországban vannak – megálltak Magyarországon. „Van Pest mellett egy elnéptelenedett sváb falu, oda rakják be a kint maradó erdélyieket” – terjed a hír városszerte. „Végre észbe kaptak azok a hülye magyarok – hisz azt a sok üres falut mind megtölthetnék élettel az erdélyiek!”

Persze, én eddig még egyetlen falusi emberről sem hallottam, hogy át akart volna menni. Az az észrevehetetlen pici rész a földgömbön – az a pici udvar, az a pici ház, az a pici tehén – az nem engedi.

87. október 3.

Melyik jöjjön, melyik maradjon? Válogatom a könyveimet. Mikor meg kell válni a könyvtől, minden könyv hirtelen roppant fontossá válik. És egyenrangúvá. Mert egyenrangú minden olyan pillanat, amikor egy hiányzó könyvet megkívánunk. Eddig idelopni próbáltuk a könyveket, most megpróbáljuk visszalopni. Mennyit vigyek? És mit vigyek? Estig tart a válogatás. Szerencsére, inkább csak a szem és a kéz válogat. Ha a szív válogatna, nemhogy az ezeröttszázból az ötszázat, de kettőből az egyet sem lehetne könnyen kiválasztani. Közben kartondobozokért, papírszákért rohangálok a városban. Negyven-ötven dobozra lenne szükségem. S egy

darabért is néha háromszor kell lemennem. Itt hét végére ígérek, ott tíz nap múlva. Ha az üzletvezető magyar, rögtön tudja: elmenni készülsz.

– Jól teszed, jól csinálod! Én is tíz éve mondom a feleségemnek, hogy menjünk, de hallani se akar róla. De most már elég volt. Megmondtam neki, fiam, ha akarsz, te maradjál. De én megyek. Elválunk szép csendben, s te maradjál itt. Nekem ebből elég volt. A főnököt, Gabit, ismerted a villamosági üzletből? Két hónapja Svédországban van, családotól! S István, az a szakállas, a tévésektől? Dániában. Magyarországról szöktek valahogy tovább. Nekem éppen pár napja mondták meg, ne számítsak arra a másik üzletvezetői posztra. „Mit kerüljessük, magyar vagy, nem lehetsz vezető!” – mondta a főnököm. Érettségiztem, könyvelési szakiskolám van, pártiskolát végeztem. Elég volt. Nincs mit adnom a gyermekeimnek, nincs meleg vizem. Fázunk. Ha egy évig fát vágnak a hátamon, akkor is elmegyek. Tegnap kivittek kukoricát szedni, holnap megint megy az egész üzlet ingyen, s közben nincs mit egyél. Magyarországon, ha elmész kapálni a parasztnak, egyezer forintot fizet egyetlen napra. S háromszor enni ad. A Házsongárd megmarad kaja nélkül is. De nekünk élnünk kell.

87. október 5.

Kitűnő színész barátunk, aki „akkor ment el, amikor már műfogsora volt”, egy év után hazalátogatott. Meséli: megérkeztek, nem volt szerep. „Elvállaljátok a Mágna Miskát?” – kérdezte a rendező haver. Istenem, elvállalták. Csakhogy nem nagyon ment a balettóra. Kettő jobbra, kettő balra. Kicsit mentegetőzve jegyzik meg a balett-tanár néninek: „Tetszik tudni, mi ilyesmit eddig nemigen csináltunk!” „S akkor most miért csinálják?” – szúr rögtön a tanárnéni az áttelepedett szív kellős közepébe.

„De azért ne vacakoljatok – nagyon jól fogjátok érezni magatokat ti is ott! – mondja Mágna Miska. – Csak amíg el nem jöttök, járjatok, egyfolytában járjatok társaságba, beszélgetsetek minél többet. Mert az ott nem megy. Az nincs. Annak itt vége.”

„És ne felejtsetek – mondta búcsúzóul –, kettőt jobbra, kettőt balra! Ezt meg kell tanulnotok!”

Két napot falun töltöttünk. Visszajövelemlkor hallom az egyik szerkesztőségi kollégámtól, hogy már keresik a helyemre az új munkatársat. Még egy hónapja sincs, hogy beadtam a kitelepedési kérvényemet. Ezek szerint nem fognak a munkahelyemen megtartani. Nyolc hónapot, tízet, tizenkettőt – meddig kell vajon várnom? Meddig leszek munkanélküli?

87. október 11.

Kinn a faluban panasz és siránkozás. Hogy rendőr járja végig a házakat, úgy indítják az embereket kukoricát szedni. „Kiszedtük a krumplit is, mind, azt mondták, tíz százalékát kapjuk, aztán nem adtak belőle egy szemet sem. Majd talán később. Amikor már meg lesz fagyva. Mert ott áll azóta is az egész a kollektíva udvarán.” „Azt mondtuk, amíg nem osztják ki a krumplit, addig nem megyünk a kukoricához. Aztán, amikor megjelent a rendőr, mégis kimentünk.”

87. október 15.

Megdöbbenve látom az új névtáblát a Budai Nagy Antal utca elején. Ezután Calea Dorobanți a neve. Az új utcanévtábla azonnal szembeötlik a sarokház falán. Olyannyira szembeszökő a réginél nagyobb betűivel, mintha direkt azért tették volna így ide; igenis, azonnal vegye észre, aki arra jár, hogy az utca neve megváltozott.

87. október 16.

Kolléganóm fia egyetemista. „Tudod, műegyetemre jár, eddig nem érdekelték az ilyen erdélyi ügyek, problémák, illetve, bármiről volt szó, soha nem reagált rá, bármi is történt körülötte, soha nem zaklatta fel. Most kaptam egy kitűnő kis könyvet Pestről, a Magyar Hírmondó sorozatban jelent meg «Kincses Kolozsvar» címmel, dokumentum- és újságcikkgyűjtemény a városunkról. Ebben olvasható László Gyula tanulmányának egy része, amely a főtér környékén végzett ásatásokkal foglalkozik. Semmi nyoma annak, hogy a rómaiak és a honfoglalók közötti időszakban éltek volna valakik is ezen a tájon. Beszámol még a Zápolya utcai Árpád-kori temető feltárásáról, s megjegyzi: sajnos ezt nem végezhetnék el teljes egészében, mert beépített terület áll mellette. Nos most, nem tudom, láttad-e, ezt a környéket, most vájják, ássák, kaparják a buldózerek. Semmi, semmi nem marad meg a múltból, még a földben sem.

A László Gyula tanulmányrészletet felolvastam a könyvből a gyermekeimnek is. S a fiam, aki eddig soha nem szólalt meg ilyen dolgok megvitatásánál, hisztérikusan kitört, hogy neki hagyjak békét, ne olvassak fel semmit, ne zavarjam meg a lelkivilágát, mert ő nem akar ezekbe a dolgokba beleőrülni! Ezért nem szólalt meg eddig, ezért nem akart hát tudomást

venni ezekről a dolgokról. Azt mondtam nekik: «Fiaim, ha akartok, menjetek, és nem tartalak vissza!» – ezt mondtam ekkor nekik.”

Otthon elmesélem a hallottakat. Egyetemista lányom megjegyzi: «Látod apa, valahogy így vagyok én is ezekkel a dolgokkal. Én most már a dokumentumoknak sem hiszek. Mert biztos azok a magyarok is akarnak valamit azzal a nagy bizonygatással. Igaziból kinek adjak igazat? Ha nem ellenőrizhetem az igazságot!?»

Hamlet. Az áttelepedő Héjja Sándor helyett a Marosvásárhelyről meghívott vendég, Zalányi Gyula szerepel. Két hónapja vette át a főszerepet. Időközben ő is áttelepedési kérelmet nyújtott be...

– Az, hogy te elmész, az, mondjuk, személy szerint nekem nem fáj – mondja János, falusi ingázó ismerősöm. – Nekem az fáj, hogy ti elmentek, s itt hagytok bennünket, egyszerű embereket.

Háta mögött a falon szépen szeletekbe vágott, egymáshoz illesztett poszter-nyírfaerdő.

Nézem a megcsappant könyvállományt. Nézem a Whitman-kötetet, Apollinaire-t, Rimbaud-t. Megtartsam, vigyem magammal – vagy eladjam ezeket is? És Keats? És Saint-John Perse? Ki tudja, melyik könyvet akar-nám majd ott leemelni a könyvespolcra az első pillanatban? Mit vigyek? S mi maradjon itt?

Mi a teendő? Régi, megroppant, megroggyant bútorainkat megjavítani, megjavíttatni, hogy jobb áron lehessen eladni őket, a jobb árat jelentő pénzből valami olcsó és jobb új bútort venni (illetve szerezni-szereztetni valamelyik baráttal) – azt valahogy szinte illegálisan, a gyárból kiutaltatni, valahogy, szinte illegálisan Kolozsvárra szállíttatni, hónapokig a szobánk közepén tartani becsomagolva, tíz-tizenkét hónapon át, a már előkészített eladnivaló régi holmik s a már megvett új holmik között. Ülünk leblokkolva, tétlenül, elveszve saját holmijaink között. Ha megtehetné, hogy egyetlen hintaszékkel menjen el az ember...

87. október 17.

Megint találkoztam Á-val. Azt mondja: „Tudod mennyit gondolkoztam az áttelepedésen, mióta veled találkoztam? Csak hát azt is kiszámoltam ez idő alatt, hogy hányal több magyar gyerek kerül be az iskolánkba annak köszönhetően, hogy nem egy román kolléga, hanem én vizsgáztatom őket fizikából?”

Bemegyek a szerkesztőségbe, s újságolnám a Budai Nagy Antal utca névváltozását. „Ha-ha! ha te csak azt tudod, akkor nem tudsz semmit. Mert most már nincs Móricz Zsigmond utca sem! Azt most már Calea București-nek hívják...”

Nem két kis félreeső, amolyan észre-sem-veszed utcának, hanem igenis két nagyon ismert, ütőérnek számító utca nevét változtatták meg egyik napról a másikra.

87. október 18.

Nagymamáék ebédelnek. A hatéves Béluska egyszer csak odafordul Nagymamához: „Nagymama, én mi vagyok – román vagy magyar?” Csendben kanalazza mindenki tovább a levest. Aztán Nagymama megszólal: „Édesapád magyar, édesanyád román. Te meg, Béluska, ez is vagy, meg az is: egyik feled román, másik feled magyar!” – teszi hozzá Nagymama viccesen, a levegőt úgy szelve ketté a kezével, ahogy Béluska ketté van szelve. Néhány perc múlva Béluska odafordul a román édesanyjához, s azt kérdi tőle románul: „Édesanya, én mi vagyok – román vagy magyar?” Néhány pillanat csend, majd a mama is megszólal: „Béluska, tu ești de toate! (Te olyan mindenféle vagy!)” – s kacag. Néhány töprengő, csendes pillanat után azt mondja Béluska magyarul: „De én román szeretnék lenni!” Nem szól senki semmit. Se a magyar nagymama, aki különben az anyósom, se a magyar édesapa, aki különben a sógorom, se a román édesanya, aki különben a sógornőm. És Barbara sem szól egy szót sem, Béluska hatodik osztályos leánytestvére – aki magyar iskolába jár, s éppen egy nappal ezelőtt mondta el Nagymamának (csak neki, nem a közös ebédelésnél), hogy amikor jött haza az iskolából, Katikával, a kis barátnőjével, az egyik üzlet előtt rájuk kiáltott az egyik rakodómunkás: „Vorbiți Românește, că e Românie!” (Beszéljetek románul, mert Románia van!) Barbara különben olyan magyar iskolában hatodikos, ahol egyetlen magyar nyelvű felirat sem lehet a falakon. Béluska még csak óvodás. Angol óvodába jár, román óvónénihez. Az angol óvodában nincs magyar tagozat.

„Mi lesz velünk, Feri, ha így haladunk?” – szegzi nekem a kérdést nyugdíjas tanárnő ismerősünk. „Éppen most mesélte két székelyföldi tanítványom, hogy Szentkeresztbányáról egész bányászkolóniákat telepítenek át Moldvába, s hoznak helyettük románokat odaátról. Aki hajlandó volt megváltoztatni a nevét, annak nem kellett elmennie Szentkeresztbányáról! Mit

szól hozzá? Hallotta?” Mit szólhatok? Hogy nem hiszem – nem mondhatom. Így hát csak annyit mondhatok: nem hallottam.

Délután kikerül az első eladott tárgy a lakásunkból: egy nagy tükör. Szinte jelképes a dolog: eddigi életünk felszámolása azzal kezdődik, hogy eltűnik az, amiben visszatükröződtünk.

87. október 22.

Gy. É. egyetemi tanárnő jó barátunkat behívatta a rektor egy kis beszélgetésre. Ott volt a megyei pártapparátusból a főiskolákért felelős elvtárs, ott volt a rektor, aki behívatta (s aki kezet csókolt a tanárnőnek), s ott volt, akit „miniszter asszonynak” szólítottak. Közölték a tanárnővel, hogy legutóbbi, májusi beszélgetésük óta meg vannak vele elégedve, semmi olyasmit nem követett el, amivel felhívta volna magára a figyelmet, tudják, hogy kitűnő káder, stb., de... „De – mondta a miniszter asszony – tudomásunk van arról, hogy alkalmanként nacionalista megnyilvánulásai vannak.” ...Például, amikor a nemrég megjelent Erdély történetét az ország magyar értelmiségének a képviselői a sajtóban nyilvánosan elítélték, akkor barátnőnknek ezekről a képviselőkről volt elítélő véleménye. „Holott – mondta a miniszter asszony – azok a jó hazafiak, s nem maguk, akik bujkálnak a véleményükkel!” Barátnőnk szerint ez a megintés figyelmeztetés volt, hogy vigyázzon, húzza meg magát, tudnak minden megnyilvánulásáról. Templomba jár. Idegen állampolgárokkal tart fenn kapcsolatot. „Igaz-e?” – kérdezte a miniszter asszony. Igaz, mondta barátnőnk, szakkönyvek beszerzése céljából, hiszen semmihez sem lehet hozzájutni, ő pedig nem utazhat külföldre; de hát miért nem, kérdezte a miniszter asszony, mert nem engednek, mondta a barátnőnk, de hiszen mi mindig aláírtuk magának a munkahelyi jóváhagyást, ezt ne felejtse el, így a rektor, no igen, csak-hogy hiába, mert az útlevélosztályon viszont soha nem hagyták jóvá a kiutazási kérelmemet, no látja, így a miniszter asszony, mégiscsak lehet valami maga körül, ha ők nem tartják helyesnek a kiutazását. „Lehet, hogy ez az utolsó tanévem!” – mondja a barátnőnk.

Nacionalizmus és vezető beosztás kapcsolatáról jut eszembe: még néhány éve elképedve hallottam nagyenyedi mérnök ismerősömtől, hogy mielőtt kinevezték volna a helyi vállalat informatikai központja vezetőjének, megkérdezték addigi beosztottjait: nem tartják-e sovínisztának? Mert akkor, ugye, nem lehet az informatikai központ vezetője. Gondoljuk el ezt

fordítva: elképzelhető lett volna valamikor is, hogy egy román embert igazgatóvá történő kinevezése előtt ellenőrizzenek: nem sovinszta-e?

Régi egyetemi társam levele fut be Hargita megyéből. Két sor a leveléből: „Valamikor voltam külföldön, de akkor nem Vrabie Nicu volt a főtanfelügyelő Hargita megyében, hanem Lászlófy Pál, az útlevélosztály főnöke nem Vana Dumitru, hanem Kecskés József (Keckes).” Azóta sem kapott útlevelet.

Kinn voltunk falusi házunkban. Úgy-ahogy bejön a magyar tévéműsor. Deák Krisztina veszprémi elsődíjas tévéjátékát néztük végig olyan rossz vételi viszonyok között (csak hogy halljunk, lássunk valamit), ahogyan a tízmillió magyarból odaát egyetlen egy se nézte volna végig a filmet. Ha mind a tízmillióan filmesek lennének, még talán akkor se.

87. október 24.

Ma harmadszor voltunk kinn az ószeren. Kirakjuk s áruljuk fölöslegessé vált, vagy csupán ócska holmijainkat. Eladtunk egy tornacipőt (10 lejért), kinőtt leánykacipőt (10 lejért), néhány fonott övet (darabja 5 lej), német-magyar, magyar-német zsebszótárt (40 lej), egy nagy pulóvert (vadonatúj, 600 lej), használt műbőr kisbundát (500 lej) – s egyebeket. Bevétel összesen 1700 lej. Ott helyben veszünk két üveg bort, egyet ebédre, egyet vacsorára. Délután rokonleányka jön, ruhákat vásárol, este ismerősök, akik a kimenés lehetőségei iránt érdeklődnek. (Ezeknek a száma az utóbbi időben felszaporodott.) Az ócskapiaci kiárúsítás már teljesen simán megy, leterítjük a nejlont, kirakjuk a holmikát, nincs bennünk semmi görcs. A következő fázis az lesz, amikor már a járóelőre rá is tudjuk tukmálni a cuccainkat, mint valami vigécek, vásári kikiáltók! „Van ebben a kabátban néhány jó gondolat!” – olvasom majd a kirakott Heine-kötetből a reklámondatot, s mutogatom a lehurbolt kabátomat.

87. október 25.

Reggel hat óra. Ülök a hófehér papír előtt. Odakinn fekete varjak a levegőben. „Magyarország” – ízlelgetem a szót reggeli hat órakor. Milyen ízű is ez a szó – reggeli hat órakor? A könyveket már eladtam a hátam mögül. A lámpákat már eladtam a fejünk fölött. „Magyarország” – milyen ízű is ez a szó, amikor a könyveket már eladtad a hátad mögül, amikor a lámpákat már eladtad a fejed fölül?

87. október 27.

Állok az utcasarkon. Barátom köszön rám. Kutató az egyetemen. Amolyan megtűrt státusban, hiszen a jelenlegi felállásban nemigen van szükség arra, amit csinálnak. Kilenctagú kutatócsoport egyetlen magyar tagja. S egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy lényegében nem tartanak igényt a munkájára. Csak éppen nem tudják kitenni. Egyelőre. Bizonytalan státusa miatt meghallgatásra jelentkezik a geológiai tanszék vezetőjénél. A beszélgetés végén a vezető elmond neki egy viccet. „De nehogy magára vegye!” – hívja fel a figyelmét.

– Elmondom neked is, jó? – mondja a barátom savanyúan mosolyogva.

– De nehogy magamra vegyem, igaz?

– Igaz. Nos, hát a vicc a következő: Fekete be akar lépni a pártba. Jelentkezik a pártszervezetnél, azok hümmögnek, bólogatnak, majd értésére adják, hogy most éppen nem tudják felvenni, mert most magyarból van elég a pártban, egyelőre csak románokat vesznek fel. Fekete erre fel gyorsan megváltoztatja a nevét, és ismét jelentkezik, most már Negruként a pártszervezetnél: párttag akar lenni. Örülnek, felveszik. Munkahelyén egyre jobban megbecsülik. Emelkedni kezd a ranglétrán. Csoportvezető, majd váltásfőnök lesz, mígnem az első leépítésnél kiteszik a vállalatból.

Megy panaszra rögtön. „Mi a bajuk velem, Negrunak hívnak, párttag vagyok, becsületesen dolgozom – miért éppen engem tettek ki?” Mire az igazgató: „Nézze Negru elvtárs – leépítés van. Két magyart már kitettünk. De hát ki kellett tennünk egy románt is!”

Göcögünk, kacagunk barátommal az utcasarkon. S aztán savanyú képpel válunk el egymástól. Nem messzi attól a Petőfi utcai háztól, mely a Biasini-fogadó névre hallgatott egykor, s melynek falai között – ha hinni lehet az emléktábláknak – egyszer, valamikor régen, megszállt Petőfi Sándor.

87. november 12.

Két hete nem írtam semmit a naplóba. Dobozok után jártam, nagy kartondobozokat szedtem össze a majdani bepakoláshoz. Régi egyetemi évfolyamtársnőm keresett fel Csíkszeredáról, szörnyűségeket mesél. Sorkatonai szolgálatát teljesítő fiára rászól a szadista román káplár: mondja azt, hogy „Sunt o vierme!” (Én egy féreg vagyok!), a fiú nem mondja, akkor a többiek szólítják fel, mondják azt kórusban, hogy „Én egy féreg vagyok!”, a román fiúk elkezdik skandálni kórusban, hogy én egy féreg vagyok, a

káplár odafordul a barátnőnk gyerekéhez s azt mondja: „Mindenki féreg csak te nem vagy az? No hasalj, kúszás!” A gyerek hasal, kúszik a sárban. Kúszik, kúszik, míg csak le nem bénul a karja. Kórházba szállítják. Az apja bánatában hullára issza magát a kocsmában, az anya félőrülten utazik a fiához. Magántörténelem. Aztán mondja azt, ami közös: eddig a nemzeti-ségi iskolák első osztályában, külön a nemzetiségi iskolák számára szerkesztett tankönyvből tanulhatták a gyermekek a románt – ettől az évtől kezdve ugyanazt a román ábécéskönyvet veszik a kézbe a magyar tanulók, mint a román anyanyelvűek. Olyan módon, módszerrel tanulják a románt, mintha az lenne az anyanyelvük. „Itt-ott városi iskolákban ez még elmegy, ott már tudnak a gyermekek valamicskét románul, de a Hargita alatti falusi iskolákban, vagy tanyasi iskolákban ez a tankönyv egyszerűen használhatatlan” – mondja csíkszeredai tanárnő ismerősünk, aki abban a zónában tanít, hol még a mai székely parasztember szóhasználata szerint is „a román határ” húzódik. Mármint hogy: a román-magyar határ.

Pár nappal ezután G. érkezik meg Bukarestből. Elmondja az ottani magyar iskola helyzetét: nincs elég magyar tanerő, nincs elég magyar gyerek, nem lehet folyamatos a magyar tannyelvű oktatás. G. kislánya nagyon szeretne zenét tanulni. Leginkább zongorázni. „És mikor kirándulni mész, hogy viszed magaddal a zongorát?” – jut eszébe G.-nek a mentő ötlet. „Inkább tanuljál trombitázni! Olcsóbb is, meg osztán kicsi helyen elfér!” – kuncog G., a bukaresti lapszerkesztő kolléga.

Zajlik a Kányádi-ügy. Nem a közéletben, természetesen, hiszen az Írószövetségnek megküldött kilépési nyilatkozata csupán egy fiókba lökött akta – ám most kiderült, másolatát elküldte a Scânteianak és elküldte „kifelé” valahova... Rádióból tudjuk, hogy a Magyar Írószövetség Kányádival szolidarizáló nyilatkozatot fogadott el és tett közzé az Élet és Irodalomban. Ezt állítólag még eddig Kányádi sem látta. G. barátunk két nappal ezelőtt látogatta meg, épp aznap, mikor bejelentkeztek nála, hogy „szeretnének vele elbeszélgetni”. Pontosabban szólva: amikor „behívták” volna egy kis beszélgetésre. Kányádi erre azt válaszolta, hogy a gyerek beteg, a felesége beteg, ő meg van hűlve – nem megy. Menjenek ki azok hozzá. „Valószínűleg valami ezredes megy majd, Máriuszhoz is ezredes ment faggatózni!” – mondja bukaresti kollégám.

A Kányádi-ügy asztaltársaságokban gyűrűzik tovább. „Színpad kell neki! Egy főszerepe mindig van készen!” – mondja az egyik kolléga. Megiszunk még néhány korsó sört.

87. november 14.

Falusi lelkész barátom látogat meg, mintegy negyven kilométerre lakik Kolozsvártól. Gyermeke ötödik elemista lenne, ötödik osztálytól viszont nincs magyar tagozat a mintegy ezer lelket számláló, félmagyar-félromán faluban. Reggelente a tizenkét kilométerre fekvő kis iparváros felé kell indítani a gyereket. „Mit csináljak – mondja lelkész barátom –, reggel kocsival beviszem, délután meg hazajön majd a négyórai munkásbusszal! Később meg, ki tudja, lehet, majd mi is nekiindulunk a nagy útnak, mint ti most! Hiszen mit csinálok itt a fiammal? Nem, Ferikém?” – mondja a gondjait, s várja az erősítést lelkész barátom. „Tizenhárom évvel ezelőtt voltam először Magyarországon, azóta egyszer sem. Akkor még nem voltam nő. Kaphattam volna ott akkor feleséget is. Megismerkedtem két teologinával. Csak nem tetszett nekem, úgy fizikailag, egyik sem. Meghívtak ebédre is. De nem mentem el. Nem mertem elmenni, nem mentem el, mert ha elmentem volna, akkor ott már, gondolom, csak kellett volna mondanom valamit! Nem, Ferikém? Most meg már nem mehetek el. Meg aztán egyelőre csak itt is kell maradjon valaki, nem, Ferikém?”

Ő mondja: a püspök megtiltotta, hogy az öreg papok közül valaki is nyugdíjba menjen. Hiszen már így is pap nélkül vannak a falvak. S az elmúlt időszak 10-15 hallgatójával szemben most már csak 2-3 hallgatót vesznek fel a kolozsvári református teológiára. „Ha én most elmennék – ez a falu is pap nélkül maradna!” – mondja lelkész barátom.

87. november 19.

Egy újabb bomba-hír: a nemrég kinevezett gyermeklap-főszerkesztőnek lánya Magyarországról valamilyen módon továbbment Svédországba. Hónapokon keresztül vizsgálták, ki alkalmas a funkció betöltésére, s a legalkalmasabbnak talált emberről pillanatok alatt kiderült, hogy – alkalmatlan. Mert a lánya nem ebben a világban akar élni. Mint ahogy a köztisztviselőben álló magyar bábrendezőnek a lánya sem, aki pár hónappal ezelőtt jutott valamilyen módon Magyarországról Svédországba, vagy a közismert író-házaspár, aki az év elején ment tovább egy magyarországi családlátogatásról ugyancsak Svédországba. Olyan hírek keringenek, hogy magyar hatósági segédlettel mennek tovább a kivándorolni akarók, mert hiszen otthonról csak Magyarorszáig jöhetnek el. „Ennek mi isszuk meg a levét! – mondja M. barátnőnk, akik szintén feszült várakozásban élnek, hat hónappal ezelőtt adták be kitelepedési kérelmüket, de még az égvilágon semmi

nem történt. „Most majd olyan dühösek lesznek a románok a magyarokra, hogy a hivatalosan menőkön bosszulják meg az illegálisan eltávozókat!”

Mennél több idő telik el kérvényünk beadása óta, annál nyugodtabb vagyok. Annál inkább úgy érzem, jól tettük, hogy így határoztunk. Pontosabban: azt érzem, hogy egyre nyugtalanabb lennék, ha nem lennének beadva a papírjaink.

Tegnap egy fekete rókaprémet, egy zöldségszeletelőt, egy fekete női ruhát vittem be a bizományiba.

87. november 22.

Barátunk visszaérkezett Pestről. Együtt ballagunk hétfőn este hazafelé a szerkesztőségéből. „Hogy áll az ügyetek?” – kérdi. Mondom. „Hallom, hogy most már a papok is elmennek – folytatja szinte nem is figyelve válaszomra –, Miskolc környékén várják őket az üres parókiák. Megértük ezt is. A papok s az írók élére álltak a kivonulóknak... Hogy áll az ügyetek?” – Mondom.

Szóba hozom a Kányádi-ügyet. „Igen, épp akkor voltam kinn, mikor a Magyar Írószövetség nyilatkozata megjelent.” – Igaz-e, kérdem, hogy Kányádi előzőleg többeknek megmutatta kilépési nyilatkozatát, hogy csatlakozó aláírásokat gyűjtsön? „Nézd, én már az elején megmondtam neki, hogy ne marhaskodjon. Hiszen most már ezek a szerencsétlen román kollégák is olyan helyzetben vannak, mint mi. S ők még csak azt sem várhatják, hogy egy anyaország majd szót emel értük. Kányádi is addig játssza a hőst, amíg észrevevessük, hogy Békéscsabáról néz vissza ránk. «Kiutasítottak, elűldöztek!» – mondhatja majd akkor magáról, megnyugodva. Különbén most kitámadott, hogy a háta mögött azt terjesztem róla: bohóckodik. Ezt én tényleg mondtam, de neki. Amikor eljött hozzám, hogy azonnal olvassam el a kilépési nyilatkozatát, neki ebből elege volt, ő ezt nem hajlandó tovább elviselni, akkor tényleg azt mondtam, hogy ne hisztizz, Sándor, a múltkor is ki akartál lépni, amikor nem akartak elengedi Svédországba, s ugye, mégis tag maradtál, miért kell most újból végigcsinálni ezt a cirkuszt? – De hát, úgy látszik, ő most eldöntötte, hogy ezt az utat választja. Amíg el nem üti egy autó. Őt vagy valamelyik gyerekét. Nem lehet itt semmit csinálni! Hallottad, hogy mi történt Brassóban? No ugye, s mégis ott vagyunk, épp mint azelőtt. Ennek ki kell várni a végét. Nyugodtan, tisztességesen! No, jó éjszakát! Őrizzük meg a kétségbeesésünket.”

Ami máskor úgy fogalmazódott meg köreinkben: Nyugi, nyugi, fiúk – előttünk a múlt!

Kányádit különben aztán tényleg megkereste az ezredes. Amiről így számol be a másik közös ismerős: «Tudod, milyen Sándor! Bárkit képes bármiről meggyőzni! Szegény ezredes, a végén örült, hogy eljöhett Sándortól, s nem kellett tovább hallgatnia. Csak annyit tudott mondani mindenre, amit Sándor eléje sorolt, hogy: Igaza van, Kányádi úr!»

Közben Erzsébet-napon voltunk anyósomnál. Anyósom szóba hozza, hogy egy-két ismerőse számon kérte tőle az elmenésünket: „A lányodéknak sem nehezebb, mint másnak, miért akarnak elmenni?” A feleségem hirtelen felcsattan: „Édesanyám, tessék ilyenkor azt mondani, hogy csak itt maradni nem hősiesség! „Azaz, hogy csakis meggyőződésből szabad itt maradni, nem kényelmességből. Ne azért, hogy az ember a számot – mondjuk egy nullával – szaporítsa.

A másik oldalra, a kitelepedéseket fejcsóválva fogadó magyarországiak számára pedig Vári Attila fogalmazta meg egy most kézhez kapott múlt havi budapesti lapban az indulatosnak tűnő felismerést: „Akinek fáj, hogy a mai magyarság számát nem Erdélyben gyarapítom, máris mehet a helyemre. Nem tudok róla, hogy a román hatóságok valakitől is megtagadták volna a betelepedést.”

87. november 25.

Varakozunk a pártbüfé előtt, hátha kinyitják, s valami felvágottat, szalámi-félét, sóstúrót elcsíphetünk. Furcsa viszolygásféle motoszkál bennem, hiszen én eddig még soha nem oldalogtam a pártbüfé környékén, noha jártak oda rendszeresen különböző szerkesztőségi kollégák. Volt, aki a benti „zártkörű” büféhez is kijárta magának a pártnál az engedélyt, vagy belépőt. Már csak attól is viszolyogtam, ha hallottam ilyesmit, nemhogy én magam oda mászkáljak. Most meg, hogy életemben először én is ide oldalogtam a kollégával, hirtelen az is eszembe jut, hogy de hiszen engem két hete kitettek a pártból. Feliratkoztam a kitelepedésre – most meg a pártadagból akarok kódulni? Biztos nem jövök többet. Mire ezt végiggondolom, már ott topognak a többiek is. Megjön a Napsugár gárdája, itt van már Bálint Tibi, Kányádi, meg Fodor úr is. Tibike rögtön rám is röffen: „Mi az, te forinttal akarsz fizetni?” Szó mi szó, a helyzet mindannyiunk számára eléggé megszégyenítő. Én legalábbis úgy érzem. Még akkor is, ha

az ajtót nem nyitják ki, s mindannyian szalámi nélkül széledünk szét életeink irányába.

A brassói események továbbgyűrűznek a „föld alatti közvéleményben”. Ettől függetlenül a főnök már Egyiptomban tárgyal. Én ebből gondolom, hogy nem lehetett olyan tömegméretű, olyan rettenetes demonstráció. Noha az a hír járta, hogy speciális helikopterekkel szállították a helyszínre a műanyagpajzsos rendőri rohamosztagekat, miután a helyi katonai helyőrség kivezényeltjei nem voltak hajlandók rámenni az emberekre.

Sógornőm szól be, hogy nagy nehezen sikerült megkapnia az útlevelet, utazik Pestre. Segítség kellene. Hiszen nekünk annyi ismerősünk van. Igen ám – de hát mi is mindig mindenkitől csak kérünk. Nem úgy merül fel a dolog, hogy van egy jó barátom, elmehetsz hozzá nyugodtan, mert biztos segíteni fog – hanem úgy, hogy van egy-két jó barátunk, akikhez mindig megyünk, akik mindig segítenek rajtunk –, hát most hogy kérjem meg arra is, hogy még a sógornőmet is segítse?

87. november 30.

Egy tanárnő volt benn a szerkesztőségben. Tavaly végzett, itt Kolozsváron – magyar főszakon, angol mellékszakkal. Ám, mint ahogy azt már az utóbbi évek gyakorlatában megszokhatták, nem a magyar főszakkal helyezték ki Erdélybe – hanem az angol mellékszakkal Moldvába. „Maga magyar?” – kérdezték tőle Fălticeni-ben. „Igen” – válaszolta. „S mondja, miért jött el Magyarországról?” – így az egyik fălticeni-i atyafi.

Aki nem vegyes lakosságú vidéken él, megtörténhet, hogy egy szót sem tud rólunk. Azt sem, hogy létezőnk. Hiszen ma már a pártfőtitkári beszédekben sem hangsúlyozódik úgy ki, pontosabban: el sem hangzik a szokásos, régi formula, hogy ezen a tájon... „románok, magyarok, németek és más nemzetiségűek” – ez ma már csak úgy hangzik el, megnevezés nélkül, hogy „a román nép mellett élő más nemzetiségűek”. Nem vagyunk nevesítve – nincs nevünk. A tévé politikai események utáni nagy, monstre folklórműsoraiból, melyek főnöki, kongresszusi beszédek után következtek – teljesen eltűnt a magyar és német jelenlét. Évekkel ezelőtt még kötelező volt – még ha protokollból is – két-három magyar tánc, egy-két német tánc szerepeltetése. Mára már nem akarnak velünk még csak demonstrálni se. Ma már nem vagyunk sehol. És nem mi vonultunk ki ezekből a műsorokból (noha az lett volna az illendőbb), hanem már ők zártak ki belőle. Ne tapadjon a másnyelvűséghez semmi – se kép, se tánc,

se kultúra. Ne legyen semmije – a pusztá létén túl. A másnyelvűségen belül se. Hiszen az idén, három nappal az iskolai évváró ünnepélyek előtt megérkezett az utasítás, hogy egyetlen magyar iskolában sem hangozhat el egyetlen magyar szó sem az évvárón. A Brassai-líceum egyik vezetője mondja: képzeld el, készen volt az egész magyar műsor, szavalatok, beszédek, minden. Hát hogy mondom meg, hogy adom tudtára a ballagó diákoknak, hogy mindennek befellegzett? Ezek a tizenkettedikesek már önérzetes, öntudatos, felnőtt emberek! Azt mondták, hogy ők akkor inkább nem szavalnak semmit, nem lépnek fel – románul ők nem szerepelnek, ha csak románul lehet. No most akkor győzd meg őket arról, amiről talán te sem vagy meggyőződve, csak nem tehetsz mást: mondd meg neki, hogy fiam, nézd, ha másként nem lehet, akkor elmondjuk Ady Endrét románul, de akkor is itt vagyunk!

Nem hallgatom túl lelkesen a történetet. Egy kicsit sikamlós a dolog, mert az következik be, amit akarnak: jó, jó itt vagytok, de ha már itt vagytok, románul legyetek itt! Ebből bizony elég szívszorító dolog erényt kovácsolni! Illetőleg – talán a legelső alkalommal még lehet. A következő évváró ünnepélyen viszont már nem vállalás kérdése lesz a dolog (jó, ezt is elvállaljuk!), hanem beletörődöttség kérdése (istenem, mit csináljunk, ez így megy ezután!).

S akkor hallom, hogy szerkesztőkollégám áttelepedési kérvényét másodszor utasította vissza a magyar állam. Az első elutasítás öt hónap alatt jött meg, a második két hónap alatt. Több mint egy éve él ezzel a tudattal, ezzel a tudathasadással – hogy Magyarországon akar élni, s Magyarország nem fogadja. Most mégis beadta harmadszorra a papírokat. „És megírtam a barátaimnak, szóljanak annak az ügyvédnek is, aki a múltkor garantálta, hogy ő el tudja intézni. Mit csináljak? Ötvenezer forint! Csak még azt nem tudom, hogy majd odakinn miből fogom ezt az összeget kifizetni!”

Az ügyletnek a vállalkozás-jellege nem lep meg túlságosan. Házibulizó ismerősöm mondja, hogy a múltkor egy házibuliba tódult be úgy éjfél tájt egy magyar leánycsapat. „Olyanok voltak, mint egy lestrapált balettkar!” Azzal foglalkoznak, hogy pénzért házasodnak. Hetven-nyolcvanezer körüli a taksa. „S hogy kerültek oda?” „Nem tudom!” – mondja a barátom.

A hét vége csendesen telik. Nincs áramszünet. Szüleimtől jövet a nővérem átutazik a városon. Telefonon hív fel, otthon minden rendben, várnak bennünket karácsonyra.

Sorba állok kenyérért, bort veszek, sorba állok a hús-, a tojás- és a kenyérjegyekért. Ebben a hónapban jár fejenként hét darab tojás. Valaki megígéri, hogy megpróbál felárral valami sajtot szerezni. A feleségem kap pult alól két csomag vattát. Elmegyünk a bizományiba, megkérdezzük, mi ment el a holmijaink közül. Nem ment el semmi.

Újságokat, folyóiratot kapok a magyar konzulátusról. Az egyikben Gosztornyai Péter cikke Románia háborús kiugrásáról. A szerző kifejti, hogy már rég szóvá akarta tenni: bizonyára annak is szerepe volt a sikeres kiugrásban, hogy Magyarország félt kiugrani, mert ha nem sikerül – elvesztheti Erdélyt, Romániában viszont az is élhetett – ha sikerült a kiugrás: visszakaphatja Erdélyt.

88. január 3.

Az estétől reggelig tartó szilveszteri televíziós műsorban, majd elsején, a szinte egész napos ünnepi műsorban, nyoma sem volt annak, hogy ebben az országban magyar, német s egyéb kultúra is létezik. Nem újdonság. Csak tényrögzítés. A pártfőtitkár újévi rádiós és televíziós beszédében el sem hangzik az „együtt élő nemzetiségek” megfogalmazás, noha azt a korábbi év végi beszédek mindig olyan „elővigyázatos módon” kihangsúlyozták.

Este Csekééknél voltam. Töltöttkáposztát ettünk, beszélgettünk. „A magyar szilveszteri műsor nagyon kemény volt. Kemény és reménytelen. Úgy igaziból csak fájdalmasan lehetett kacagni rajta!” – mondják. Szóba került a Krizsovánszky Laci bácsi temetése. „Ott volt az a szekus is, aki annak idején engem követett!” – mondja Éva. Ott vannak minden temetésen. Érdekli őket, mi hangzik el, ki demonstrál. Mert itt lassan-lassan már minden temetés egy-egy demonstráció. A leghallgatagabb, a legbékésebb. És a leggyászosabb. Mert csak annyit mond: a sírnál azért fölsorakozunk. (Ha már a bölcsőnél nem lehet.) Illetve, hogy csak a sírnál sorakozhatunk föl... csak egy-egy eltűnés kapcsán hangozhat el a szó, hogy: vagyunk...

Felhívom telefonon Györkös Mátyi Albertet, boldog új évet kívánok neki. „Köszönöm, nekem már megvan! – mondja. – Tegnap én már megfestettem az első újévi képet!” ... És én? Én mióta, hónapok óta, nem írtam egyetlen verset sem. Egy verssort sem...

88. január 4.

Utcai találkozás idős szerkesztő kollégámmal. „Ti is otthon ültetek szilveszterkor? Mi ez? Mi történt veletek? Már annyira elegetek van egymásból? Ahány kollégánkat csak felhívtam szilveszter éjjelén, mind otthon ült a feleségével. Hát én ilyet nem hallottam. Mi történt veletek?” Ezt hallva jut eszembe: otthon ültünk, de még csak meg sem vártuk a magyar éjfél, a román éjfél után lefeküdtünk. Tiszta szégyen. No persze, ez megint egy tudathasadás: román éjfél, magyar éjfél. Tényleg: meg kellett volna várnom a magyar éjfél? Ha „jó magyar” vagyok? Érdekes: az eddigi magyar éjféleken soha nem a magyarországi pohárkoccintó magyarság képe lebegett lelki szemeink előtt, csupán az itteni kétmillióé. Az órakondulás azt a budapesti órakondulást jelentette, amire mi itt kétmillióan egyszerre csendítjük össze a poharainkat.

Sütő Pesten van, táviratozott, hogy műtik, nem tud hazajönni. Akik ilyen hirtelen lebetegedtek odakint, azok már mind kinn élnek. „Hazajön? Nem jön haza?” – folyik a találgatás.

88. január 7.

Feleségem megtapogatja nyakán a göböt. A „meleggöböt” – ahogy az orvosok mondták. „Jól látszik, hogy nőtt!” – mondja felém fordulva, viszonylag nyugodtan, hiszen igaz, hogy nőtt, de lám, nem lett belőle semmi baj. „Két év óta itt van! Emlékszel, akkor mondtam neked, megvizsgáltatom magam, s ha nem rák, akkor megyünk Magyarországra!” Elképedek. Két év telt el azóta? Hogy elmentünk orvoshoz? Hogy egy előre megbeszélte gyásztáviratra hirtelen útlevelet kaptunk, s átmentünk elindítani a család hivatalos áttelepedését? Két év? Utánaszámolunk. No ne, nem egészen – csak másfél. 1986 júniusában mentünk át azzal az elhatározással, hogy elindítjuk a dolgot, és 1986 augusztusában beadtam a kolozsvári magyar konzulátuson áttelepedési kérelmünket. Azóta mi lelkiileg kifelé készülünk. És most 1988 januárjában vagyunk. Első kérésünkre 1987 januárjában megjött Budapestről az elutasító válasz, márciusban beadtuk a fellebbezést, s erre június közepén érkezett meg a magyar hatóságoktól a második, az igenlő válasz. (Természetesen nem magától – neves budapesti művész-házaspár barátunk járt közbe az érdekünkben.)

88. január 8.

Ha jól végiggondolom ügyünket, hál' istennek nem kell szembenéznem azzal, hogy a család mondta ki helyettem a szót: megyünk. Az viszont bizonyos: a család kényszerített rá, illetve értette meg velem: én is el kell döntsem, hogy ténylegesen maradni akarok-e, vagy menni. Család nélkül valószínűleg nem tartom fontosnak, hogy dűlőre vigyem magamban ezt a kérdést. A család hozott döntéshelyzetbe: mondjam ki, mi az álláspontom ebben a kérdésben. Nem a „közérzeti” (a „hát-azért-itt-is-jó”, vagy a „hát-azért-milyen-más-lenne-oda-kinn”) – nem a „hát azért” álláspontot, hanem a „tehát”-ét: így és így – tehát megyünk/maradunk. Igaz szívvel és igaz meggyőződéssel csak a megyünk-et tudtam kimondani. Az a fantasztikus, hogy a döntés meghozatala óta tényleg eltelt két év – és hihetetlen, hogy még csak most vagyunk az elején ügyünk hivatalos, itteni elindításának. Szinte hihetetlen, hogy már két éve ezzel a tudattal élünk. Még ha egy évig titkolnunk is kellett szándékunkat mindenki előtt. Ami talán még nehezebbé tette ennek a tudatnak az elviselését. Hogy döntésünket nem vállalhatjuk nyíltan, mindenki előtt. Mert: hátha nem fogad Magyarország első nekifutásra? (Mint ahogy az meg is történt!) Hátha nem fogad másodjára sem? (Mint ahogy megtörtént a barátainkkal!)

88. január 12.

Legfrissebb munkatársnőnk, a néhány hónapja nálunk dolgozó Icuka, karácsony előtt elment Pestre. Most telt le a hivatalosan engedélyezett kinn tartózkodás. Ma telefonált a szerkesztőségnek Budapestről. Baleset érte, valószínűleg csak két hét múlva indulhat haza. „Nagyon jó, hogy ide, a szerkesztőségbe telefonált. Aki akarta, hallhatta: baleset érte!” – mondja felelős kollégánk. Icukának volt egy román férje, két kislánya van tőle. A kislányuk – apjuk hatására – kiskoruktól kezdve románnak nevelődtek. Icuka székely. A gyermekek beiskolázásának idején jelentkeztek az első problémák. Aztán újabbak. Még újabbak. Válás után az anyjuknál maradt gyermekek döbbenetén nézik, mire fel akarja az anyjuk őket megmagyaráítani – amikor ők románok? Eddig románoknak nevelődtek, most nevelődnek magyarnak. Hogy – nem értik – hát ennyi az egész? Icuka tépelődik, kínlódik. Saját magában és saját magával is. Bátyja évekkal ezelőtt kinősült Budapestre. Icuka most hozzá ment karácsonyi látogatóba. A két román nevű gyermekével. Most baleset érte. Pár hónapja, amikor én bejelentettem a szerkesztőségben elmenési szándékomat, odajött hozzám Icuka s azt mondja nekem: „Tudod, amikor engem felvettek ide a szer-

kesztőségbe, a főszerkesztőnk megkérdezte tőlem: ugye, maga nem akar elmenni innen?” Nem szól senki egy szót sem, de mindannyian tudjuk: Icuka már nem fog visszajönni ebbe az országba.

A hibás piros szekrénykét visszavittem a bútorgyárba. „De aztán mondd meg, úgy javítsák ki, hogy egy pötty se legyen rajta! Én ramaty bútort nem viszek Budapestre!” – így a feleségem. Alig vetem papírra ez előző sort, a szemem fönnakadt a ramaty szón. Szinte megbámulom. Hirtelen megérem, hogy ezt a szót én eddig még soha le nem írtam. Csodálkozom, hogy van szó, ami húszévi pennaforogtatás alatt sem kerül az ember tolla alá. „Ramaty, ramaty” – ismételve motyogva. Használni használok, ezt tudom, de most azt érzem meg hirtelen, egészen bizonyosan érzem, hogy ezt a szót még eddig írásban soha nem használtam. Döbbenetes, döbbenetes, motyogom magamban, hogy húszévi irogatás után eléd kerül egy közönséges szó, s egyből érzed, hogy te ezt eddig még nem írtad le soha. S jó érzéssel tölt el, hogy ezt észrevetted. Honnan tudhatom, hogy tényleg nem írtam-e le? Mert érzem. Még a szó betűformáján is érzem, hogy én ilyen formát még nem írtam le, soha. „Ramaty.” Mintha drágakő pottyant volna ki a tollam alól.

88. január 18.

Nem mozdul semmi. November közepe óta mintha befagyasztották volna az útlevelügyeket. Nem idéztek senkit bizottság elé, nem adtak ki útleveleket. Csak ünneplés volt egyvégtében: pártkonferencia, az egyesülés ünnepe, a köztársaság kikiáltása, a főnökasszony születésnapja s most majd a főnöké.

Valamelyik nap reggel telefonáltak a takarékpénztártól. Idegen, román női hang tudakozódik, mi van, már nem vagyok írószövetségi alkalmazott? Ugyanis most vették észre, hogy két hónapja nem érkezik a havi lakástörlesztésem munkaadóimtól. Mondom, hogy feliratkoztam a kitelepedők közé, s kitettek az írószövetség hetilapjától – munkanélküli vagyok. „A feleségének van állása?” Nem, mondom, neki sincs. „Akkor a lakástörlesztéssel mi lesz?” Mondom, nem tudom. „Az nem úgy van, az nem lehet!” Mást én nem tudok mondani, négyen vagyunk, jövedelmünk nincs, nem tudok fizetni. Hogy kérjek kölcsön, s vigyem be a két havi hátralékot. A lakást tizenhat évvel ezelőtt vásároltuk részletre, jelenlegi piaci értéke 350.000 lej körül mozog, ám mikor elmegyek, nem adhatom el, rá kell hagynom az államra egy hatvan-hetvenezer lejes kártérítés fejében. Mondom, törleszteni nem tudok, vonják le a majdani kártérítésből.

Befut Cs. Laci levele Pestről. Megkapta a karácsonyi lapomat, tudja, hogy állás nélkül maradtam. Kér, tájékoztassam folyamatosan ügyünk alakulásáról.

Ügyünk folyamatosan nem alakul. Én napok óta eddigi riportjaimat gépelem. Egy válogatást szeretnék összeállítani egy majdani, kinti kiadónak. Íróként, bizonyos értelemben szerencsés helyzetben vagyok. Igaz, hogy munka nélkül, de van dolgom egész az elmenésig. Ám mit csinál az orvos, a mérnök, tíz-tizenöt hónapon keresztül az elmenésig? Ha kiteszik az állásából? Bár igaz, az értéktermelő embereket nemigen szokták kitenni. Legfönnebb visszaminősítik.

88. január 26.

Megint egy olyan hét, amikor egyik hír a másik után. Elterjed a hír, hogy a Barkó-Bereczky színészházaspárnak megérkezett a befogadója. Bejelentetik hivatalosan a román hatóságnál, hogy el akarnak menni. Megint egy kitűnő színészházaspár. Czikéliék, Héjjáék után. Szinte nyugdíjasok. Pár nap múlva az hallatszik, a Méhes György lányáék adták be kitelepedési kérvényüket. Aztán azt hallom, Boczoni Feri, régi nagyváradi középiskolás osztálytársam, feleségestül, gyerekestől Bécsben van. Valahogy sikerült Magyarországról átszökniük. Mert ott nem maradhattak. Icuka, a szerkesztőség grafikusa, a mai napig sem jött vissza Pestről. S közben napról napra ünnepi köszöntők az újságokban. Egyre harsányabbak, egyre bombasztikusabbak. Hogy milyen fejlettek vagyunk, milyen szabadok vagyunk. Újabb régi osztálytársam fut be Nagyváradról, évek óta nem láttam. Éppen most adták be a kitelepedési papírokat. Személyesen keresnek meg a takarékpénztártól, hogy miért nem fizetem a lakástörlesztési hátralékot. „Két hónapja állás nélkül vagyok, mert szeptemberben kitelepedési kérvényt adtam be!” „S azóta nincs semmi? Ilyen lassan adják meg még Magyarországra is?” – lepődik meg az egész, szinte évekig eltartó procedúráról mit sem tudó román pénzügyi tisztviselő. Nem részletezem neki. Nincs értelme.

És hírek mindenfelől. A nagyvilágból is: Varsóban lengyelek egy csoportja felvonul a román követség előtt, tiltakozik a diktatúra és a kisebbségi politika ellen. Egy budapesti magánlakásban több író – köztük Bodor és Csoóri – nyugati újságíróknak interjút adtak az erdélyi magyarság ügyében. A Charta 77 felhívja a világ haladó erőinek figyelmét, hogy nyilvánosan szolidarizáljanak a diktatúrában élő román néppel.

A nagyfőnök hetvenedik születésnapja. Gorbacsov kitünteti a Lenin-renddel. No, hát ez fájt. Ezt nem kellett volna.

Baráttal való beszélgetés során hirtelen jelentőséget kap az a tény, hogy én 1944-ben Nagyszalontán születtem. Magyar állampolgárként. Én nem mondtam le, tőlem elvették ezt az állampolgárságot. Barátom mondja: ilyen esetben odakinn meggyorsul az állampolgárság fölvétele.

A Kossuth rádió lapszemléje valami cikket idéz, amely szóvá teszi a Magyarországon illegálisan tartózkodó több ezer romániai magyar menekült ügyét és helyzetét. Változtak a dolgok. Ma már az a budapesti minisztériumi tisztségviselő biztosan nem tenné föl a kérdést, hogy miért akarok én Magyarországon élni – most, amikor a magyar kormány több ezer erdélyi menekült hivatalos kinntartózkodását támogatja, vagy huny szemet fölötte.

Édesanyám telefonál. Semmi baj, csak reánk gondolt. „Olyan nehezen vagyunk értetek!” – mondja szegény. Próbálom megnyugtatni.

88. január 28.

Három nappal ezelőtt kormánybejelentés hangzott el a Rádiónaplóban. Szűrös Mátyással beszélgettek hétfőn, s a telefonálók felvetették neki az illegálisan Magyarországon tartózkodó román állampolgárok sorsát, helyzetét. Szűrös elmondta: 300 valahány ilyen eset van – senkit nem küldenek vissza. Úgy látják: az, aki magyarsága miatt, Romániában létében, helyzetében veszélyeztetve érzi magát, s Magyarországon védelmet kér, jogosan teszi. Hiszen Magyarország az egyetlen hely, ahova fordulhatnak a világban. Így hát mindenkit, aki nem a gazdasági helyzet miatt megy el innen, be kell fogadniuk és be is fogadnak a jövőben is – mondta az államtitkár. Ahelyett, hogy ujjonganánk, megrettenünk – túszhelyzetben érezzük magunkat: az illegális kinnmaradást támogató magyar kormányálláspont nehogy a legálisan menni akarók ügyét lassítsa, vagy akadályozza itthon.

88. január 29.

Az áttelepedőben levő színészeket nem teszik ki az állásukból. Barkóék, Héjják alkalmanként továbbra is fel-fellépnek, és kapják a fizetésüket. S aki nem lép fel, a fizetést az is kapja. Tegnap Banneréknál voltunk. Semmi hírük nincs. Hol becsomagolnak, hol kicsomagolnak valamit. Azt hitték valamiről, hogy már csak odakinn lesz szükségük rá, s aztán hirtelen ki-

derül, hogy még itt is. Miután egyszer már becsomagolták. Banner Pestről hozatott két nagy, speciális kínai lakatot. Azzal zárják majd le a konténert, nehogy feltörhessék. Mint ahogy az mostanság többször is megtörtént. Hogy az ilyesmi mivel jár – még belegondolni is iszonyat. Előlről kell kezdeni – a vagon ki kell pakolni, leltározni, újra bepakolni. Ha meg leltároznak, kiderülhet, hogy az ember nem csak azt viszi, amit a vámhatóság jóváhagyott.

Nagyobbik lányom letette első félévi vizsgáit az egyetemen. Most már ha ki is dobnák, van egy lezárt féléve. Azt csak el kell ismerjék odakinn is.

88. január 30.

Édesanyám pár soros, szorongó levélkéje. Azt írja, nap nap után velünk foglalkozik gondolatban, minden este szorongva gondol rá, hogy ismét elmúlt egy nap, közelebb jön az idő, amikor már: „nem tudom, milyen környezetben keressetek benneteket”... „No, de nem ezt akartam írni” – teszi aztán hozzá, szinte mentegetőzve. Mentegetőzve – miattunk való fájdalma miatt...

Elmentem az útlevélosztályra, érdeklődni. Kétórás sorban állás után jutottam be, természetesen semmit nem mondtak. Várjunk türelmesen. Három hónapja nincs munkahelyem. Igen, tudják.

Este Mózeséknál vagyunk. Körben a falon Edit festményei, a magányos függöny, a magányos kesztyű, a magányos ablaktábla. Attila dühöng: „Ha megyek, én csak Wellingtonba megyek. Pestre? Hogy utáljanak a saját magyarjaim? Egy nagy francot! Akkor inkább utáljanak itt. Azt könnyebben elviselem!”

88. február 2.

Tegnap a világ több országában tiltakozó megmozdulást szerveztek a román nagykövetség előtt az itthoni diktatúra ellen. London és Párizs után most már Varsóban, Prágában és Budapesten is. Pesten, délután négy órakor, mintegy 350-500 főnyi tömeg vonult föl csendben a román követség elé, T.G.M. beszélt. Szolidaritásra szólította fel az egybegyűlteket. „Éljen a román–magyar barátság!”, „Jogot a román népnek és az együttélő nemzetiségeknek!” – hirdették transzparensaik a követségeik előtt. Nem hiszem, hogy az utóbbi két-három évben áttelepedett írók közül valaki is ott lett volna. S én? Ha én kinn lennék már, akkor ott lettem volna? Nem

hiszem. Hogy ne tudjak visszajönni? Anyámhoz, testvéremhez? Hogy ne engedjék őket hozzám? Tegnap, ugyancsak a Charta 77 kezdeményezésére – a rádióhírek szerint – a világ több nagy városában éhségsztrájkot tartottak értünk. Nekem szabad-e ennem aznap, amikor egyesek értem egy napot éheznek?... Ebédünk krumplipaprikás volt, kis sonkával, savanyú káposztával...

Képzőművész barátunk pesti levele. Hét hónapja telepedtek át, most nyílt meg első kiállítása. A Gutenberg Galériában. Végigböngésztem a térképet, hol van, milyen helyen is lehet egy ilyen Gutenberg Galéria? Húsz éve van a pályán. Ezalatt a húsz év alatt, míg itt volt, egyetlenegyszer sem szerepelt az ország egyetlen, Bukarestben megjelenő képzőművészeti szakfolyóiratában. Most, ott kinn teljesen fel van dobódva. De ő sem hiszem, hogy ott lett volna tegnap a román követség előtt. Hacsak nem délelőtt. Pecsétért az útlevelébe. Hogy átszaladhasson Kolozsvárra a beteg apósához.

Legépeltem a riportkötetet. Lassan hozzá kell fognom a könyvlista gépeléséhez.

A televízióban továbbra is minden este a főnök híre a nagyvilágban. Születésnap köszöntők továbbra is.

Időközben a svéd és belga kormány is tiltakozik olyan ünnepi táviratok közzétételéért, amit ők soha nem küldtek a román kormánynak.

A híreket hallva mondja a lányom: ha ott lettünk volna, én is elmentem volna a követséghez – megnézni, hogy mi történik. „Megnézni?” – fut át bennem egy pillanatra a méltatlankodás, majd nyilván, elhallgatok. Miért? Én kivonultam valamikor az utcára? Mindig csak a fehér papíron vonultam fel és ki!

88. február 6.

V. Lacival találkoztam. „Mit csináljak, megyünk, lassan készülődünk mi is kifele. Pár napja telefonon felhívtam a követséget, elmondtam mi a helyzet, április ötödikére programáltak. Akkor föl kell mennem Bukarestbe.” Ötvenéves mérnök. A lányuk pár hónapja disszidált titokzatos módon Svédországba. Állunk az utcán, a főtér közelében. „Apám, nekem olyan idegen ez a város, már olyan idegen, hogy azt hiszem, nincs olyan városa a világnak, ahol idegenebbül érzéném magam!”

Délután kisebbik lányom szülői értekezletéről jövet P.-vel futok össze. A hagyományörzők, az istápolók csoportjába tartozik. Könyvet írt az eltűnő, a lassan fölszámolódó régi Kolozsvárról. A maradék természetes elégtételével nyugtázza, hogy most, a magyar kormánybejelentések után, itt nálunk hirtelen szinte teljesen leálltak a folyamatban levő kitelepedési ügyek. „Itt nem rólad van szó, sajnálom, hogy neked éppen most leállt az ügyed, de hogy úgy, egészében megállt minden, nem tehet senki egy lépést sem kifelé innen, annak csak örülni tudok. Igenis maradjon mindenki, ha nem mehet mindenki.”

Nem is mozdul előre senkinek az ügye. Akik most indítanak el a kitelepedésüket, azoknak egyelőre a kisnyomtatványokat nem akarják kiadni. Most már olyan tömeges a készülődés, hogy efölött már nem lehet szemet hunyni. Nem lehet úgy tenni, mintha nem tudnák, mire megy ki a játék. Hogy miért mennek.

Este húsz percet Márkos Berciéknél vagyunk. Úgy ülnek ott kutyástól, macskástól, idegenestől, gyerekestől, szomszédostól a lakásban, a főtér sarkában, olyan fix pontként, mintha rajtuk nyugodna a világ. Se kikészülve, se megijedve, se nekiindulva, se átkozódva – a már megteremtett világ nyugalmaival maguk körül. Hogy ilyen? Istenem, hát magunk teremtettük!

88. február 8.

Este közvetítés a Dolgozók Tanácsa országos üléséről. A pártfőtitkár tételesen kimondja: „A szocialista országokkal általában jó kapcsolatban állunk – csak a szomszédos Magyar Népköztársasággal nem.” A televíziós beszéd után döbbsen ülünk a szobában. Remeg az egész belsőm. Mi ez? Mi következik? Reggel befutnak az első hírek: állítólag ma reggel már visszatérítették a határtól az első kiutazni akaró turistákat. Az útlevelel osztályon kifüggesztik, hogy márciusig semmilyen útlevelekérést nem fogadnak el. Az újabb román–magyar konfliktus hivatalos bejelentése, illetőleg hivatalos elismerése minden bizonnyal újabb „hidegháborús” szakaszt jelent a két ország kapcsolatában. Tegnapelőtt fogadta a főnök az amerikai külügyminiszter-helyettest, aki emberjogi és nemzetiségi ügyekben akart tárgyalni. A tévéhíradó be sem számolt a találkozóról.

Az új magyar kormányálláspont – Magyarország egy van a világon, nyilván oda fordulnak a világ magyarjai, ha bajuk van, ha máshol nem érzik otthon magukat, itt kell befogadni őket – bizonyára a kinti fejekben is elmozdulást idéz majd elő. Eddig a „nektek ott a helyetek” kényelméből

nézhetnék itteni életünk alakulását. Most a magyar kormány észrevéteti a magyar állampolgárral, hogy eddig nem gondolkozott jól. Pedig ő gondolkodhatott volna jól is. Az állampolitikában meg kell érjen ez a helyzet, de a rokonok fejében ott lehetett volna eddig is az a természetes felismerés, hogy nekünk is jogunk van Magyarországra.

88. február 10.

Költöztetjük B. Marikáékat, húzzuk a kézi szekeret végig a főutcán, Attilával. „Tudod mit, nem az az egy-két év lesz nehéz, amíg lakást rendezel, szőnyeget veszel, sikerül mosógépet vened ahelyett, amit eladtál; nem, tata, amikor már meglesz mindened, újra pont úgy be leszel rendezkedve, mint itt, teljesen rendben lesz minden, majd akkor kezdődik a neheze!” – „Amikor boldognak kéne éreznem magam, s nem fogom annak érezni, mi?” „Amikor már csak otthon kellene érezd magad s nem fogod magad otthon érezni!”

Húzzuk tovább a kézi szekeret, mint két bólogató igásló.

Furcsa: nem álmodom soha Magyarországról.

88. február 11.

Most, mióta a kiment írók hallatják odakint a hangjukat, lehet, megváltozik a helyzet. Eddig volt egy olyan közvélekedés, hogy ó, hát persze, az írókat, művészeket könnyen kiengedik, mert így itt legalább értelmiség nélkül marad a nép. Igen ám, de most ha észbe kapnak, hogy ugyanaz az értelmiség, aki itt hallgatott, odakinn pofázni kezd – akkor rájönnek esetleg arra is, hogy jobb itthon egy hallgató magyar íróval több, mint egy beszélővel több kívül az országhatáron. „Itt, ha tudjuk is, hogy mit hallgat el, hallgat – kinn, ha kinn is, de nem tudjuk mit akar majd elmondani...”

88. február 13.

Hűségnyilatkozatok a lapokban Románia kormánypolitikája mellett. Románok-magyarok testvéri egyetértésben ítélik el Magyarországot uszító, sovíniszta, revansista politikáját. Lányomat ma reggel kereste egy nő az egyetemen. Kolléganőik mondták, az iránt érdeklődtek, az anyja párttag-e? Furcsának tűnik a dolog. Az egyetemen a kolléganőik nem tudnak semmit beadott kitelepedési kérésünkről. Nehogy az elmenésünk érdekelje azt a

nőszemélyt. Ugyanis éppen ma hallottam: most már nemcsak a Nyugatra távozókat, de a Magyarországra áttelepedőket is rögtön kiteszik az egyetemről, ha kiderül a dolog. Volt olyan példa is, hogy negyedéves mérnök-hallgatót utolsó vizsgái előtt csaptak ki az egyetemről, mert kiderült a család kitelepedése. Mikor aztán tényleg elmentek, semmilyen igazolást nem adtak neki, hogy négy éven át egyetemi hallgató volt. Kinn kezdheti újra a felvételinél.

Tegnap este megint végigtárgyaltuk a feleségemmel a jövőnket. Lassan olyan lesz ez már, mint a tévzés. Este kilenckor leülünk egymás mellé a konyhaasztalhoz, s tizenegyig folyik a „belső vetítés”: így lesz, úgy lesz. S minden este megnyugodva zárjuk le a bizonytalanságot: jól tettük, hogy elindítottuk az ügyet.

„Nem baj, majd nyerek ott a lottón öt milliót, s akkor nem lesz gond a lakás, a megélhetés!”, mondogatom néha, viccesen. Mire a feleségem: „Hogy, hát te ott is munka nélkül akarsz megélni?”

88. február 16.

Ismerősöm fia nem jött vissza Pestről. Fiatal villanyszerelő. Hazatelefonált, hogy jól van, de egyelőre nem tudott elhelyezkedni. Menni akar tovább, Svédországba.

Az anyja, kétségbeesésében, vissza akarja „hozatni” a fiát. A rendőrséghez akarnak fordulni. „Megörültél? – mondja a sógora. – Hát mit gondolsz, milyen sors várna arra a fiúra, ha visszajönne? Akárhogy ígérnék is, hogy így nem lesz baja, úgy nem lesz baja, a határnál már leszállíthatnák a vonatról, s vihetnék is másfele! Örök életében ott szerepelne a dossziéjában ez a dolog.” Amúgy is szerepel már egy-két terhelő adat: a fiú vasútipari szakközépiskolában végzett, de nem itt, Kolozsváron helyezték el, hanem elküldték a Duna-csatornához – az ország másik végibe. Elment, dolgozott egy ideig. A második halálos kimenetelű munkabaleset után, melynek szemtanúja volt, otthagya a hősi építkezést s hazajött Kolozsvárra. Persze, azóta nem tudott elhelyezkedni, mert hiszen beírták a munkakönyvébe, hogy önkényesen bontotta föl a munkaszerződését. Így hát most kinn maradt Pesten. Nagy zűrzavar lehet a szívében és fejében: nagyapja csendőrpáncsnok volt Magyarországon, erre az apja, hogy ezt eltussolja, az ötvenes években beállt Kolozsváron szekusnak. Évekig dolgozott ott, majd miután menesztették, bekerült egy vállalatba irodai munkára. Aztán onnan is kikopott, s lett belőle asztalos, ami eredetileg is volt. Asztalosként

sajtólevelező lett, nekikezdett szívvel-lélekkel terjeszteni a magyar sajtót. Miután ennek is vége szakadt, nem kellett már a munkáslevelező, az egyház környékén keres menedéket. Egyházfi lett. A fia Pesten maradt, s menni akar Svédországba. Mikor véletlenül összefutok vele, óvatosan így köszönt: „Hogy vagyunk, hogy vagyunk, Kenéz elvtársam?”

88. február 17.

Tegnap este tíz órakor ismerősünk telefonál: tudunk-e valamit, ők ugyanis úgy hallották, hogy e hét péntekén komisszió-ülés lesz. (Ez alatt olyan bizottsági ülés értendő, ahol a város vezetői nyilvánosan döntenek a kitelepedni szándékozók sorsáról. Soha nem lehet tudni, mikor gyűlnek össze, mikor, kinek a dossziéja kerül a rendőrségtől a szemük elé, de azt mindenki tudja: amíg túl nincsenek, át nem esnek a komisszión, addig kitelepedési kérelmük sorsa kérdéses. A komisszió-gyűlés igenlő határozata ugyanis azt jelenti, hogy a megye vezetősége egyetért az illető kitelepedési szándékával, mehet a dossziéja a felsőbb fórumok elé, Bukarestbe. Akit tehát komisszióra hívnak, az túl van egy határkövön. Az egyik legfontosabbon. Hiszen addig nem vehette jelét annak, hogy egyáltalán mozdult-e ügye előre. Akit komisszióra hívnak, azt előre értesítik. Mi nem kaptunk semmi értesítést tegnap estig, így hát reggel úgy indulok el az útlevélosztályra, olyan gyomoridegességgel bensőmben, mint mindig, amikor eddig is az útlevélosztályra indultam. Harminc-negyven ember várakozott az útlevélosztály ajtaja előtt. Köztük öt-hat olyan ismerős, aki már tíz hónapja vár arra, hogy komisszió elé hívják. S még eddig nem hívták. Kijön a tisztviselő az ajtó elé, felolvassa azok névsorát, akiket a mostani komisszióra programáltak. Sem mi, sem a barátaink nem szerepelnek a névsorban. Ottmaradunk mindketten a névsorolvasás után, hogy külön kihallgatást kérve tisztázzuk, miért nem kerültünk rá a listára. Mindketten öt hónapja munkanélküliek vagyunk. Mindketten megtudjuk, hogy a mi esetünkben eltekintettek a komisszióra hívástól, mindkettőnk ügyét „szembesítés nélkül” is jóváhagyta a megyei komisszió. Küldik a dossziénkat Bukarestbe. Hirtelen nagyot ugrott előre a kitelepedésünk ügye. Öt hónap óta az első kis jel arra vonatkozólag, hogy azért mégis mozdult valami előre. Itthon ujjongás a családban. (Nagyobbik lányom már a délelőtt folyamán haza-telefonált az egyetemről, hogy mi van, mivel tértem haza.) Éppen itt van nálunk édesapám is; a hírre ő is megőrül, csillog a szeme, kacag, boldogan koccint velünk. Jövőre lesz nyolcvanéves. „Szóval, az idei karácsonyra vigyünk akkor Pestre a töltött libát?” – kérdi nevetve tőlünk.

88. február 18.

Bemegyek a magyar konzulátusra. (Itt van tíz percnire tőlünk.) Lászlóval beszélgetve szóba kerül, hogy én tulajdonképpen magyar állampolgárnak születtem, hiszen 44 márciusában Nagyszalonta Magyarországhoz tartozott – még. Azt mondja László, ennek a román hatóságok előtt nincs semmi jelentősége, nem baj, hogy még eddig sehova nem írtam be, sőt, lehet, hogy kimondottan felbosszantottam volna őket, ha ilyesmire hivatkozom. „Majd ha otthon lesztek – mondja László –, ott majd talán jelent valamit, talán könnyebben kapod majd meg az állampolgárságot.” „Majd ha otthon lesztek” – hallom a fülemmel, s ez a pár szó ott kóvályog bennem, mintha teljesen üres lennék, úgy kóvályog ez a néhány szó bennem. „Hogyhogy otthon?” Hiszen ez a szó eddig úgy élt bennem, mint „ittthon”. Nem kereste bennem a helyét eddig ez a szó. „Hiszen nekem itt az otthonom!” – mondanám, miközben éppen azért lépek most, mert hiszen itt nincs otthon. Ilyen értelemben nincs kiépülve bennünk a haza fogalma. Mi egyelőre nem azt érezzük, hogy haza megyünk, hanem azt: Magyarországra, amelyik a magyarok hazája.

Az este pokolian nyomott és rosszkedvű voltam. Az íróasztalom nem könyvekkel volt megpakolva. Az tornyosult ott előttem, amit ezután, a következő hónapokban csinálnom kell.

88. február 21.

Sz. volt nálunk egy napot. Átutazóban volt, ment vissza Bukarestbe. Bejött és szinte számon kéri az elmenésünket. Nincs kedvem hosszan fejtegetni az ügyet. Viccesen mondom neki: „Nézd, te fővárosban éltél eddig is, most már én is szeretnék egy kicsit fővárosban élni!” Nemrég jött vissza Lengyelországból. Pesten találkozott áttelepedett íróbarátainkkal. Becsomagolt bútorainkat látva megjegyzi: találkozott Vilkával, aki elpanaszolta, hogy mennyi gondjuk-bajuk volt az átvitt bútoraikkal. Eladni nem tudták, egy évig tárolták, fekbért fizettek érte valami idegen lakásban, aztán potom pénzért átadták a bizományinak. „Ha még egyszer újrakezdeném, egy gatyában és egy pizsamával indulnék Magyarországra!” – jegyezte meg Vilka. „És ha húszéves lennél!” – teszi hozzá feleségem kiegészítését a Vilka megjegyzéséhez. „Húszévesen lehet egy gatyában s pizsamával elindulni. De ilyenkor már csak úgy érdemes, ha minél több motyót viszel magaddal!” Barátunk a kintlevőkről lényegében egyetlen jó szót sem szólt. A legjobbak kapcsán is csak olyasféle megjegyzései vannak, hogy „nem lett belőle nagy író”. „Kell a pénz, hajtanak a pénzért!” – mintha az ott nem lenne érthető. Mintha az ott, és csak ott lenne tisztességtelen.

88. február 23.

Tegnap eléggé nyomott hangulatban voltam. Most történt meg először, hogy felmerült bennem a kétely: jól teszem-e, hogy elmegyek? Hogy valós értékrendszer-e az, amelynek nevében-jegyében el akarok menni? Hogy nem az önmegvalósítás könnyebbik vonalán haladnak-e majd gyermekeim – azzal, hogy nem itt kell kiteljesedniük? Hogy a lényegi személyiség-jegyeket nem provokálná-e ki jobban az itteni lét, mint majdan az odaáti? Itt talán nagyobb súllyal vetődik fel a kérdés: ki vagyok, mire vagyok jó. Az önmegvalósítást nem segítik mellékes tényezők. Az eredményt nem tapsolja meg a látszat. A diadalt nem kíséri a mámor. Megcsináltad, te vagy, magad vagy – ennyi. Nincs apparátus, mely a viszonylagos eredményt is teljesítménnyé tupírozhatná. Itt – láthatólag – nincs hatása annak, amit csinálsz, éppen ezért lényegibben vetődik fel a kérdés, hogy van-e értelme? Úgy, általában – s a te számodra is!

Ma éjszaka két verssort álmodtam: „madárszárnyfüggöny verdes / vértócsa-ablakban”.

88. február 25.

Elmondtam a fölöttünk lakó román szomszédainknak, hogy kitelepedési kérvényt nyújtottunk be. A lakásunk szabad marad, próbálják megszerezni. A férj élelmezési igazgató, a nő autósiskolai pszichológus – kulcspozíció mind a kettő. „Vai, plecați, domnu Kenéz! – így a nő –, pedig hát milyen jól megvoltunk itt egymás fölött! Semmi bajunk nem volt egymással! Igazán nagyon, nagyon sajnálom!” Mire a férj: „Domnu Kenéz, a kérdés az: van-e pénzük? Mert ha van kinn pénzük, akkor rendben. De ha nincs, akkor nagyon nehéz lesz, tudja meg!” – Igaz, igaz, motyogom, de hát nemcsak erről van szó. Nem gazdasági probléma van a dolgok mélyén. „Hát akkor meg miért megy el?” „A perspektíváért, mondom, a jövőért, a gyermekeimért!” „Na látod!” – mondja a feleség. „Én mindenesetre tisztelem az ön bátorságát” – folytatja a férj. – Húszéves korban elmehet az ember könnyen, de ilyenkor, amikor már mindene megvolt, előről kezdeni! S aztán, tudja, ez is olyan dolog: vagy sikerül, vagy nem! Ott sincs másként. Ugye, F. barátunk is az írja Nyugatról, hogy: «A hasam teli, az igaz, de egyéb semmi nincs!» – „Hát – mondom –, azért van egy kis különbség. F. barátunk romániaiaként ment el Németországba, de én magyarként megyek Magyarországra.” „Igaza van, domnu Kenéz, ez mégiscsak különbség!”

88. február 28.

A Szabad Európa Rádió szerint Szűrös Mátyás kijelentette, hogy eddig 9000 áttelepedési kérelem érkezett Romániából, eddig ebből 4000-et hagytak jóvá. Ha a százalékot, az arányt nézem, nem sok – 2 millióból 4 ezer. Ha tíz éven keresztül minden évben elmenne ennyi, az akkor is csak 40 ezer – azaz: 2 százalék. Ha úgy nézem, hogy a 4 ezer ember – az négy kalotaszegi falu, úgy az már, természetesen, egyetlen évben is ijesztően sok.

88. március 7.

Pár nappal ezelőtt, a néptanácsok kongresszusán, elnöki beszéd hangzott el. Ebben a nagyfőnök megintette azokat, akik elmenni készülnek az országból. Azt mondta: „Vannak olyan visszamaradott gondolkodású egyének az országunkban, akik munka nélkül szeretnének megélni, akik úgy gondolják, külföldön meg lehet élni munka nélkül is... s ezért itt hagyják a hazájukat. De hát – folytatta – minden erdőben van száraz ág is, nemcsak fiatal és erős.”

Ildikó barátnőnk érkezett meg Pestről váratlanul – és elkeseredve. Kétszer küldték vissza a határállomástól: egyszer a magyarok, mert sok élelmiszert hozott a rokonoknak (visszament, lerakta egy háznál), aztán a mi oldalunkról meg a románok, azért, mert sok újságot, folyóiratot találtak nála. (Visszament, lepakolta azt is.)

Három órányit ült nálunk, s ez bőven elég volt ahhoz, hogy Ágneset kellőképpen felizgassa. Ugyanis elmondta, hiába minden igyekezetük, egyelőre mozdulni sem tudnak a lakásból, hiszen most már négymillió alatt nem lehet valamirevaló lakáshoz hozzájutni. „Bútort, újabb bútorgarnitúrát kell vennünk, miből fogunk ott pénzt csinálni?” – ijedezik Ágnes, s vele együtt én is. Noha az ügyünk egy tapodtat sem mozdul előre. H.-ék az utolsó fázisban vannak, bármelyik percben megkaphatják az útlevelet – de ez már három hónap óta tart így. „Téblábolok egész nap – mondta J. –, aztán este megiszom egy üveg konyakot s valahogy elalszom!”

Ildikó barátnőnkkel felíratunk öt lottószámot, tegye meg nekünk ezt az öt számot ezután minden héten, amíg csak ki nem érkezünk. A főnyeremény-szindróma. „Egy többmilliós főnyeremény!” Amikor az ember úgy érzi: csak egy főnyeremény segíthet rajta. A megtett öt szám ezután majd

valami izgalmat is hoz az életünkbe. Minden héten várhatunk valamit, ami hallható bizonyossággal kinti életünkhöz kapcsolódik: a rádió által rendszeresen közvetített csütörtöki lottósorsolást. Esélyünk egy – a hány millióhoz?...

88. március 12.

Felmerül a kérdés: hogyan visszük majd át a végzettséget bizonyító igazolásainkat, okmányainkat? Ehhez minisztériumi jóváhagyás kell, még a legegyszerűbb szakképzettségi igazolásokat is csak minisztériumi jóváhagyással vihetik át a határon. Ezt csak az utolsó pillanatban lehet kérni, amikor már jóváhagyták az elmenést, kiadták az útlevelet, viszont az okmányok engedélyeztetése ismét újabb hónapokba telik. Így hát az emberek megpróbálják az okmányokat valahogy átlolni magukkal, anélkül, hogy engedélyeztetnék. Ez, ugye, újabb rizikó, ami miatt leszállíthatnak, visszaküldhetnek az ország elhagyása előtti utolsó pillanatban is. Miközben egyesek éveket vártak erre a pillanatra. Minden olyan papírt, ami egy cseppet is közelebb hoz a végleges elmenéshez, mindenhol rettenetesen nehezen adnak ki számodra. Munkahelyemtől, ahol négy évig dolgoztam, két hónapja várok egy tízsoros igazolásra, hogy nem tartozom semmivel, tudomásul vették az eltávozási szándékomat, és ebbe beleegyeznek. Az istennek se akarják kiadni. Heteken keresztül mindig beteg, vagy éppen szabadságon van valaki, akinek az aláírására szükség lenne az igazolás kibocsátásához. Így telnek, potyára, napok, hetek, hónapok. A kiszolgáltatottság jegyében. No de ez már nem csupán szindróma.

Az ügyeket semmilyen módon nem lehet gyorsítani. Ismerőseink Amerikába készülnek, nekik mondták az egyik közhivatalban: nincs minek hivatkozniuk arra, hogy több mint egy éve már egyikőjüknek sincs állása; semmit nem érnek vele, ha erre hivatkoznak, hiszen aki ki akar telepedni, „azt már nem védhetik a román törvények”!

88. március 18.

Az utóbbi időben – valószínűleg a kinti állapotokkal foglalkozó rádióműsorok hatására is – egyre többet gondolok arra, hogy a gyermekeim – egzisztenciális viszonyaikat, jövőjüket nézve – vajon tényleg jobban járnak-e a kitelepedéssel? Hisz ott nem azt az életformát élik majd tovább, amit mi itt megteremtettünk, amiben itt felnőttek – hanem azt, amit majd

ők meg tudnak maguknak teremteni. Itt ezzel-azzal csak tudnánk segíteni a jövőalakításban – ott mi is újból talpra kell álljunk. Ehhez mindenképpen kell néhány év. Ott ők nem a mi négyünk életét élik majd tovább, hanem azokét, akiket mostanában panaszkodni hallok a rádióműsorokban: „Fiatal tanár (értelmiségi) vagyok, négy-ötezer forintot keresek havonta, lakásom nincs, méregdrága albérletet fizetek, nem tudok elmenni egy színházba se.” Az én lányaim meg hetente koncertre, színházba mennek.

„Hát majd elmennek akkor falura, mi is ott kezdtük annak idején. Mégsem Suceava megyében lesznek!” – mondja a feleségem. Az igaz. Lesz választási lehetőségük – legalább.

Kihúzták az első lottószámokat. Semmi, egy se. Megjön kintről az első olyan levél is, mely tamaskodik egyik kéziratom kiadási lehetőségeit illetően. Gyermekkönyvem anyagát úgy kommentálja az ismerős szerkesztő, hogy hát én javaslom, de nem tudom, ki fog itt erre ráharapni. Azaz: komám, én megpróbálok segíteni, de nehogy azt hidd, hogy valami túl kapós portékát küldtél! Miközben – én tudom – az anyag a maga nemében egyedülálló. Itt nem mehetne cenzúra miatt – ott nem érdekes a cenzúra ezzel a könyvvel kapcsolatban, de ott a fanyalgó „hátszág”: hátha ez nem jó, hátha nem fontos – s ennek nagyobb a hadserege: ez egy egész „hátha-hadsereg”, amelyen a könyvnek át kell verekednie magát. Itt világos volt: a cenzúra nem szeretné. De ott – ott miről van szó?

Lányom fogyózik. Na, mondom, meg kellene próbáljam én is: milyen az, milyen erőfeszítésbe kerül – egy napig semmit nem enni? „Kezdjél inkább éhségstrájkot – akkor biztosan hamarabb ki is engednek!” – kapcsolja össze könnyedén a feleségem a praktikumot az „eszmeivel”. Egy darabig csendben ülünk az ágyban. „Te, nehogy komolyan gondold, amit mondtam! Nagyon elhallgattál!” – szól rám aztán hirtelen. Hm...

88. március 27.

Vasárnap reggel. Áttértünk a nyári időszámításra. Egy hét múlva húsvét... Persze szegény Vásárhelyi Géza ettől nem támad fel. Sőt holnap el is temetjük. Élt negyvenkilenc évet. Ivott harminc évet. Írt nem tudom, hány évet. Meghalt egy pillanat alatt. Pár hónap múlva jelenik meg legújabb verseskötete. Hátrahagyott négyszáz közöletlen verset. S nekünk, a mi családnak egy-két mondatot. Három hete voltunk náluk. Azt mondta: „Ha én még egyszer kijutok innen, akkor soha nem fogok visszajönni.

Nem tudom, hol állok meg, de visszajönni nem fogok...” Hát, szegény Géza, elindult...

„Feltehetek neked egy kényes kérdést?” – fordult hozzám X. „Persze – mondom –, de tudd meg, hogy amit kérdezni akarsz, az egyáltalán nem kényes kérdés. Csak neked az – s pont azért, mert nem tudod, hogy fel lehet-e tenni?” Aztán már szinte automatikusan folytattam: igen, el akarunk menni, több mint hat hónapja adtuk be a papírjainkat, négy hónapja vagyok állás nélkül. De hál’istennek dolgozni tudok, írnivalóm van, s a „munkamorálunkkal” sincs semmi baj.

Ám arról, hogy mit fogok magammal kezdeni Pesten, már nem ejtek szót. Noha igazából ez itt a kényes kérdés. Egy kicsit mintha elbizonytalanodtam volna, mióta tényleg konkrétumokban kell a kinti dolgokat átgondolni. No persze, éppen ezeket a konkrétumokat nem tudhatom innen átgondolni.

A főtér sarkán régész Bélával futunk össze. Öt-hat esztendeje élnek odakinn. „Hallom, ti is jösztek! – mondja. – Tudod, az első két év fantasztikus eufória lesz nektek is. Aztán, öt-hat év után pont úgy fogjátok érezni magatokat, ahogy mi érezzük magunkat most, öt-hat év után!”

88. április 4.

... Szegény Géza bácsi... azt elhiszem, hogy meghalt, csak azt nem hiszem el, hogy többé soha nem találkozunk. Itt volt egyszer valami névnapos vagy születésnapos estén, s valamikor – úgy éjfél tájt – hagyta ránk azt a fehér papírlapot, melyre egy kis virágot s alá egy verssort firkantott: „Gyermekláncfübe fűzzetek”... Nem tudom, megírt versből való-e – vagy csak ebből a megíratlan éjszakából...

Két nappal ezelőtt közölték a szerkesztőségekkel, hogy ezután a helységnevek csak románul jelenhetnek meg a sajtóban. Az újságok próbálják valahogy elütni a dolgot ott, ahol lehet: a sporttudósítás nem a kolozsvári, de nem is a cluji stadionról, hanem a sétatéri stadionról beszél.

Húsvét hétfőjén megjön Ildikó Pestről. Több locsolóvendégünk van, s míg itt ülnek, addig is egyre-másra cseng a csengő. Újabbak jönnek. „Jé, hát nálatok ez ilyen ünnep?” – csodálkozik Ildikó, s akkor az ember megérzi, hogy igen, hogy ez tényleg az: olyan ünnep! Jövünk-megyünk egymáshoz. Együtt vagyunk. Késő este az Ildikó hozta lapokat olvassuk. Az egyikben Kő Pál szobrász barátunk teszi szóvá, hogy évente egy Veszprém nagyságrendű város lélekszámával csökken Magyarország lakossága. „De hát

akkor miért nem fogadnak be könnyebben minket?” – jön elő ismét a bárgyú kérdés. Miközben éppen a cikk olvastán eszmélek rá újból, hogy itt mennyire itthon vagyok. Vannak referenciapontjaim. Amiket biztosan tudom, hogy elfogadok – amiket biztosan tudom, hogy nem fogadok el. A romániai magyar kultúra közegében sehol nem kellene hozzátegyem a nevemhez, hogy: író. Ám átkerülésem pillanatától, Magyarországon, majd sok helyen hozzá kell tegyem a nevemhez, hogy: író. S valószínűleg mindhalálig.

88. április 5.

Miért nem álmodom soha Magyarországról? Hogy nem jelenik meg sohasem az álmaimban?

88. április 6.

A Kossuth rádió reggeli lapszemléjéből tudjuk meg, hogy a Magyar Nemzet és a Magyar Hírlap mai száma tiltakozó cikket közöl Románia asszimilációs, nemzetiségellenes politikájáról. A két lap érthetetlennek tartja, hogy a „szocializmus keretei között” ilyesmire sor kerülhet. „Milyen lesz, ha a két ország megszakítja egymással a diplomáciai kapcsolatot?” – jön be reggel nyolckor a feleségem a dolgozószobámba. Megtárgyaljuk a dolgot. Ismételten felmerül bennem az éhségstrájk gondolata. Meg kellene próbálnom, csak úgy magamnak, egy-két napot. Lássam, hogy bírom-e – milyen kihatással van a szervezetemre. Esetleg orvostól kellene megkérdeznem, milyen szabályokat kell betartani egy egyhetes éhségstrájk esetében. Egy napig nem enni – istenem! De mondjuk három napig nem enni – az már egy kicsit elképesztő gondolat annak az embernek a számára, akinek addig soha nem kellett éheznie három napig. Tessék csak ezt végiggondolni!

88. április 18.

Újabb rádiókommentár: a menekültügyi helyzetet foglalják össze. 1981-ben 600-an telepedtek át Romániából Magyarországra, az elmúlt évben több mint tízszer ennyien. Egyre-másra szólalnak meg politikai és társadalmi szervezetek, melyek a menekültügyi problémákat feszegetik. Ami tavaly novemberben még csak álláspont volt – mára már állásfoglalás

lett. A Magyar Népköztársaság állásfoglalása. A televízióban megszólaltatják a kisútlevéllal átment orvost, aki nem akar visszajönni, és a zöld határon, éjszaka, lányával együtt szökött anyát. „Nem láttam semmit, embermagas nádas volt körülöttem, sötétség, fejünk fölött a csillagos ég, ahhoz igazodtunk!”

Felszólítás érkezik a Takarékpénztártól: három napon belül fizessem ki az elmaradt öthavi lakástörlesztésemet, mert ha nem, jönnek árverezni. (Mióta kitettek az állásomból, nem fizetem a lakástörlesztéseket.) Átmegyek román jogtanácsos ismerősömhöz, kérdem tőle, mit tegyek? „Hacsak lehet, valahogy fizesse ki, ne bősztse őket ilyesmivel, hiszen lehet, hogy így még későbbben tud kijutni innen!”

Szinte lebénult minden hivatalos keretek között zajló ügyintézés. Csak a törvénytelen ügyintéзések gyorsultak fel nagyon. Ez is mutatja az országbeli állapotokat. „Mint a hússornál, ez is olyan dolog! – mondja a jogász. – Aki annak rendje-módja szerint szépen sorban áll, órákig áll csendben, az a végén nem is kap húst. Aki törvénytelenül próbál hozzájutni, annak várakozás nélkül is megvan a húsa.” Netán az útlevele is.

Az átmeneti állapot, a várakozás legnagyobb veszélye az, hogy igaziból nincs célirányosság az életünkben. Napi cselekvéseink nem célszerűségből, hanem kényszerűségből fakadnak. Nem meg akarunk oldani valamit, hanem meg kell oldanunk valamit – abból a helyzetből adódóan, amiben vagyunk. Nem az életre koncentrálunk, hanem az életünkre.

88. április 21.

Mi a bűn abban, hogy egy magyar író Magyarországon akar élni? Én soha nem szónokoltam az embereknek arról, hogy itt a helyünk. Vagy arról – ami még rosszabb –, hogy itt a helyük. (Nem tartottam az olvasót a birtokom zselléreinek.) Amikor tényleg szóltam valamit, mindig a szorításról beszéltem. Azaz pontosabban: a szorítás markából szóltam – s nem a szónoki emelvényről. Én nem cövekeltem ki soha senkinek a maradás koordinátáit. Ültem a szálakba gabalyodottan.

Kifordulok az üres zöldséges üzletből. Szembetalálkozom az idősebb kollégával. „Mi az, te nem a közértből vásárolsz?” – élcelődik a barátunk. Élcelődik azon, hogy el akarok menni. Író létemre.

Ő nem megy. Csak a lánya van éppen útban kifelé. Kiházasodik.

Lényegtelen kérdésekben gondolkozhatunk egyformán is. De miért kellene egyformán gondolkoznunk a pont ennyire lényegi kérdésekben?

A vasárnapot kinn töltöttük Mákófalván. Ismerősünk kalotaszegi népi ruha után járatta a feleségemet. Bekukkantottunk bútorfestő jó ismerősünkhöz is. Mondja, hogy a múltkor benn járt nála a rendőr. Nézte, nézte a frissen festett kalotaszegi bútort. „Itt-ott bizony a fehér mellett piros volt, meg zöld. Megdicsérte, hogy milyen szépek. S aztán megkérdezte, hogy a színeket én találtam-e ki? Mit mondhattam volna? Azt mondtam: nem kell én azokat kitaláljam! Azok már ki vannak találva! Erre aztán nem szólt semmit.” Estére itthon is voltunk.

Zuhog az eső. Rettegek attól, hogy esetleg így, ilyen esőben kell majd elhagyjam az országot.

88. április 26.

Román lett minden helységnév az újságokban. Még a családi gyászjelentésekben, halálozási hirdetésekben is. Meghalt X. Y. „sici lakos” – írja az újság. Természetesen széki emberről van szó. Pár nappal később a „tur dai Hasadék”-ről olvashatunk. Nem sok kell a nagy zűrzavarban, hogy rövidesen keleti Carpați-okról, nyugati Carpați-okról, vagy a Neagră-tenger mentéről olvashassunk. Hiszen a főváros nevét sem lehet már magyarul leírni – bucurești vendégművésznővel beszélgettek egy másik lapban.

88. május 3.

A kétnapos ünnep alatt kinn voltunk a falusi házunknál. A mintegy háromszáz lelket számláló faluban néhány román család lakik csupán. Így hát minden ház tetején ott a tévéantenna, mely a budapesti televízióműsor vételéhez szükségeltetik. A román családok házának a tetején is. A dombon túl, négy kilométerre tőlünk – a főút mentén – húzódik a mintegy ezerlelkes Nagypetri. Lakossága vegyes, illetve többségében román. Feleségem nagyapja hosszú évtizedeken át itt volt református pap. A faluban egyetlen ház fölött sincs magyar tévéantenna. Igaz, itt a terep- és domborzati viszonyok miatt ki kellene vinni az antennát a dombtetőre, hogy behozza a műsort, de hát erre senki nem vállalkozik. „Hogy aztán majd jöjjön a milicista s kérdezzessen bennünket, hogy miért akarjuk nézni a magyar tévét?” – mondja az egyik ismerős asszony.

Igaziból most kezdtem érezni, hogy milyen rettenetesen lassan mozdulnak a dolgok. Szinte érzékelhetetlenül. S az ember lassan hazátlanná válik a saját lakásában. Lehet egy lakásban hazátlanná válni? Lehet bizony. De a méltatlanságot elviselni talán még nehezebb. Nem azt nehéz elviselnem, hogy várnom kell, hanem azt, hogy a dolgoknak nem így kellene történniük, és én ebbe mégis belenyugszom. Nem azért kellene éhségstrájkot kezdenem, mert „már” nem tudom elviselni a helyzetet – hanem azért, hogy kinyilvánítsam: ezt a helyzetet én „már” nem akarom elfogadni. Nem azt kellene demonstrálnom, hogy nem tudom elviselni – hanem hogy nem értek vele egyet. Hogy nem akarom elviselni.

Egy héttel ezelőtt a Vasárnapi Újság műsorában egy névtelen erdélyi értelmiségi levelét olvasták fel, melynek írója megrója, megfeddi az elmenő értelmiségieket. Mivelhogy az elmenés: „gyávaság”, az elmenés: „menekülés”. „Feljelenti a népnél” az elmenő értelmiségieket. Persze névtelenül. Ezt nekem, az éppen áttelepedésben lévő írónak mindenképpen meg kell válaszolnom. De én nem tehetem meg névtelenül.

88. május 8.

Gizella napja – mondja be reggel a rádió. Ez az első alkalom, hogy teljesen megfeledkeztem az édesanyámról. Az eddig is megtörtént, hogy későbben köszöntöttem, későn küldtem el a levelet, de soha nem feledkeztem meg arról, hogy 8-án nevenapja lesz. Most meg reggel bemondja a rádió...

Mond persze mást is. Harmincezer munkanélkülit tartanak számon. Háromszáz frissen végzett óvónőből az idén mindössze három tud elhelyezkedni. Milyen jövő vár a gyerekeimre, akiket én tulajdonképpen egy méltányosabb jövőbe menekítetek? Menekítenék...

88. május 9.

Délben felhívom telefonon Bardócz tanár urat, rajztanár-képzőművész barátunkat iskolaügyben. „Nincs itthon édesapa!” – mondja a gyerek. „Még nem jött haza az iskolából?” – kérdem. A gyerek hallgat. „Mikor hívjam?” – kérdem. A gyerek hallgat. „Háromkor? Fél négykor?” Hallgat. Majd kiböki: „Édesapa elutazott!” Fontos ügyben akarok vele beszélni, nem hagyom magam. „Hívjam egy-két nap múlva? Vagy hétvégén?” „Kivel beszélek?” – kérdi a gyerek. Mondom, hogy régi jó barát. „Tessék felhívni délután édesanyámat!”

Fél óra múlva megérkezik kisebbik lányom a rajziskolából, s újságolja: úgy hírlík, Bardócz tanár úr kinn maradt Magyarországon.

Hogy? Hol? – Nem tudni semmit. Feleség, két gyermek itthon. A délutáni telefonálásra már nem kerül sor. Tudok, amit tudok.

88. május 11.

Kisebbik lányom most érettségizik. Tavaly ilyenkor még abban sem bíztunk, hogy eljut az év végéig. Számoltunk vele, számolnunk kellett, hogy áttelepedési kérelmünk benyújtása után kiteszik a középiskolából. Ez nem tipikus, de volt már példa erre is. Persze most már elkezdtünk taktikázni. Milyen jó lenne, ha még itt bekerülhetne a főiskolára is – mert akkor ott nem kellene felvételiznie! Igaz, hogy az ilyesmit nagyon elítélik: lefoglal egy helyet, s aztán továbbáll. Ha nem akart itt maradni, miért foglalta le más elől a helyet? A jogszerűséget megvétőzza a morális. Annyit eldöntünk, hogy az ország másik végén levő főiskolára jelentkezik majd. Ott, ahol nem ismerik a nevünket, nem tudhatnak semmit kitelepedési szándékainkról. Hacsak nem súgja majd be valaki, jó előre, ott azon a távoli főiskolán is. Persze, az is szemet szúrhat, hogy egyikünk sincs állásban. A felvételi jelentkezési lapján föl kell tüntetni ugyanis a szülők munkahelyét, foglalkozását.

Délután Márton Anikó lépett be hozzánk. A tavaszi vakáció tíz napját Pesten töltötték. A férje nem volt hat éve Magyarországon. Mégsem érezték jól magukat. Ugyanis bármerre jártak, minden rokonuk attól tartott, hogy kinn akarnak maradni. (Most, amikor az állam hallgatólagosan már támogatja a kinnmaradást.) Valószínűleg éppen emiatt kínos a dolog. Mert hiszen akkor a rokonoknak is kutya kötelessége lenne segíteni. Áldozatot kellene hozniuk, miközben ők maguk is nehezen élnek. Húsz éven keresztül szidták a kormányt, hogy nem tesz semmit, nem emeli fel szavát az erdélyi magyarságért, ám most, mikor valamit tett, a kormánydöntést érvényteleníti a rokoni ijedelem. Tulajdonképpen attól a politikától zárkóznak el, amit addig maguk is követeltek. A kormány nyakába akarják varrni azt is, amit magánemberekként talán ők maguk is megtehetnének.

Persze abnormális helyzetek is adódnak. Bardócz tanár úrról most tudtuk meg, állítólag azért maradt kinn, mert éppen kinntartózkodása idején utasították vissza negyedszer a magyar hatóságok családja kitelepedési kérvényét. Törvényesen nem ment – hát most kinn maradt illegálisan. Azt elfogadták – bezzeg!

88. május 20.

Azon morfondírozom, milyen jó magaviselettel tűrjük a méltánytalanságot. Én törvényesen kértem a kitelepedést, ők erre törvénytelenül kitétek az állásomból. És én ebbe belenyugszom. Nem tiltakozom, nem csinálok botrányt, nem hivatkozom alapvető emberi jogokra. Román szomszédaink, akik most tudták meg, hogy mi a helyzet velünk, fel vannak háborodva. „Hogy lehet ezt így szó nélkül eltűrni?” Menjek és kérjek kihallgatást! Hol? A pártnál? Ahol a kapuban álló rendőr még azt sem engedi meg az odarendelt szerkesztőnek, hogy telefonon felszóljon a pártelvtársnak?

88. május 21.

Benn voltunk Banneréknél. Semmi híruk nincs. Hetedik hónapja élnek becsomagolt bútoraik között.

88. május 31.

Jó háromheti vajúdas után végül is megírtam a válaszcikket a Vasárnapi Újságnak. („Gyávák-e az elmenő értelmiségiek?”) S mintha csak ki lett volna rendelve, vasárnap délben, amikor az utolsó sorokat gépeltem, Ildikó barátnőnk, pesti „befogadónk” jelentkezik telefonon. Most érkezett, egy óra múlva nálunk van. Mire befut, a cikk készen van. Kérdés, hogy vajon vállalja-e, hogy átviszi a határon? „Természetesen!” – mondja rögtön, miután elolvasta. Nem csodálkozik, hogy a névtelen levélre „nevesítettben” válaszolok. Annál inkább csodálkozik másnap L. Arra kérem, hogy lehetőségei révén juttasson el a levélből Bodornak egy másodpéldányt, a Magyar Nemzethez. „Nem lett volna jobb, ha ezt mégis név nélkül csinálod?” – kérdi, miután elolvasta. Mondom, hogy nem. A szövegben is benne van: íróként nem írhatok névtelen levelet. Megnyugodva jövök el: amit tettem, jól tettem. Ritka jó érzés: amit akartam, maradéktalanul elmondtam. Másnaptól kezdve kis szorongásaim vannak: mi lesz, ha Ildikót elkapják a határon? Mi lesz, ha elveszik a levelet? Mi lesz, ha eljut a rádióig – s beolvassák? Milyen következményei lesznek? Furcsa módon, elrendezendő dolgaim közül az ugrik be elsőnek, hogy még most hívjam el a vízvezeték-szerelőt, mert ha esetleg vasárnap beolvassák, utána majd nem mer eljönni hozzánk. Ugyanezt gondoltam a fogorvosról, akihez éppen most járok. Azért nehezek ezek a napok lelkileg, mert az ember érzi: vállalta a szembefordulást, amihez nem szokott hozzá. Illetőleg: vállalja nyilvánosan – a

hivatalossal össze nem egyeztethető – különvéleményét. Miközben ahhoz szoktunk hozzá, hogy csak engedélyezett különvéleményt képviselhesünk. Ha egyáltalán...

Este nagyváradri riport a televízióban. Fiatalok, szépek, lelkesek. Véletlenül sincs köztük egy magyar. Pár nappal ezelőtt a főnök Hargita megyei látogatásáról tudósítottak úgy, hogy csak „itt élő dolgozókról” beszéltek, de egy szót se mondtak itt élő magyarokról...

Ma még át kell szaladnom a szomszédba, hogy rádiólevelem egy-egy példányát N. Gazsinak és Kő Páléknak is eljuttassam.

Szombaton Zsiéknél voltunk, Rudi negyvenedik születésnapján. Nemrég kihúzott fogaim helyett egy papírra szép műfogsort rajzoltam, gumiperkli-vel ügyesen a szám elé rögzítettem, úgy állítottam be a vendégségbe. Volt hahota. A hírneves színésznő megígérteti velem, hogy ha már kinn leszünk, ő is meg mi is, nem feledkezünk meg róla. Ő már ott egy senki-semmi lesz, egy öregedő színésznő – mondja –, de mielőttünk, ugyebár, ott az élet, az érvényesülés. Csak most kap észbe, hogy mi is vagyunk, amikor már attól fél, hogy ő nincs (vagy nem lesz sehol). A jelenlevőknek szinte a fele útban van kifelé.

88. június 14.

Túl vagyunk a bonyodalmas héten. A kisebbik lányom ballagási előkészületein, a ballagáson, a harminc vendégen, a Vasárnapi Újságban beolvasott reggeli levelemen. Szombaton volt a ballagás, itt volt édesanyám és nővérem is Vásárhelyről, vasárnap reggel eléggé feszülten várakoztunk, hiszen Ildikó pénteken este telefonált, hogy minden rendben, vasárnap lesz – de név nélkül akarják. „Mi a teendő?” Azaz: beleegyezem-e? Rögtön mondom, hogy nem, csak névvel akarom – ez volt és ez is marad az álláspontom. Hét órakor bemondják a Vasárnapi Újság tartalmát: Bodor jegyzete előtt „Egy másik közép-kelet-európai értelmiségi levele”. Feszült várakozásban ülünk a konyhaasztal körül fél kilencig – amikor ügyes, okos, érzelmes felkonferálás után („vannak hűtlen maradók és hűséges elmenők”) – elhangzik a levél. Név nélkül, mint az, amelyikre válaszoltam. A szerkesztőség így látta jónak. Ahogy a műsor lefut, teljesen megnyugszom. Ez van. Ez a véleményem. Elmondtam. Túl vagyok a megszokott félelmeken és törvényeken. Kilépek a szobám előtti teraszra, körülnézek. Ragyogó napsütés, szép vasárnap reggel. Így telik el a nap.

Este átmegyek Éváékhoz, beszélgetünk, kíváncsi vagyok, hogyan látják: lehet-e a rádiós szereplésnek valami büntetőjogi következménye. Teljesen nyugodt vagyok: érzem, hogy nem lehet semmi bajom. Különben az utóbbi hetek alatt annyira felgyorsultak az események, hogy az elképesztő. „Olyan teli van a fejem!” – mondja édesanyám az egyik napon. „Jaj, most meg olyan üres!” – mondja a másikon. Hát így van.

Furcsa, hogy továbbra sem álmodom soha Magyarországról. Egyáltalán: az elmenésünkkel kapcsolatban soha nem álmodom semmit. L. mondja tegnap, hogy a levelemmel felkavartam a kedélyeket. Hogy többen is készülnek válaszolni rá. Ez engem már nem érdekel. Én nem vitázni akartam. Levelem nem volt más, mint egy nyilvános lelkiismeret-vizsgálat.

88. június 15.

Azt kérdi tegnap az autószerelőm: Kenéz úr, hallgatta vasárnap a rádiót? Tudom, mire gondol. Mondom, hogy hallgattam. Azt a névtelen levelet is? Mondom, hogy igen. Névvel akarta közölni az illető, mondja, csak féltették! Nem volt miért féltetni, mondom, különben az illető itt áll éppen őelőtte! Néz rám szótlanul, majd összecsapja a kezét: „Nahát! Mondtam én a feleségemnek! Az ágyban hallgattuk, még akkor nem keltünk fel, meghallgattuk, s találgattuk, hogy vajon ki lehet az? Hacsak nem a Kenéz úr! – mondtam aztán a feleségemnek.”

Ma viszont – lefelé menet a városba – Edgár bácsival találtam szembe magam. Nem nézett rám, úgy ment el mellettem. Odaköszöntem, felém sem fordítja a fejét. Na persze, lehet, hogy csak képzelődöm. Három lépésnyire voltunk egymástól. Különben csend van. A Magyar Jogász- és Építőművész-szövetség felhívással fordult a világ hasonló szervezeteihez, hogy tiltakozzanak a romániai falurombolások ellen.

88. augusztus 2.

Két héttel ezelőtt megkaptuk a nagy nyomtatványokat. Ez egy biztos lépés az útlevel felé. Két hétig járkáltam az újabb beszerzendő iratok után, amelyek a nagy nyomtatványhoz szükségesek, és sikeresen be is adtam két hét múltán. Van, akinek háromszor adták vissza, mert nem volt megfelelő a pecsét, az aláírás, vagy a papír. Nagyobbik lányom, aki egyetemista, csak most, ebbe a fázisba érven merte megmondani kolléganőinek, hogy útban vagyunk kifelé. A román évfolyamtársai érdeklődéssel, a magyarok

tartózkodóan, a székelyföldi kislány sírva vette tudomásul a lányom bejelentését. (Év elején a szeku sorozatos zaklatásnak vette alá a székelyföldi kislányt, azt se tudta, hogy szabaduljon.) Reggeltől estig futkorásztam a papírok, igazolások megszerzéséért. Iskolában, munkahelyi és pénzügyi intézményeknél. Ez utóbbinál egy hivatalnoknő fölneéz a papírjaimból, s a kis ablakon át csöndben megkérdi magyarul: „Hát mindenki elmegy?” „Aki csak teheti, maradjon” – mondom neki kissé fájón, kissé szomorúan. „Kérem, nem úgy van, nem ilyen egyszerű a dolog! Nem mehet mindenki! Még ha menne is: hogyan menjen az, akinek nincs rokona odaát? Csak rokonokhoz szabad áttelepednünk!” – Ez eléggé meggondolkoztatott, hiszen ez tényleg igazságtalanság. Bizonyára sokan mennének olyanok is, akiknek nincs mibe „belekapaszkodni”. S akkor azok maradjanak itt? Ha akarnak, ha nem? Csak azért, mert nincs odakinn egy nagynénikékük? Így az elmenés nemcsak elhatározás kérdése – de lényegében „kiválasztottság” kérdése is, hiszen ha akar is, csak az mehet, akinek, úgymond, van rokona odaát. Ettől nem olyan tisztességes a dolog. Nem azért, mert én igazából nem is a nagynéni családjához megyek, hanem azért, mert akinek nincs „létező” nagynénije – gyakorlatilag nem rúkkolhat elő kitelepedési szándékkal.

Egy kis délelőtti csevegésre fölugrunk Zsiékhez. Pazar belvárosi lakás, különlegesen szép régi bútorokkal. Azt mondja Zsi: „Teli a padlás könyvekkel. Az én régi, gyermekkori könyveimmel. Hogy adhatnék el egyet is, hogy hagyhatnék itt egyet is közülük? Apám, hát én azokat mind vinni akarom magammal! Az ember nem mehet el úgy, a gyökerei nélkül, mint egy murok, amit kihúztak a földből s most más földbe kerül!”

Hazamegyünk. Otthon elszomorodva nézzük a teli lakást, a még eladatlan teli könyvespolcot, teli fiókjainkat, a limlommal teli pincét, a húsz éve felgyűlt ruhaállományunkkal degeszre tömött szekrényeket, az eddig őrizgetett csorba poharat, csorba kancsót, amelyeket eddig soha nem jutott volna eszünkbe kidobni a szemétre. De hát talán csak nem akarjuk még a csorba poharat is elvinni Budapestre?...

88. szeptember 6.

Eldöntöttük: nem megyünk se a Tóth Jóska lányának az esküvőjére, se a huszonöt éves érettségi találkozóra. Lilla vizsgája után megyünk haza Szalontára. Minden bizonnyal az utolsó otthoni együttlétre. Ez persze lehet, meg is pecsételi majd együttlétünk hangulatát. Én már nem is azért

akarok mielőbb odaát lenni, hogy mielőbb odaát legyek, hanem hogy vége szakadjon már egyszer minden ehhez hasonló bonyodalomnak. A sok hercehurca most kezdi ki az idegeinket. Reggel nem tudjuk, mihez kezdünk, délután le vagyunk bénulva, este látjuk, ott tartunk, mint tegnap este.

88. szeptember 15.

Négy napot töltöttünk Szalontán. Nem valószínű, hogy még egyszer lemehet így együtt a család elmenésünkig. Anyám szegény az egyik nap be akarta hintőporozni a hónaljamat (valami kiütéseim jelentkeztek), és én ráripakodtam: nem vagyok én bébi, nem kell nekem ő kenegesse a hónaljamat. Nem kellett volna. Hiszen tényleg, alig húsz éve jöttem el otthonról, alig harminc éve, hogy a kisgyereke voltam, alig negyven éve, hogy megszült engem, hogy bébi voltam. Mennél inkább öregszik, annál jobban visszakisebbedem. Mondja anyám, hogy ahányszor az esti imában a „legyen meg a te akaratod”-hoz ér (s ezzel be is fejezi az imát), emögött tulajdonképpen mindig én vagyok: „Legyen meg a te akaratod, fiacskám”. Anyám attól fél, hogy netán a téli hidegben megyünk majd el. Hidegben érkezni az idegenbe, annál rosszabbat nem tud elképzelni. „Hova hajtjátok le a fejeteket abban a nagy hidegben?” – kérdi kétségbeesve. Én esőben nem szeretnék se megérkezni, se elindulni, rakni, rakodni a csomagokat az esőben, csomagolni az esőben, az esőbe csomagolni mindent, becsomagolni az esőt is...

Szalontani hírek a határon elkapott vagy lelőtt menekülőkről, helybélieléről, a nagy darab, talán Komlós nevezetű férfiről, aki golyóállónak kiképzett ARO kocsijából a határvonalon bukott ki, s nem tudott tovább futni, úgy hozták vissza s verték félholtra, ma is a nagyváradi rabkórházban van.

Irén néni, üzletvezető ismerősünk mondja: „Na már nekem is megvan a helyettesem! Egy kis román csaj!” Valami váradi valakinek a valakije. „Nem váltanak le, nem cserélnek itt fel drasztikusan senkit, megvárják szépen, csendben, míg rövidesen nyugdíjba megyek, s akkor szinte észrevétlenül a kis román csaj kerül az üzlet élére!”

Kisétálok a Patacserére. Húsz éve nem jártam arra. Az öreg pipás paraszt, ülve a háza előtti kis padon, nem akarja tudomásul venni, hogy egy idegen ül mellette. Csak mondja-mondja a városszéli házbor egymásba fonódó családtörténeteit, azzal szakítgatva meg csupán az elbeszélés fonalát, hogy időnként közbe-közbe veti: „Hogy a fenébe ne ismerné, az a boltos Vincéék unokaöccsének a felesége...” és így tovább. Üldögélünk a város

szélén. Látszik a házsor vége. Utána kukoricaföld, sík mező. Alföld. A legalkalmasabb a fölrepüléshez.

Az otthon töltött négy nap alatt teljesen kikapcsolódtunk a készülődés gondjaiból. Az áttelepedők bizonyos értelemben uniformilázódott derűje volt bennünk, a készülődés gondjai nélkül.

88. szeptember 16.

Járt a postás, kérdezte, megújítom-e az újság-előfizetésemet? Átvillant bennem: hátha utoljára fizethetek elő? Rögtön előfizettem. Mire Ágnes megjegyzi: „Na, látom, most már ilyen optimista vagy a jövőnket illetően!” „Hogyhogy?” – húzom fel szemöldökömet. „Abból, hogy három hónapra fizettél elő. Ezek szerint itt fogunk ülni.” ... Az írás viszont sajnos nem megy. Pedig ma reggel is ötkor kijöttem, hogy biztosítsak magamnak néhány szabad órát a papír előtt. Ma merült fel bennem ismét a „csomagolóművész” gondolata. Ennek az életszakasznak, vagy állapotnak ez lehetne az egyetlen nagylélegzetű, megírható verse. Átmeneti állapotaimban nekem soha nem ment az írás. Csak a megállapodottság szakaszaiban. Mennél hosszabb ideig nem megy az írás, annál rettenetesebb súllyal nehezedik rád annak a felelőssége, hogy írástudó vagy. Mennél hosszabb a hallgatás, annál magasabbra emelkedik benned a következő, a megírandó vers „kilövőtornya”. Lehet hallgatni három évig is, tíz évig is, ám utána nem lehet azzal folytatni, hogy „szépen süt a / kis napocska”! Eddig írt, utolsó versem is lezárva, benne mind egy készülő könyvben, a következő, az ottani, egyelőre kinyithatatlanban.

88. szeptember 26.

Tíz napja nem került be semmi a naplómbe. Nagyon rossz napjaink voltak. Árkossyék annak idején grafikont vezettek a mindennapok „lelkiállapoti görbéjéről” az áttelepedés utolsó szakaszában – hát nálunk most nagyon alásüllyedt volna a grafikon vonala. Kábák és bávák vagyunk. Ágnes sem szőtt ebben a hónapban semmit, a múlt hónapban is 600 lejre. Abból élünk, amit összegyűjtögettünk, eladtunk eddig. Úgy érzem, nem történt semmi. Eladtuk a falusi házunkat Darócziéknak – ennyi történt. Voltunk disznótoros vacsorán Berciéknél – ennyi történt. Beállt a téli időszámítás – ennyi történt.

88. szeptember 27.

Dobozok után futkorásztam. Tibi hívott telefonon, volt kihallgatáson a rendőrségen, de nem kapott semmilyen biztató választ. „Keressen magának munkát, mert még itt ülhet egy évet!” – ez mondták neki. Januárban tették ki az állásából. Elhoztam otthonról a 100 kötetes majdnem hiánytalan Jókai díszkiadást, s most azon gondolkozom, hogyan is lehetne valamilyen átcsempészni. Azt, meg a Pallas Lexikon-sort. Hova rejtsem, hogy ha teljesen át is vizsgálják a vámosok a konténert, ne bukkanhassanak rá? Tegnap jó közérzetünk volt, örültünk annak, hogy megyünk.

Este megjön Ildi, testvérem leánya Marosvásárhelyről, s mondja: ebben az évben 16 magyar diák került be Vásárhelyen az orvosira. 1985-ben, amikor ő felvételizett, 90 magyar jutott be, a következő évben 50, tavaly 30 (és valamennyi), ebben az évben 16.

88. szeptember 28.

Ma nyolc nagy tévédobozt kaptam az egyik üzletből. Azt hiszem, ezzel összeállt a kívánt dobozmennyiség a csomagoláshoz. Nők Lapját, Film Színház Muzsikát adtam érte cserébe. Bágyonkával megittunk egy-két pohár bort. Január óta be vannak adva a kitelepedési papírai, nem tették ki se az állásából, se a pártból. Ideges, mert kilenc hónapja egy tapodtat se mozdult az ügye előre. Panek már egy éve van odaát Magyarországon, turistaútlevelemmel. „Ha meg eddig kibírta, akkor már biztosan nem jön vissza!” – mondja kesernyésen nevetve Mózes.

Moravekék felhívják figyelmünket arra, hogy a majdan összeállítandó vámlistánál hogyan tüntessük fel a tételeket. Ne úgy írjuk be a listára az 5 pár kesztyűt, hogy 5 pár kesztyű, hanem hogy 1 pár tavaszi, 1 pár téli, 1 pár bélelt, 1 szimpla, 1 autós kesztyű. Így nem kötnek bele a mennyiségbe.

88. október 8.

Azt gondoltam, hogy szeptember végére útlevelem lesz a kezünkben. S ma október nyolc. Ezen a héten sem jött semmi, s ma már szombat. Ezen a héten sem intéztünk semmit, s ma már szombat. Két napot kinn töltöttünk a Csúcsa melletti körösfeketetői nagyvásárban. Legszebb élményem az volt, amikor megleshettem, hogy ül föl egy tízéves falusi kislány életében először a körhintára. Másnap Kántorékkal jöttünk haza, s megálltunk egy

órányit kalotaszentkirályi „malmuknál”, a hétvégi falusi háznál. Ezen a héten tették közzé a „magyar nemzetiségű román dolgozók” nyilatkozatát, melyben magyar főszerkesztők, igazgatók, községi párttitkárok ítélik el a kolozsvári magyar konzulátus „Románia-ellenes” tevékenységét.

Ezen a héten szerzünk tudomást arról, hogy tizenkét román állampolgár – mind magyarok – menedékjogot kértek a szófiai magyar nagykövetségen. Kalotaszegi parasztemberek mind, lejárnak nyaranként népi cuccot árulni a tengerpartra, s egy kétnapos bulgáriai turistaútra befizetve használták ki az adódó lehetőséget.

88. október 9.

„Már egy éve, hogy nem vagy állásban!” – jegyzi meg tegnap este Ágnes, s ezen egy kicsit mindketten elképedünk. S ebben nem is maga a tény a fantasztikus, hanem az, hogy mennyire ki tudja tölteni a hétköznapiakat csak az itthoni, házon belüli élet is. Olyan lettem, mint Ágnes.

Két hétig ülök benn a lakásban, s akkor sem vágyom ki a városba, nem hiányzik sem a szerkesztőség, sem a szerkesztőségi munka, sem a szerkesztőségi emberek. Pedig hát ők a barátaim. Ebből is kiérzik, hogy tényleg a közös munka tartja össze az embereket. Érdekel, amit mondanak, de már nem érint. Ezt ők tudják, én meg érzem. Ők most már mindig a maradék asztalához ülnek le, ha együtt vagyunk, én meg most már, úgy tűnik, mindig az elmenők asztalánál ülök. Még ha az az asztal egy és ugyanaz is.

A baj az, hogy nem megy a munka. Ez az élethelyzet ahelyett, hogy gerjesztene, lebénít. Mintha már nem lenne közönségem, s emiatt bizonytalanoztam volna el. Érdekes, eddig nem éreztem olyan túlságosan, hogy van közönségem – de most mindenképpen azt érzem, hogy már nincs közönségem.

Nemrég a budapesti rádió egyik „vasárnapi levelében” azt írta a névtelen levélíró: ha elmész, elmész, barátom, de ha már elmentél, ott kinn nehogy tapsolni kezd a mi hűséges, hősies kitartásunkat.

Így legyen!

A múltkor, református lelkész barátomhoz menet, láttam a „rendőrös” házat. „Elmész a ház előtt – mondja Jóska telefonon –, s a harmadik háznál becsengetsz!” – igazít útba, hogy eltaláljak hozzá. Ilyenfajta megfogalmazásról lévén szó nem nagyon kérdezősködtem a telefonban, de a „rendőrös

házon” valami szimbolikus utalást értettem. Azt hittem, ez valami képletes, költői kifejezés. Nem, nem az volt. Ahogy befordultam a kis utca elején, rögtön megláttam a „rendőrös házat”: rendőr ült egy kapu előtt. Egyenruhában, zöld konyhaszéken. Hokedlin. Ült Doina Cornea polgárjogi harcos, egyetemi tanárnő háza előtt, aki levelet írt a Szabad Európa Rádiónak. A zöld konyhaszéket minden biztonnal a házból hozza ki, kölcsönözni reggelente.

Valamikor már el kellene kezdenem a „tankönyvkielemezést”. Az jutott eszembe, hogy átnézem az első osztálytól a tizenkettedik osztályig használatos tankönyveket, s kielemezem, hogy milyen magyarságképet is terít az oktatásügyi politika tíz éven át a gyermekeink elé. De hát nemcsak alkotmányhoz, tankönyvekhez is alig lehet hozzájutni.

88. október 10.

Kisebbik lányom születésnapja. Tizenkilenc éves. Bercikét felhívjuk ebédre. November ötödikén lesz az eljegyzésük. Ezzel minden biztonnal újabb gondot veszünk a nyakunkba: Bercike kihozatalát a lányunk után. Hiszen talán csak nem a lányunk fog, alighogy átmentünk, feleségnek visszajönni? Ki láthatta volna ezt előre? Rég látott film jut az eszembe: alighogy megérkezik a kivándorló olasz család Amerikába, az ígéret föld-jére, a családfő azonnal bejelenti: csak semmi ujjongás – most elkezdjük szépen segíteni az otthonmaradottakat! Eddig bennünket segítettek, hogy kijussunk, most hogy kijutottunk – rajtunk a sor: segítenünk kell azoknak, akik otthon maradtak. Az új helyzettel nem az új helyzet gondja szakad a nyakunkba, hanem azoké, akik otthon maradtak. Nem az építésbe kezdenek bele, hanem a törlesztésbe. Ez minden biztonnal magyarországi vonatkozásban is így érvényes: hozzuk a kávé, hozzuk a gyógyszert, hozzuk a rágót, hogy törlesszünk azok előtt, akiket – megkérdőjelezhetlenül – itt hagytunk.

Már közlekedni sem lehet rendesen a lakásban – hegyén-hátán minden. Olyanszerű felfordulás van, amelyből nem lehet tudni, most költözünk be – vagy most költözünk ki a lakásból? Mindenesetre ma végre Ágnes bepakolta, lekötötte az első nagy kartondobozt. Az első útra kész csomag.

Este felhívom Kádár Tibit, megegyezünk, hogy szerdán megyünk ismét érdeklődni a rendőrségre. A hivatal kilenckor nyit, de megegyezünk, hogy mi már hét órakor ott leszünk, legyünk az elsők között a sorban. Csak így

biztos a bejutásunk. Aki 12-ig nem jut be, annak várnia kell egy újabb hetet, mivel csak szerdánként van ilyen ügyfélfogadás.

Az eljegyzés házon belüli lebonyolítását a Berci-szülők vállalták magukra. A mamák úgy döntöttek: jöjjön el az egész rokonság. Mi, Berci-papával, hümmögünk: hülyeség.

88. október 17.

Négy nappal ezelőtt megjött a rendőrségi értesítés: menjek az útlevéért! Totális felfordulás és eufória. Anyósom nem is érti, mintha az egy teljesen valószínűtlen fordulat lenne a kitelepedni akarók életében, hogy végül is megkapják az útlevelet. „Hogyhogy megjött? „Hogyhogy jóváhagyták?” – kérdi, szinte riadtan s értetlenkedve. „Gyermekeink” viszont – Anikó és Bercike – ettől a pillanattól kezdve tényleg el vannak választva. Noha pár nap múlva lesz az eljegyzésük. Neki is keserednek hirtelen. Istenem...

Holnapra várjuk az OPCN szakértői brigádját, akik népművészeti és képzőművészeti tárgyainkat szemrevételezik majd itt a lakásban, s ráütik darabonként mindegyikre a pecsétet, hogy vihetjük, nem képez „nemzeti kulturális értéket”. Ugyanígy megnézik és lepecsételnek minden átvinni szándékozott bútordarabunkat.

Átszaladok Keszthelyiekhez, lássam, hogy állnak, hiszen már számukra is elérkezett az Utolsó pillanat: holnap kell jelentkezniük a bepakolt konténerrel a vámnál. Hamuszürkék mind a ketten, mindenhol csomagolópapír és spárgaköteg, csomagológúnyok, segítő barátok (akik rövidesen maguk is átélnek majd ugyanezt). Ott a házban a szegény mama is, ő mondja nekem: „Drága, inkább egy szál ruhában menjenek, minthogy ezt a tortúrát végigcsinálják!” Keszthelyi megyei főügyész „segédlettel” megy, egy helyett két konténerre kapott engedélyt, az ügyészség autója furikázza ide-oda – merthogy a főügyész költözik majd helyébe, a szép kis családi házba.

Lilla lányom lázasan nekiállt gépírást tanulni (hátha jó lesz ott kinn valamire), én a gáz-, víz-, villamosműveket járom, hogy lakásunk majdani felszámolását előkészítsem. Valami rossz bort és konyakot vettem, holnapra, a szemlélő bizottság látteletezőinek. Ilyenkor dukál mindennel ellátni őket. Mintha vendégségbe jönnének. Nem kéne adjunk nekik semmit.

Azóta, hogy pár napja értesítettek: Bukarestből megjött az útlevelünk, minden irgalmatlan fordulatot vett. Az ügyintézés és az intézés is. Napjaim

a hivatalokban, a folyosókon és a pecsételő asztalok környékén telnek. Nem is tudom, valójában hogyan is érzem magam. Azt hiszem, leginkább sehogy. Nincsenek érzéseim, pontosabban nem érzek mást, mint feszültséget. Tegnap volt kinn nálunk a „kulturális javainkat” megtekintő bizottság. Megtekintik, isznak, pecsételnek. Én már reggel hét órakor olyan ideges voltam, hogy szinte nem is értettem magam. Végül is mi a fenétől vagyok ideges? Tíz körül érkezett a három ember, itt ültek kettőig. Be kellene csomagolni őket is. Jóra való román értelmiségiek lehetnének, ha nem az „jutott volna” nekik osztályrészül, hogy munkavégzés címszó alatt egy hónapban harmincszor berúgjanak. Két-három családhoz mennek naponta. Trakta és ajándék mindenhol. Megtekintenek, isznak, pecsételnek. Az útlevél-jóváhagyásom megvan, én már megengedhetem magamnak, hogy politikai viccet mondjak, ők már megengedhetik maguknak, hogy politikai viccemen kacagjanak. Viccemet viccel viszonzozzák, s bármilyen hihetetlen is, átkozzák a pártfőtitkárt, és siratják magukat és a maguk kultúráját.

Bementem a szerkesztőségbe. Mindenki hallotta a hírt, hogy megjött az útlevelünk, s most mindenki úgy szorít velem kezét, mintha gratulálna. Sőt, volt, aki telefonon éppen ezekkel a szavakkal hívott föl: „Gratulálunk, hallottuk, hogy megkaptátok!”

Miközben ez egyáltalán nem az én érdemem s nem az én szerencsém – csupán törvényes következménye annak, hogy bizonyos útra léptem. Ilyen alapon én is gratulálhatnék neki, hogy ők maradhatnak. Épp ebből látszik az egésznek a nevetségessége. Nevetséges, hogy gratulációkat kell fogadnom, annak kapcsán, hogy elengednek innen, illetve annak kapcsán, hogy velük szemben én el akarok menni, s ezt nekem megengedte az állam. Kínos az egész. Magam miatt is – meg őmiattuk is...

88. október 22.

Kinti ismerőseinknek megírtam az első két lapot, hogy megjött az útlevelünk – előbb-utóbb, de most már bizonyosan megyünk. Elég nehéz szívvel írtam meg a lapokat. Nem a menés örömét, elégtételét, hanem a szívfájdalmat és a próbatételt éreztem. Noha a tárgyainkról, bútorainkról fényképeket készítő fotós is azt mondja: „A lehető legjobb pillanatban mennek.” Vagyis amikor már minden nullára esett vissza. Román szomszédnőnk is szívfájdalommal sorolja elő alkalomadtán, hogy hova jutotunk. „Kisfiuk” most végzett az egyetemen, agrármérnökként, most kezdi

meg az életet – egy dinnyeföld közepén, tőlük majd hatszáz kilométernyire. „Hát miért nem hagyják a mi gyerekeinket itt, Erdélyben?” Másik román szomszédunknál, az idős házaspárnál, ahol mindig magyarul beszélgetünk, a településszerkezet átalakítása a téma. Azt mondja az idős, nyugdíjas jogtanácsos: „Amíg valaki a saját utcájában, megszokott szomszédai között lakik, az biztonságérzetet s valamiféle erőt kölcsönöz az embernek. Létezik egyfajta szolidaritási alap. De ha mindenkit szanaszét költöztetnek, mindenki védtelenné válik. S épp ez a célja a hatalomnak.” Jó, jó ez a mondat. Ezt is be kell csomagolni. Elvisszük magunkkal.

Meg kell írnom Pestre Csiki Lacinak, hogy tervezett könyvcímemet, A szabadulóművészt változtassa meg: a cím nem arra utal, amit meg akartam, illetve, amit meg tudtam írni.

Több mint egy hete értesítettem édesanyámékat, hogy megjött az útlevelek. Válasz nincs. Úgy látszik, nem mer szegényke válaszolni. Jövő héten el kell adnom a kocsit...

88. október 24.

Másfél órát álltam sorban a gázműveknél, hogy kapjak tőlük egy igazolást: nincs tartozásom. Azaz: „ők is elengednek”! Fantasztikus! A gázművesek is beleegyeznek abba, úgy éljek, ahogy akarok! Fantasztikus! Aztán ismét a lakáshivatal. Ausztráliába készülő nővel találkozom. Megy a férje után. „Húsz éve dolgozom. Mindabból, amim van, tíz kilót vihetek magammal!”

Ágnessel mindennap kétszer tárgyaljuk végig a dolgokat. Reggel, mielőtt elindulnék, s délben, miután hazajöttem. Teljesen fölöslegesen.

Délután Hosszút viszem ki a műterembe. Kartondobozokat ígér a csomagoláshoz. Nyomja a szöveget: „Én itt rózsaszín vagyok – de ott kinn a sok rózsaszín egyik árnyalata lennék... Itt legalább nyomorgok, és azt mondhatom, ezért nem lehetek nagy művész. De hátha ott kinn kiderülne, hogy ha nem nyomorgok – már akkor sem lehetek az? Itt nem jelent semmit, amit csinálok – de elfogadják a raplijaimat. Ott be kellene állni a versenyllovak közé, és én ezt már, most, negyven körül, rettenetesen unom...” Hosszú úgy látja: már nincs energiája úgy újramezdeni, ahogy újramezdeni érdemes lenne. Nincs becsülete a munkájának – de nem is kell bizonyítania. Tudják, hogy ő tudja azt – amire nincs szükség. Évekkel ezelőtt ő készítette a Bánffy-palota csodálatos kapurácsozatát, s a Szamos-híd ódon hangulatú, vas kandelábereit is. Hosszú az egyetlen, akire, ha már másra nem is, rá akkor is szükség kellene, hogy legyen... Valahol Európában... Ül

a kovácsműhely sarkában, nézi a kopár dombokat... A ködben, ott, valahol, Kolozsvár...

Tegnap kiraktuk két szobanövényünket a lépcsőházi folyosóra. Aki akarja, hadd vigye. Tíz éve öntözzetjük, nevelgetjük őket. Folyik a semmibe a lakás. Épp ma mondom Ágnesnek: a mi gyermekeink könnyen jelenthették ki, hogy megyünk, hogy odaát akarnak élni, mert lényegében semmit nem kell tenniük érte. Itt a mi bőrünkre megy a játék. Nem nekik kell megfizetniük annak az árát, hogy másként éljenek, így hát könnyen gondolhatják, hogy ott majd jobban fognak élni. Soha nem laktak padláson vagy pincében, nem hallhatták azt, hogy most éppen nem telik mozira, hangversenyre, fagyira vagy cipőre.

A képeslapokat szelektálok. Tépem ketté Szarajevót, tépem ketté Sevillet, Máriabesnyőt, hullnak a tornyok, a házak s a szeretet szavai szanaszét, mindenfelé.

88. október 26.

Rengeteg szaladgálnivalóm lenne, dobozokért kellene járnom, de a kocsim nincs rendben. Kisebbik lányom eljegyzése is igen-igen közeledik. Ma végre levél érkezett édesanyámtól. Amolyan sóhajos levél. Útlevelünk megérkezésének hírére kisírták magukat, aztán válaszoltak. A levélben azt is megkérdi az én majd nyolcvan éves jó anyám, hogy az eljegyzésre mit vegyen fel... Anikó lányom megjegyzi: nagyon tetszik neki ez a levél, olyan jó régimódi. El is teszi valahova magához.

Volt munkahelyemen eléggé zaklatott a hangulat. Valami magyarországi párt felhívta a szerkesztőséget s interjút kért volna telefonon. Akkor, amikor még az utcán sem lenne szabad szóba állnunk idegen állampolgárokkal. Elvileg még arról is be kellene számolni, hogy miről beszélgetünk külföldről érkezett rokonainkkal. A saját lakásunkban.

88. október 29.

Kinn voltunk világítani Mákóban. És hát búcsúzkodni is. Elbúcsúzni a falutól, amelyhez annyi szál fűzött bennünket. Az emberek ki vannak készülve. Egész nap rendőr állt mellettük a határban, amíg szedték a kukoricát. Az egyik kapuban álltam, amint elsírtak egy borjút a háztól: kinn állt az egész család a kapuban, a kisgyerek is, az asszony ráhajolt a borjú nyakára, megcsókolta s úgy engedte el. Az, szegény, kapkodta a

fejét, tépte volna a láncot, amint lépegetett az új gazda szekere után, de másfele nem mehetett. Csak arra, amerre viszik.

Ismerőseimnek kivittem egy csomó magyarországi újságot, képeslapot. Mondom Jani barátomnak, aki munkás Kolozsváron, ha kiolvasták őket, dobják el. Jani megrökönyödve néz rám: „Mit gondolsz, nem dobjuk mi el az ilyesmit!” Azt kérdi egy másik helyen az asszonyka: „Mennyibe kerül?” Először nem is értem, mit akar kérdezni. „Hát a sok újság, amit hozott!” Mondom, hogy semmibe, régebbi újságok. „Azt nem lehet!” – erősködik az asszony, s végül is egy szatyor krumplit tesz a csomagtérbe.

88. november 7.

Szombaton megvolt Anikó lányom eljegyzése, tegnap tizenegyen ebédeltünk nálunk, ma pedig kivittem édesanyámékat az állomásra. Ott az állomáson úgy éreztük mind a hárman, hogy ez az eljegyzés volt az utolsó találkozásunk az elmenetelünk előtt. Mielőtt felszálltak volna a Nagyvárad felé induló vonatra, el is sírtuk magunkat mind a hárman. Édesanyám nem is akart a szemembe nézni, édesapám szegény meg az én szemeimből szeretett volna valami olyasfélét kiolvasni, ami erőt adhatna neki. Erőt az egyedül maradáshoz, a magukra maradáshoz. Úgy ültek fel a vonatra, mintha nem Budapest felé, hanem azzal éppen ellenkező irányba lenne Nagyszalonta, ahova nekik vissza, azaz haza kell utazniuk.

Lányom eljegyzése madárgyűrűzés volt. Az itt maradó Bercike próbálta jelképes fogollyá tenni világba röppenő madarát.

88. november 10.

Tegnap megint közzétettünk egy lakásfelszámolási hirdetést – kocsit, konyhabútor, írógép, aragázkályha, mosógép, porszívó eladó. Ma reggel hét óra öt perckor már csengett a telefon. És csengett még ma este tizenegy órakor is. A lakásban doboz doboz hátán, csomag csomag hátán. Az első tíz doboz, a benne található pontos listájával, bevagonírozáshoz készen. S ahogy így körülnézek, még vagy tizenöt hever itt szanaszét előttem, csomagolásra várva. Már nincs könyvespolc a hátam mögött, már rég szétszedve, eladva, csak a körvonala látszik, beleivódva a mészfehér falba. Mintha egy szellemi atombomba pusztított volna a lakásban. S dobozok, újabb dobozok kellenek.

Ma a háztartási boltban tanúja voltam, amint az eladó lebeszélte az egyik vásárlót arról, hogy a kirakatba kitett mosógépet megvegye. Vegyen inkább régit, használtat. Azokban inkább meg lehet bízni. Jó kis bolt. Jó kis ország, jó kis bolt...

88. november 15.

Hírlik, hogy odaát gyárakban, munkahelyeken lerománozzák a kitelepedetteket. Vagy a sértegetés, vagy a természetes egyszerűsítés formájában. „Hívjátok csak ide azt az új románt!” – hangzik el itt is, ott is, mint valami közmegegyezéssel gyűjtőneve az áttelepedett magyarságnak. Mintha ezen a néven jobban értelmezhető lenne a valóság. Arany Jánost bezzeg nem mondanák románnak. Akkor engem miért mondhatnának? Én is Nagyszalontán születtem.

88. november 25.

Napok óta tart a depresszió. Vagy húsz nagyobb doboz gondosan becsomagolva, cserepek, bokályok a hátam mögött a földön, a négyszáz könyv berakva papírzsákba, becsomagolt bútorok, teli fiókok, beadatlan üvegek körülöttem. S teljesen le vagyunk bénulva. Most tudtuk meg, hogy a mi lakásunk majd csak decemberben, vagy januárban kerülhet sorra, addig nem foglalkozik velünk a Lakásátvételi Bizottság. Így hát újabb két hónapig még csak nem is gondolhatunk az indulásra. Mások meg azzal riogatnak, hogy március végéig már betelt a vámügyi ellenőrzési lista, most már csak áprilisra lehet feliratkozni. Ilyenkor gondolja azt az ember, hogy akkor itthagymindent, úgy, ahogy van, s egy szál ruhában indul neki a határnak.

Tegnap levágtuk a telefont, illetve Ágnes egy hirtelen nyisszantással végzett vele. Én előbb jó ideig kerülgettem a drótot egy konyhakéssel, de nem volt lelki erőm elvágni. „Soha többé nem lesz telefonunk!” – mondja Ágnes. Félttem, hogy kifröccsen belőle a vér, vagy a hang. Miután levágta, én még felemeltem a kagylót s belehallgattam a nagy süketségbe. Ágnes akkor már sírt a konyhában. Hát ezt nem gondoltam volna, ezt soha nem gondoltam volna, hogy így fogunk megválni a telefontól. Ülünk a lassan teljesen széthulló lakásban, és képtelenek vagyunk összeszedni magunkat. Most érzem: még egyszer nem kezdenék neki. Már pontosan tudva, mivel jár – nem lenne erőm belevágni az áttelepedésbe. Teljesen lebénultam. Nem gondolkodom. Majd vissza kell telepíteni a gondolkodást is a fejbe. Hibernálok. Szinte érzem, hogy milyen hideg van a fejemben.

88. november 28.

Ma, vasárnap délelőtt, megvolt az első kézi mosás. Két hete eladtuk a mosógépet, úgy, hogy amikor bejelentkeztek, jönnek érte, Ágnes az utolsó pillanatban még nekiugrott, hogy az addig felgyűlt szennyest még egyszer, utoljára, géppel mossa ki. Csak hát mostanra már összegyűlt az újabb adag, így hát mátol kézzel mosunk.

Pár nap múlva elviszik az írógépet is. Üresítgetjük a fiókjainkat, hordjuk a sógorhoz, hordjuk a szemétbe. Fióknyitogatás közben érzem: nem az autótól, s nem a falusi házunktól nehéz megválni – hanem az évek óta fiókban lapuló dugóktól, tésztaszaggatótól, gyertyacsonktól, a nem tudni mire szolgáló kis alkatrészekről, melyek csak a második, harmadik, egyre szigorodó válogatások során kerülnek ki végül is a szemétbe. Az autótól nem lelki dolog megválni – egy fiók tartalmától igen...

Besétálok volt munkahelyemre, a szerkesztőségbe. Olyan rég nem jártam benn, hogy nyugodtan viccelődhetnek is: „Mi az, már vissza is jöttetek Magyarországról?” Nem hangoztatom, de most már még inkább menni akarok, mint az elején, amikor elkezdtek. No persze, délután átvillan a fejemben: milyen arányban megyünk, olyan arányban nő meg a szerepe a maradóknak. Nem a reális szerepe, természetesen, hanem az irreális. Nem annak a jelentősége nő meg, amit csinálnak, hanem annak, amit csinálniuk kellene. S ez nagy különbség...

88. november 29.

Cseh Kati mondja, hogy eddig körülbelül 30 ezer lejt költött a kiviteli engedélyekre. (Ebben, gondolom, a lefizetések is benne vannak.) Adományozott festményt és műtárgyat a múzeumnak és villanybojlert a felügyelőnek. Lakását állítólag a Villamosművek vezérigazgatója szemelte ki magának, de még annyira sem próbál segítségére lenni Katinak, hogy a lakás hálózati kikapcsolását soron kívül elintézzze. Nem, aki megy, az csak álljon sorba. Órákon, délelőttökön, napokon át. Ők ráérnek. Kivárják, amíg megüresedik a lakás. Tegnap a román Szabad Európa Rádióban erdélyi menekülteket szólaltattak meg. Úgy próbálják beállítani a dolgokat, mintha azért kényszerültek volna elmenekülni, mert „nem tudtak jól románul”. Nyolcvanéves édesanyám ma sem tud húsz-harminc szónál többet...

88. november 30.

Ma végérvényesen eldőlt, hogy januárnál hamarabb semmiképpen nem számíthatunk a távozásra. Nem lesz a kezünkben minden szükséges papír. Rettenetesen össze vagyunk omolva. Nézzük, lessük az órát, mikor van már óra szerint is este, hogy le lehessen feküdni. Eddig azt néztük, hogy jaj istenem, már 10 óra, és még annyi dolgunk van, most meg azt próbálgatjuk, hogy ne kelljen tudomást vennünk semmiről, amihez közünk van. Nincs erőnk semmihez. Egyszerűen: ezek itt nem mi vagyunk. Nem ezt az életet éltük húsz éven át, mint amit az utóbbi egy-másfél évben élünk. Mi egyfolytában dolgoztunk húsz éven át, most meg egyfolytában menekülünk az elől, hogy valamit is csinálnunk kelljen. Várunk maga tehetetlenül. A személyiség totális leépülése következett be. S egyre inkább és egyre többször érzem úgy most már, hogy nem áttelepedő vagyok, hanem menekülő. Menekülő abból, ami körülöttem van. Jelentkezik a két bútorszállító munkás: jöhetnek-e csomagolni? Mondjuk: jelentkezzenek egy hónap múlva, hátha akkor már többet tudunk...

88. december 1.

Fafaragó ismerősünkkel találkoztunk, éppen a vámfőhatóságtól jött. Noha csak kilenc körül kezd a hivatal, reggel öt órakor már ott sorakoznak az emberek. Elmenők mindannyian, útlevéllal a zsebükben. Itt dől el, hogy gondosan összeállított listáik megfelelnek-e az előírásoknak, hogy elvihetnek-e öt szekrényt vagy csupán kettőt, hogy dacára a kulturális bizottság jóváhagyásának, kivihető-e Magyarországra a műtárgynak számító huszonöt kalotaszegi cseréptányér. Fafaragó barátunk boldog: az első hat embert engedték be a vámfőnökhöz, a többinek a több órás várakozás után azt mondták, jöjjenek két hét múlva. Ugyanis ezután már csak januárra lehet föliratkozni, év végéig már nem tudnak több embernek vagonot biztosítani. Fafaragó barátunk boldog: a hajnali várakozók között ő volt a hatodik. „Rendes ember a vámfőnök – mondja –, elfogadott mindent!” Az a hír járja: akitől elfogadják az ajándékot, attól elfogadják a vámlistát is – nem kötnek bele.

A délelőtti folyamán még egyszer összefutunk fafaragó barátunkkal. Áll Kolozsvár főterén kétségbeesetten: kiderült ugyanis, hogy már neki sincs üres vagon decemberre. Azt mondták a rakpályaudvarokon, jöjjön egy hónap múlva. Áll a főtéren, igazságos Mátyás lovasszobrával szemben, s azon töpreng, merre induljon, kihez forduljon – kit lehetne lekenyerezni.

„Pénz, kávé, whisky, amerikai cigaretta, itt van minden a táskámban – csak azt nem tudom, hogy kinek kell adni?” Várja, hogy valaki súgjon neki. Anélkül állhat itt napokig, s gondolkozhat a kiskapukon. Nem nyílik meg előtte semmi, sehol. „Ezek a pénzköteg vastagságát már centiben mérik. De nem is az a baj. Kinek adjam? Ezt mondja meg nekem valaki!” Hát bizony, ehhez mi nem tudunk hozzászólni. Állunk hallgatagon. S szomorúan állapítjuk meg, hogy bizony Mátyásnak sem igen vehetjük hasznát. Hallgat ő is. Még tán jobban, mint mi...

88. december 2.

Ma befutott édesanyám lapja. Szegény, kedden egész délelőtt a postahivatalban ült, telefonálni próbált nekünk. Csak éppen azt nem tudta, hogy nálunk már nem működik a telefon, még nem kapta meg a leveletem. Ágnes délelőtt nekiült szőni, én a vámpapírokat rendezgettem egész délelőtt. Délben elmentem sörért. Lilla megjött Anna doktornőtől, aki most tudta meg, hogy mi is elmenőben vagyunk. „Mikor meghallotta, teljesen elsötétedett az arca, s szinte abban a pillanatban el is fordult tőlem. Attól kezdve már nem voltam érdekes mint beteg!” – meséli a lányom. „Majd még hozzátette: Mi az, most már az írók is mennek?” Mintha én lennék az első, akiről hall...

Délelőtt nagyjából lecentiztem a bútorokat, s próbáltam „berakni” őket „papíron” a konténerbe. Talán-talán beférünk. Bár az egyik rakodómunkás azt mondta a múltkor bútorainkat látva, jobb lenne, ha nagy konténert kérnék. Csak hát az sem jár mindenkinek. Nem igény kérdése a dolog. Sűgás kérdése ez is, amivel Mátyás király sem tudott mit kezdeni...

Ha arra gondolok, hogy mindannyian valamiféle sűgások, sűgók kezében vagyunk ettől a pillanattól, akkor az embernek nemigen van már kedve a hangos beszédre. A hangos szó lassan-lassan már csak a mikrofoné... Ha erről valami jelet lehetne adni, akkor már élünk...

Vásároltam ezer ív írópapírt. Hogy egy ideig ne kelljen majd papírra költenem odakinn. Hogy ne legyen majd olyan nehéz az élet az újraindulásnál. Nevetséges ez az ezer ív írópapír.

88. december 5.

Mikulás, mélypont. Katasztrófális hangulatban vagyok. Ma megjelent a postás, január elsején szeretné elvinni a konyhai gázkályhát. Még csak az

kellene, hogy januártól már kályha nélkül legyünk! Fűtés alig, úgyhogy tulajdonképpen innen, a konyhából „fűtjük” a háromszobás lakást. Tegnap már elvitte valaki az írógépemet is, az sincsen, s lassan már nem vagyunk mi sem. Ma délután éreztem úgy, hogy már tényleg megszűntem, nincsen személyiségem. Mikulásra kekszet mérnek az egész városban. Kicsi, közepes és nagy kekszet. Tegnap anyósoméknál megünnepeltük a Ferenc-napot és Ágnes születésnapját, majd bementünk Kádár Tibiékhez. December 20-án vámolják őket, s 22-én a hajnali vonattal indulnak. „Beülünk a vendéglőkocsiba, Pestig ki sem szállunk belőle!” – mondja festő barátunk. Az ő biztonságérzetük után bennünket otthon még jobban hatalmába kerít a bizonytalanság. Ismét azt érzem, hogy nem egyszerűen áttelepszünk, hanem igenis mielőbb menekülni szeretnénk innen. Most már semmilyen veszteség nem érdekel, de látom, mekkora veszteségeim vannak. Trafikosnő ismerősöm kérdi, igaz-e, hogy mi is megyünk? Mit mondhatnék, lassan már másfél esztendő után? Akkor kérdezték meg tőlem először, s lám, még itt vagyunk. De hát természetesen azt válaszoltam: megyünk. A trafikosnő egyik fia nemrég kinn maradt. A másik még itt van. Leérettségizett, s két év óta sepreget az egyik áruházban. „Volt némi protekcióm – mondja a trafikosnő –, bejuttattam!”

88. december 6.

Reggel meglepetéssel fedezték fel az aranyvirgácsot az ablakunkban. Lilla lopta oda valamikor az éjszaka folyamán. Az angyalok ujjától való aranyat, ki tudja, vajon megérdemeljük-e?

Bemegyek Éva nénihez, hátha tudna egy kis protekciót biztosítani kinti életünkhöz. „Protekciót, én? Hiszen engem még a buszról is lelökdöstek!” Az történt ugyanis, hogy felszállt a buszra és nem kezelte a jegyet. Jött az ellenőr, megtudván, hogy a delikvens külföldi, azt találta mondani: büntetés valutában. Ám amikor az is kiderült, hogy romániai, akkor már az sem érdekelte a jegykezelőt, hogy kórházi kezelésre jött, megállította a kocsit, leparancsolta az idős asszonyt, majd utána kiáltott: „Szégyellje magát!” A hetven valahány éves asszonyt László Dezső özvegyeként ismeri és szereti különben Kolozsvár. Az Erdélyi fiatalok egyik alapítója, egykori országgyűlési képviselő és teológiai tanár özvegyeként... A buszban senki nem szólt egy árva szót sem. Senki nem kelt a védelmére. „Hát így volt!” – mondja Éva néni, elzárkózván ezzel bármiféle további, jó szándékú pesti spekulációtól.

88. december 7.

Ma döbbenetes hír jött Pestről. Ugyan még nem vagyunk sehhol, de Pali üzeni, hogy állás és megfelelő albérlet vár Budapesten. Alig tudok magamhoz térni a hír hallatán. Hiszen mind ez ideig, három év óta, mióta elvben és érzésben kifele készülünk, még soha senki nem tett célzást arra, hogy tudna egy állást vagy olcsóbb albérletet. A mai napig tehát voltaképpen fogalmunk sem volt, hogy mondjuk, pár hét múlva, ténylegesen hova is érkezünk. Melyik rokonunkhoz, vagy barátunkhoz... Hogy ez a mai üzenet valójában mit jelent, azt hiszem, egyelőre nem is tudom fölmérni. Valakik tettek értem valamit, anélkül, hogy tudnák: megérdemlem-e. Szóba kerül a nagynéni. Negyven éve élnek Budapesten. És azt lehet mondani, évtizedekig szinte semmilyen kapcsolatot nem tartottak az Erdélyben maradt családdal. Ennek csak egy oka lehetett. Politikai. A bácsi olyan magas katonai pozícióban volt, hogy talán nem tett volna jót neki, ha magánemberként Erdélybe látogatnak. Pardon, Romániába, hiszen akkortájt még a szóhasználatban sem igen bukkanhatott föl Erdély neve, független földrajzi régióként. Így hát a régióval együtt elfelejtették az ott élő rokonságot is. Apát, testvért is. Az egész erdélyi magyarságot. Úgy mentek keresztül autóval Románián, hogy a tíz éve nem látott testvérhez, apához nem köszöntek be. Annyira hálásak voltak a magyar államnak, hogy elfelejtették az itt maradottakat.

88. december 13.

Pár napja befutott édesanyám karácsonyi csomagja, s a csomagban a mondat: „Amikor elolvastam a leveledben, hogy levágták a telefonokat s többé nem lehet hívni benneteket, elfogott a sírás. S azóta is elfog, ahányszor csak erre gondolok!” Szegény édesanyámék, nekik otthon nincs is telefonjuk!

Sógorommal kinn voltunk falun, Nagypetriben. Az ellátás katasztrofális. A boltban paszulykonzerven kívül semmi nincs, az is kiutalással érkezik a boltba. Csak a gépállomás dolgozói kaphatnak belőle. Úgyszintén a cigaretta is csak nekik jár. A földtúró parasztnak nem jár semmi. „Nehéz időket élünk, uram – mondja az egyik asszony –, már élve temetnek bennünket be a falba.” A megjegyzés úgy értelmezendő, hogy a faluból sokan dolgoznak Bukarestben, a nagy palotaépítésnél. S állítólag el-eltűnnek az emberek a nagy palota mélyén. „Áll itt az ember, s csak úgy rakják-rakják

köré a falakat!” Higgyem, ne higgyem a palotaépítőket? „Az mondja, aki látta!” – így az asszony.

Cseh Kati már a szomszédoknál alszik, túl van a vámoláson. Ez az utolsó napja Kolozsváron. Hét órán át tartott a vámvizsgálat. A konténerét teljesen kipakoltatták, majd vissza. „Pedig mióta elkezdtem, én minden ajtónyitás után fizettem valakinek. S a szomszéd szoba mégis tele van azzal, amit lepakoltattak, hogy nem vihetem.” Hogy az mi – ilyesmit nem illik kérdezgetni senkitől, senkinek...

88. december 16.

Tegnap este Havas Henrik és Forró Tamás műsora a menekültüggyel foglalkozott. Próbálták összefoglalni az utóbbi másfél év eseményeit. Megszólalt Németh Géza református lelkész is, a menekültek első hivatalos gyámolítója, s annak a véleményének adott hangot, hogy már nem tudják, jó célt szolgálnak-e munkájukkal? Most már 200 menekülttel kell számolni hetente, s minden egyes „befogadás” újabb biztatást jelenthet azoknak, akik még otthon vannak, de el akarnak jönni. Azaz: Magyarország humánus magatartása tulajdonképpen nem megoldás, hiszen maga is a kivándorlási hullám gerjesztéséhez járulhat hozzá.

Még itt vagyunk, de már nem ebben a világban élünk. Nem járunk senkihez, de már nem is hiányzik senki. Azon spekulálok, hogy két-három vonatjegyet is megveszek december utolsó napjaira Bukarestbe, hogy bármelyik nap is adnák ténylegesen kézbe az útlevelünket, azonnal indulhassak vízumért a magyar követségre...

88. december 21.

Reggel fél hatkor már én is ott váraкоztam az útlevélosztály épülete előtt, hátha ma mi is megkapjuk. Voltunk már harmincan-negyvenen. Toporunk a hóban, a sötétben. Nyitás 10 órakor. Állunk csendben, türelmesen. Én végül is fél tizenkettő körül jutok be, s pillanatokon belül kiderül: még most sem adhatják kézbe az útleveleinket, mert az egyik lakás-papírnak lejárt a határideje. Újat kell kérni. Hirtelen megint minden elhalasztódik, hiszen azt a papírt csak bizonyos napon, bizonyos órában adhatják ki. Vagy bejutok, vagy nem. Előre nem lehet tudni. Valamiféle üveghegy felé csúszik, csúszik minden...

88. december 27.

Ez az első karácsonyunk, amikor egyetlenegy karácsonyi lapot sem kaptunk senkitől. Úgy látszik, már tényleg leírtak az ismerősök. Megyünk ki, már nincs kinek, minek írni. Gazsától sem jött semmi Pestről, pedig tőle lakásügyben is várnánk valami információt. Bár most már azt is elhatároztuk, ha az ígéretekből nem lesz semmi, alszunk a Nyugatiban, míg össze nem szed bennünket valaki onnan. No igen, csak hát a három szobányi bútort azonnal ki kell valahova pakolni, ha megérkezik. Eléggé nyomottak vagyunk mindannyian. Egyedül Anikó jár-keel énekelgetve a lakásban, reggeltől estig.

Már több mint egy hete élünk iratok nélkül. Beadtam az utolsó szükséges dokumentumokat is, elvileg már semmilyen papírral nem tudjuk igazolni, hogy valóban létezőnk. No persze, valójában tényleg nem is létezőnk már. Tegnap harmadszor álltam végig potyára az útlevélsort, mi ma sem kaptuk meg. Ma harmadszor fogom visszaváltatni a bukaresti vonatjegyemet is. No persze, ilyenkor hamar kialakul a kényszerképzet, hogy valakik valamiért bennünket külön, szánt szándékkal hátráltatnak az amúgy is nagyon nehezen haladó ügyben. Nem lenne csoda. Volt, akit utolsó pillanatig az állásából sem tettek ki, én pedig már másfél éve lassan, hogy állás nélküli vagyok.

Ki tudná ezt megérteni? Ámbár valószínűleg épp az a cél: hogy semmiképpen se érthessük meg a dolgokat. Ha menni akarunk, akkor eleve el kell fogadnunk az abszurditást. Azzal szemben nem is lehet már törvénytességre, emberségre apellálni.

89. január 3.

Utolsó itthoni szilveszterünket Csekééknél töltöttük. Rádiót hallgattunk éjjel egyig, aztán fél háromig beszélgettünk. Ma lementünk valami poharakat, szőnyeget vásárolni, bolyongtunk négy óra hosszat, üzletről üzletre jártunk, s aztán szinte üres táskával jöttünk haza. Maradék kis pénzünket akarjuk még valami hasznos dologra elkölteni. Veszünk is egy perzsaszőnyeget. Nyolcezer lejért. Eddig, negyvenöt éves koromig soha nem akartunk perzsaszőnyeget venni. Hát most vettünk. Így legalább elköltöttük utolsó kis pénzünket is, nincs több gond a vásárlással. Annyi pénzünk maradt, amennyivel kihúzzuk az elmenésig.

89. január 8.

Ma is álltam néhány órányit, s én ma sem kaptam meg az útlevelet. Tizennyolc napja hitegetnek. Odahívnak szerdára, s azt mondják: pénteken. Állók pénteken is, azt mondják: hétfőn. Harmadik hete. Miként tehetném meg, hogy ne fogadjam el ezt a kiszolgáltatottságot tovább?

Tegnap itt voltak Kovács Pistiék. Ők is a maradók táborához tartoznak. Ehhez igazodnak a Pisti történetei is. Most éppen az, amelyik arról szól, hogyan utasította vissza kolozsvári ismerősünk a pesti állás- és lakásajánlatot. Az ismerősünk hallgatott, hallgatott, majd megkérdezte a pesti jótevőt: „Te, tudod, ott azt a kis utcát Kolozsváron, a Munkás mozi mellett?...” „Nem, de hát a pesti lakás...” „Na és tudod, ott a kanyarban van az a kicsi ház?...” „Nem, de hát a pesti lakás...” „És tudod, ott azt a kis magyar kasszásnéit a mozinál, aki mindig úgy magyarosan írta ki a pénztárlapokra: Nu szűnt bilete!...” „Nem, de hát a pesti lakás...” „És tudod-e, hogy ott annál a mozinál, az egyik ajtónál úgy volt felírva a kijárat, hogy Iesire, a másikon meg úgy, hogy Esire...” A pesti havernak ekkor már elege volt: „De hát mi köze mindennek a pesti lakáshoz?!” „Hát az, haver – mondta a kolozsvári –, hogy ezek miatt az emlékek miatt nem érdekel az a pesti lakás!”

89. január 13.

Megvan az útlevél! A kezünkben! Szerdán megkaptam, aznap este már utaztam is Bukarestbe, a vízumot elintéztam, ma reggel érkeztem vissza. Most kezdődhet a versenyfutás azért, hogy ki jut be soron kívül a vámolásra. Olyan hírek járnak, hogy aki eddig nem ment el, még itt ül három hónapot, ugyanis az első negyedévben minden vagon és konténer az áruszállításhoz kell, nem adnak ki több engedélyt a magánszállításokhoz. Szaladgálok ismerősök után. Két havi fizetés összegét kínáltam fel valakinek, ha még ebben a hónapban levámolnak s elmehetünk. Néhány óra múlva kiderült, már februárt illetően sem állnak szóba senkivel. Esetleg márciusban.

89. január 18.

A feleségem napok óta, szinte egyfolytában sír. Ez az utolsó fázis már nagyon megviseli az embereket. Tegnap megkaptam az egyik rossz választ, ma megkaptam a másodikat. Senki nem tud közbeavatkozni. Pedig

két olyan ember révén próbáltam megkönyékezni a vámhivatalt, akik maguk sem voltak akárhik. Aztán jön a hideg zuhany: hivatalosan közlik velem, hogy május 5-ére vagyunk kiírva a vámvizsgálatra. Hogy éljünk itt addig, a teljesen kiürített lakásban, összecsomagolt holmik között? Avagy hagyjunk itt mindent, egy olyan lakásban, amely már nem a mienk? Ágnes különben is rögtön reagál: nem, ő addig nem megy, míg nem vihet mindent magával, nem azért csináltuk végig ezt a hosszú cirkuszt, hogy most egyszerre mindent idehagyjunk! Hivatalosan, engedéllyel megyünk, vinni akarunk mindent, ami a mienk! Igen, a derelyevágót is, meg a rossz dugóhúzó is... Abban viszont egykettőre megállapodunk, hogy a nagyobbik lányunk ne várjon tovább. Útlevele van, a vízuma megvan, üljön föl a vonatra – menjen előre! Hisz ki tudja, mi minden történhet még itt a következő hónapok alatt?

Időközben eszembe jut még egy eshetőség. Megtudtuk ugyanis, hogy „úri negyedben” levő lakásunkat egy nagyon fontos intézmény vezetőjének a fia kapja majd meg – ingyenes állami lakásként. Ingyen lakásként azt, amit mi megvásároltunk magunknak. Megkerestem a nagy embert, és arra való hivatkozással, hogy nekik is érdekük a mielőbbi eltávozásunk, hiszen annál hamarabb beköltözhet a fia – kértem, járjon közbe a vámügyi hatóságoknál, hogy hamarabb elmehessünk. Először fanyalgott egy kissé, aztán azt mondta, hogy megpróbál segíteni. Ám később még hozzátette: „Csak hát ez kényes dolog, tudja-e – én segítek magának, maga elmegy, s aztán ott kinn ki tudja, miket fog nyilatkozni a sajtóban, a televízióban az itteni állapotokról. Ez nekem nagyon kényes ügy, megértheti!” Hát nem értem meg...

89. január 29.

Tegnap benn voltam a szerkesztőségben. Most már én is olyan vagyok, mint más: nem tudom derűsen fogadni az ismétlődő élcelődést, hogy: „Mi az, te már hazajöttél?” Hát nem, már jó ideje nem vagyok itthon, s az az érzésem, még jó ideig nem jövök haza. „Te, te idegenbe szakadt hazánkfia!” – mondja Mózes jópofa gonoszkodással. „Nyugi, nyugi – válaszolom –, te is az vagy, Attila!” „No azt már nem – fortyan fel Mózes –, én hazánkba szakadt idegenfia vagyok!” Ha az elviselhetőbb, hát legyen. Üsse kő... Mózes, a hazánkba szakadt idegenfia...

Délután születésnap köszöntésre mentünk anyósomhoz. Lilla lányom onnan telefonálgat, búcsúzkodik a barátnőitől. Holnap reggel utazik, elkísérem a határig. Ha már tovább nem lehet... Annyit már tudunk, hogy egyelőre Kő Páléknál húzódik majd meg. Amíg mi is meg nem érkezünk.

89. január 31.

Megjártam a határt. Lilla vasárnap dél óta Magyarországon él. Amikor visszaindultam a biharpüspöki állomásra a katonák, határőrök, civilruhás rendőrök közül, hogy őt már fönn, a vonaton tudtam, olyan volt, mintha én szabadultam volna meg valahonnan.

89. február 2.

Tegnap értesítettek: huszonnegyedikén mehetünk vámolásra. Szinte egyhuzamban alszunk huszonnégy órán át...

Igen, a trófeák ott vannak...

Budapesti versek

Huszonharmadik budapesti vers

Igen, a trófeák ott vannak,
kétség kívül. Beragyogják a házat.
A vadászok elhíresültek. A félvér
személyzet egy-egy vendégjárás előtt újra
és újra kipucoválja a régi trófeákat,
s a legendás vadászcsizmákat. Midőn
a vendég megérkezik, olyan minden,
mint amilyennek remélte: jól látható,
hogy vér nem tapad a trófeákhoz,
a csizmát mocsok nem érte. Bor, kacska
és vadászkaland egyszerre kerül terítékre.
A távoli vendégnek semmi sem sok:
fülel és emészt gondolkodás nélkül,
mint kilövés előtt a trófeás állatok.
Hogy hogyan is volt igaziból?
Hogy hányan vesztek a mocsárba s
hányat is koncolt föl az állat?
Hogy kik és kiket rúgtak el a sajkáktól,
odavetve, persze, hogy – „Bocsánat!”,
hogy hány kézen és élet árán került
a trófea e szétsugárzó házba – nem
tárja fel a ház ura, a házat
nem hozza lázba. A látszat
a kibic eledele – az Úr étke a magyarázat.
A vendég elmegy, ahogy jött. S otthon
gyártani kezdi majd legott, s ajánlja
utcahosszat a papírból kivágott,
elhíresült, hasonmás trófeákat.

Huszonegyedik budapesti vers

Ott tébláboltam a villamosmegállóban,
az első pillanatban üvölteni szerettem volna,
ám mennél több pillanat telt el, annál
nevetségesebben hatott volna, ha csak úgy,
hirtelen felüvöltök, a hídfő sarkánál,
néhány perccel tizenkettő után, ám mennél
több idő telt el, annál iszonyatosabban
kikíváncozott az az üvöltés s mennél
tovább halogatódott, annál nevetségesebbnek
tűnt az egész, pedig hogy belekiálthattam volna
a világba azon a decemberi napon,
ám az emberek semmi egyébbe, csak a villamosra
vártak, és hát tulajdonképpen én is a villamosra
vártam, hagytam, hadd menjen el az első villamos,
hagytam, hadd menjen el a második is,
a harmadikat is elengedtem, de akkor már nem
bírtam tovább, figyelmesen szemügyre vettem
a várakozókat (belátom, persze már ez is
gyanús lehetett) s egy középkorú úriemberféléhez
odafordulva kimondtam: „Megbukott a diktátor!”
Az úr először értetlenkedve nézett reám,
aztán úgy tett, mintha nem hallott volna
semmit, aztán mellém nézett, a levegőbe,
aztán kissé hátrább lépett. Babrálni kezdett
a táskáján. Azt hittem, megőrülök.
Odafordultam egy másik várakozóhoz.
„A diktátor megbukott!”... Aztán a harmadikhoz,
negyedikhez, az ötödikhez – rendes emberek voltak
mind: várták a villamost.

Huszedik budapesti vers

Átfordulsz s én fordulok utánad,
fordulok vissza s te fordulsz utánam,
vállüregedbe fordul a vállam, vissza,
vállüregembe fordul a vállad, éjről-éjre,
fordulunk egymás formájába az ágyban,

fordulunk oda s vissza, egymást zárva és nyitva,
kulcsai vagyunk egymásnak a zárban,
fordulsz és fordulok, nyitlak és zárlak,
aztán, ha fordulok, te nyithatsz s zárhatsz,
hol én fordulok feléd, a formádba vágyva,
hol én vagyok a forma, kinyitva, bezárva.
Ha süt a hold, hát így nézünk egymásra:
felfénylő kulcs a felfénylő zárjára.

Tizenkilencedik budapesti vers

Ahogy a feleségem mondja:
mint a takarítónők, mint a személyzet.
Szemem előtt le-föl repülnek
az üvegfalú liftek, egyik pillanatról a másikra
más-más térből mosolyog rám a barátom,
máshonnan, mint ahol megszoktam őt,
mosolya kissé olyanszerű lett, mint az irodája,
elbabrálok a rézkorlátokon, szakértői
szemmel fölmérem a lépcsőfordulókat,
a kanyarodókat, az előfordulások gyakoriságát,
hogyan ki melyik ajtó vagy emelet felé igyekszik
a leghathatósabbban, ez itt a közkedvelt
Múzsza Szolgáltató Kft üvegpalotája,
minden ajtó mögöl mindig valamivel megjutalmazva
fordulnak ki a barátaim, nem, nem hálátlanok
a múzsák, van, aki téli repülőjegyet kap a nyári
Bahamákra, van, akit tudományos értekezletre
küldenek a múzsák Párizsba – „Egy nagyon komoly
tanulmányt fogok felolvasni a tudományos konferenciák
jelentőségéről!” – hallod, amint ott állingálsz,
porronggyal a kezedben, az üvegfalak között,
a lépcsőfordulók megfigyelőállásaiban,
babrálsz a fordulók rézkorlátján, harmadik
barátod maga is egy újabb Múzsza Szolgáltató Kft
létrehozási engedélyével fordul ki az ajtó mögöl,
egy másik múzsza egy másik ajtó mögött sokszögű,
nagy-nagy műanyagkitüntetéssel jutalmazta egy
másik barátodat. Ha az ember jóban van a múzsákkal,

bizony-bizony ebben a házban a leglehetősebb dolgokhoz is hozzá lehet jutni: egyik-másik múzsa hitelrontási engedélyek kibocsájtására szakosodott, némelyik pedig önértékelési bizonylatok sokszorosítására, van minden, van forgalom bőven.

Mindent, mindent megadnak a múzsák.

„Látod, fiam, látod, te meg csak állsz ott s bámulsz a folyosón, mint a takarítónők, mint a személyzet!” – mondja a feleségem.

Tizennyolcadik budapesti vers

Mintha zuhanástól félnének, mindannyian,
külön-külön is valami tömeges zuhanástól,
mintha bármely pillanatban, bárhol
megnyílhatna a történelem csapóajtaja,
s aki épp ott van, az azonmód zuhanni
kezdené lefelé, valahova oda, ahová
már csupán összetört lélekkel és
csontokkal lehetne leérkezni,
mintha bármikor, bárkit, bármelyik
pillanatban kizuhinthatna, mélybe
hajíthatna a történelem, mintha nem
egy-két centire, hanem olyan mélységben
lenne talpuk alatt a földgolyó, ahová
nagy süvöltéssel csak zuhanni lehet,
ezek mintha nem a földről, ezek
mintha a csillagokról akarnának
dobbantani, úgy jár-kél manapság előttünk,
az ifjú nemzedék, jár-kél a földön,
zuhanást idéző kis ejtőernyős zsákjukkal
a hátukon, pár centinyire Európa fölött.

Tizenhetedik budapesti vers

Jól van, fiúk, jól van, csak ti
vagytok a hősök, legyen titek a
muzsika s legyenek csak a titek
az azsent provokátorok, ne lábatlankodjam

fejetek körül, ne fejetlenkedjem
lábatok körül, a koszorúfonásnál
szemek közé már be ne keveredjek,
lábszentelővízbe már bele ne bukjak,
alá ne merüljek, el ne keveredjek,
jól van, fiúk, jól van, csak ti legyetek
hősök, végtére is elég a hősből annyi
nekem, ahányan a számlálásnál elé-
jelentkeztek, nehogy már újabb hősöket
akarjak én, akit úgy féltettetek,
hogymég a jobb szalámi-szerzési technikákba
sem avattatok be, elég volt,
ha csomagotokat elvittem a megadott házszámra,
mintha bomba lett volna,
titokban, a lehető legnagyobb titokban,
persze, megtörtént ennek a fordítottja is,
hogymén tettem ki egy bombát a főtérszobor
közelébe s ott, mindenki szeme láttára, beállítottam,
akkor meg odajöttetek s azt sugdostátok
a fülemben, hogymilyen ügyes, milyen rafinált kis
szalámiszeletelő gépet szerkesztettem,
íghát a helyszíneink nagyjából közösek
voltak, csak a kódjaink nem, volt, hogymaranyló
könyvekbe írtátok a neveiteket, én meg
a gyárkapuk belépőcéduláira, néha
császárszékágyasokat kaptatok, és nemegyszer
a másikkészár hálójából. „Te csak állj
itt a kapuban, tudod!” – mondtátok rejtelmesen,
ujjaitokkal felfele bökkve,
jól van, fiúk, jól van, csak ti
vagytok a hősök, legyen titek a
muzsika, s titek az azzsent provokatórök,
csak éppen néha nem tudom, néha azok
az esték, mikor a holdat nem nálatok,
de épp nálam keresték, és azt mondtam,
hogymnem tudom, keressék messzi égen,
nem volt-e vajon nálatok
és mosogatott éppen?

Tizenötödik budapesti vers

Mily pompázatosak a hattyúk és
sasmadarak, irgalmatlan köreiben
az égnek, alázuhanásokkal, felröppenésekkel
tornyot, csak tornyokat mérnek,
hogyan szerettem volna, hogyan szerettem
volna hattyú, sasmadár lenni én is,
úgy kerülni be az egekbe, ahogy
az egy kisfiúnak szép is, valahogy úgy,
ahogy a kovács a kovácsműhelybe
lép be, ahogy a kerékgyártó előtt
ajtót nyit felesége, lebegni úgy,
szárnyakon, az égben, mint aki földet
csak csipeget s valami másról van szó
egészen, aki miatt a kerékgyártó is
lebegni akar az égben, hiába nyitná
ajtóját a felesége szépen, s libbenne
föl a kovács is, nagy bőrkötényében,
röppennének utánuk megvasalt kerekek,
s aki csak elhasalt a réten, mind-
mind utánuk röppennének, hattyúk,
sasmadarak között kalimpálnának mind
a gyerekek, eget-érten, szerettem
volna úgy kerülni be az egekbe,
mint aki földjét égre cserélte,
és sasok s hattyúk közt hajolva, csak
tornyot, csak tornyot mér, halomra,
nem gondol többé földi létre, másra,
se a búzaszemre, sem a lenthagyott
ikes igára. Se a kerékgyártóra,
se a kovácsra. Így szállnak hát ma is
nélkülem hattyúk és sasmadarak
irgalmatlan köreiben az égnek.
Tornyot mérnek. Tornyokat mérnek.

Tizennegyedik budapesti vers

Ki tudja, ki lakik velem szemben.
Ki tudja – lehet hogy már
a harmadik könyvet írják rólam.
Módszeresen, kimerítő aprólékossággal
számolnak be jellegzetesnek vélt
tulajdonságaimról, szokásaimról.
Hogy például csak kínai körömvágóval
tudok körmet vágni s ilyenkor rendszerint
egy nagy újságot terítek magam elé.
Hogy reggel különösen szeretek
hígtojást enni, általában kettőt
eszem meg s pirítóssal.
Nagy aprólékossággal írnak le mindent,
mintha gyilkosságra készülődnének.
És este már úgy ki vagyok világítva,
mintha mészárszékekben lennék.

Tizenharmadik budapesti vers

Legfölül egy kislány trombitál.
Alatta a kötözködő Pálinkás Józsi bácsi.
Alatta a kövér szakácsné fehér köpenyben.
Alatta Zizike karba tett kézzel.
Alatta a hétrét görnyedő kéményseprő.
Alatta törökülésben a kártyaspekuláns.
Alatta a Szegényeket Támogató Alap tisztviselője.
Alatta kék egyenruhában a villamoskalauz.
Alatta a hat nyelvet beszélő tanár.
Alatta a kövér katonatiszt, sapka nélkül.
Alatta a lakatosmester kis ládikával.
Alatta a sárgafülű lapszerkesztő.
Alatta a görögdinnyés kiguvadt szemmel.
Legalul én, lélegzetvisszafojtva.
Semmit nem tehetek. Kétségbeesetten tartom őket
a ceruzám hegyén.

Tizenegyedik budapesti vers

Az olvasók mostanság
a Kenéz-verseket szeretik a
legjobban. Szoktam hallani
a villamoson és az autóbuszon:
Te, baszd meg, olvastad a
legújabb Kenéz-verseket?
Ilyenkor rettenetesen elcsodálkozom:
baszd meg, miért is szeretik annyira
a villamosok és autóbuszok utasai
manapság a Kenéz-verseket?
Bizonyára azért, mert a
villamos és az autóbusz utasai
manapság oly ritkán jutnak
Kenéz-versekhez, hiánycikk
a Kenéz-vers, mint mondjuk,
az elefánt füle. Egy-két
beavatott tud róla,
ám különben nemigen lehet
hozzájutni, itt-ott eldugva
talán, baszd meg, már ha egyáltalán
el lehet dugni valahol is
az elefánt fülét.

Tizedik budapesti vers

Ezt egy akármilyen vendég, csak úgy
nem engedheti meg magának. Az ilyesmihez
természetesen az kell, hogy te légy
a legszeretettebb vendég, a legtávolabbról
érkezett s legelesettebb – azok között,
akiknek korallszigetek és jéghegyek
vannak birtokában. Amikor az ünnepi
asztalra felkerül az ünnepi sonka,
s az olyan, mintha vendéglátóid egyenesen
a disznók mennyországából hasították
volna, nos, akkor te,
a legelesettebb, legtávolabbról érkezett

és legszeretettebb, tedd föl a disznókirály
koronáját, csapd a fejedbe, ülj be
az ünnep parazsának a közepébe
s üvöltsd, üvöltsd világgá
a sonka becsmélésének művészetét!
Vegyék észre a sonkatulajdonosok:
a világ legelesettebbjének is
a jéghegy kell – egy szelet jéghegy,
egy szelet korallsziget!

Nyolcadik budapesti vers

Egyszer csak befut
a rettenetes távirat, ugyanúgy
mosolyogva nyújtja át majd a kézbesítő,
ahogy eddig a többit is átnyújtotta,
„Távirat!” – mondja majd kissé énekelve
és mosolyogva,
állok a nyitott ajtóban, a folyosó huzatában,
egyik kezemmel aprópénz után kotorászok,
másik kezemben a rettenetes távirat,
noha akkor még nem tudom, hogy az,
ám egyszer csak már nincs több távirat,
egyszer csak itt a rettenetes távirat,
minden egyes távirattal egyre közelebb
van az a távirat, és nem tudom, hogy
milyen pillanatban ér az a távirat,
ki tudja, lehet, hogy éppen tortát eszünk,
még elgondolni is szörnyűség, ahogy csak úgy,
kissé ragacsos kézzel átvesszük
a rettenetes táviratot, vagy hogy abban a
pillanatban épp tisztátalanok vagyunk,
mint az állatok, s úgy kell átvenni
a rettenetes táviratot, ne adjatok innom se,
ennem se többet! Étlen és szomján kellene
kibírnom most már, míg
megcímzik címemre a rettenetes táviratot.
Nem tudom, hogy anyám, vagy apám írja-e
majd a rettenetes táviratot. Az egyik még

írja, hogy a másik már halott. Az eddigi
közös golyóstollal tölti ki
a megoszthatatlan űrlapot.

Negyedik budapesti vers

Ül hatszáz író piros bársonyszékben
és ül a kormányfő és ülnek a miniszterek
ülhetnék én is ott a piros bársonyszékben
fönntartottak nekem is ott egy helyet
ámde bármi furcsa nekem most éppen írhatnékom van
s pont annak kapcsán van írhatnékom
hogy valahol a teremben a hatszáz író között
látok egy üres bársonyszéket
ott a székben ülve nem lenne írhatnékom
hiszen az írhatnék az valami olyasmi
mint mikor az ember nem találja a zokniját
tudunk mindent a zokniról s tudjuk a legfontosabbat:
hogy ugyanis a zokni mindig „valahol itt van”
csak éppen nincs sehol s ettől majd megőrül az ember
márpedig ha ott ülnék én is piros bársonyszékben
mindkét lábamon minden bizonnyal zokni lenne
akkor meg hát miért is lenne írhatnékom
csak attól hogy ülök a bársonyszékben
és zokni van a lábamon?

Harmadik budapesti vers

Egyik oldalon volt a
„Jobb oldali pénztárfülke”
másik oldalon volt a
„Bal oldali pénztárfülke”
mind a kettő előtt álltak
és mind a kettőben volt
egy kivilágított pénztárosnő
no de én hova álljak
siessünk siessünk siessünk

hajtogattam végig az úton
most meg újságíró igazolvánnyal a zsebemben
állok teljesen megrökönyödve
s bámulom a két egyforma pénztárt.
Aztán ott bennebb a folyosó mélyén
ahova szinte nem lehet belátni
ott a harmadik pénztár
a negyedik pénztár
az ötödik pénztár
a hatodik pénztár
hazafele jövet
elcsendesedtem
s csak otthon szóltam
a feleségemnek:
„Légy szíves, adjál
két mozijegyet!”

Második budapesti vers

Ahogy jöttem haza
az Utolsó kínai császárból
gyalogszékemben a körúton át
a Keleti pályaudvarig
lefüggönyözött ablakomon át is
láttam a port a kirakatokban
pedig a gyalogszékvivők a Baross téren
trappban vágtak át aztán trappban
végig a Thököly úton
lefüggönyözött ablak mögött ültem
senki nem tudta ki ül az ablakfüggöny mögött
még a Román Követség emberei sem tudhatták
így hát eléggé nagy meglepetés volt
amikor a hordvivők hirtelen megálltak
felség hajolt be az egyik finoman félrevonva a függönyt
régóta ismerem mandzsúriai akárcsak én
felség mondta ujjával éppen csak érintve a függönyt
kenéz ferenc született nagyszalontán ezerkilencszáznegyvennégyben
hallottam hirtelen a függönyön túlról románul
édesanyja mogyorós gizella apja neve kenéz ferenc

mit marhaskodik itt szálljon ki azonnal ebből
testvére ferenc gizella született ezerkilencszázharminchétben
szálljon ki azonnal ebből a gyaloghintóból
sógora farcádi istván született ezerkilencszáznegyvenkettőben
ide azonnal a császári pecsétet koronát címeres gyűrűt
átülni a hetvennyolcas autóbuszra
és nehogy még egyszer ilyet csináljon
mert soha nem látja meg Mandzsúriát.

Első budapesti vers

Hát nem édes?
Nézzétek, kedveseim,
nézzétek, hogy tartja,
milyen hősiezen tartja
fölemelt jobb kezében azt a
tisztá-rongy zászlót, nézzétek
azt a végső kétségbeesést és
azt az elszántságot, azt a tiszta,
hófehér homlokot, amelyik,
hogyan mondjam, fejjel nekimegy
a falnak, azt a szétlibbenő kabátot,
a megfeszülő inget a kabát alatt,
azt a helyes kis tartást, ahogyan
szinte már elbukik, de azért mégsem,
vettem belőle a fogorvos úréknak is,
meg egy illetőnek az adóhivatalból,
hiába, itt is, ott is le vagyok kötelezve,
nagyon jól megáll a kandallópárkányon,
vagy a zongora tetején, úgy, ahogy
tartja ott azt a tisztá-rongy zászlót,
nagyon helyes kis dolog,
csak tudja, ne kellene egyfolytában,
mert hol ide teszem, hol oda teszem,
ne kellene egyfolytában a
zongora tetejéről, a kandalló párkányáról
egyfolytában törölgetni a vért utána.

A szabadulóművész kritikai holdudvara

KŐRÖSSI P. JÓZSEF

Kenéz Ferenc, a szabadulóművész

/hosszú lábkorjegyzet/

Kelet-Európában mindenkinek megvan a saját emigrációs története, és abban a saját emigránsa. Sőt, azt gondolom, hogy mindannyian emigráltunk már egyszer legalább. Ténylegesen, lélekben vagy gondolatban. Egy kicsi, egy ici-pici egérfarknyi, két és fél pillanatnyi gondolatban legalább. Ugyanazon a kultúrán belül vagy át egy másik kultúrába mindannyian megpróbáltunk már átmenekülni. Valahová vagy Valahovába. Legalább egy belső emigrációt – titokban – mindenki megengedett már saját magának. Úgymond – ebben is, másban is, de abban is – profik vagyunk.

Camus szerint mindenkinek megvan a maga pestise. Miller szerint mindenkinek megvan a maga zsidója. Nekünk, Kelet-Európában, valamennyiünknek megvan a magunk emigráns története, mindannyiunknak megvan a maga emigránsa.

Nekünk, például magyaroknak, még a felsoroltak mellett, mindannyiunknak megvan a maga erdélyije. Megvan most és megvolt mindenkor, de újabban megvan az erdélyi emigránsa is. Sok esetben az (erdélyi) emigráns azonos velünk, magunkkal. Pedig a legtöbb esetben nem vagyunk erdélyi emigránsok. Erdélyiek se vagyunk. Mégis.

Kenéz Ferenc: A szabadulóművész című könyvének emigránsa erről a sokoldalú, ellentmondásos, erről a bennünk lakó, velünk nem azonos, de egyszer még azonosítható emigránssal szól. Ennek az emigránsnak történeteit mondja el, versben, naplóban, naplószerűen, töredék novellákban, színpadra vihető drámákban, vászonra vetíthető tragikus komédiákban, aki vagyunk, és nem vagyunk. De legalább nem szerettünk volna lenni. Ennek az emigránsnak a lelkét teszi ki. Kiteszi nekünk, virtuális emigránsoknak. Akik vagyunk. Akik maradhatunk, ha akarunk. Vagy ha nem nagyon akarunk, akkor is.

Kenéz Ferenc műve az egyik legizgalmasabb könyv, amely az utóbbi évek történeteiből ebben a műfajban (kortárs napló!) napvilágot látott. És egyben a legtanulságosabb is. Ajánlom azok figyelmébe, akik szeretnek saját lelkiismeretükkel foglalkozni, akik szeretik saját lelkiismeretüket mérlegre tenni.

*

Valamikor azokat az emigránsokat, akikről Kenéz naplója is szól, áttelepülőknek hívták.

Jöttünk tömegesen (csőstül) névházasságnak álcázott szerelmi házassággal és szerelmi házasságnak álcázott névházassággal. Volt, aki nagyon megfizetett érte, és sokan vagyunk, akik a mai napig nem tudjuk megfizetni. Egyikünket 1200-as Lada, másikunkat konténeres vagon hozott. A csomagtartóban 800 darab könyv, használt ág- és fehérnemű, lyukas zokni és satöbbi, a családok odakint új bútorba fektették kölcsönkért banijaikat, hogy itt majd fillérekre válthassák. Van közöttünk olyan – ma már hírneves – képzőművész, akit szekta kaparintott meg, és zsarolta a kommunizmusban egészen a rendszerváltás pillanatáig. Kevesen tudják, hogy ha nincs a magyarországi 1988-as és a romániai 1990-es fordulat, Magyarországon (és Romániában) egész iparágak fejlődnek ki és tovább (más iparágak meg ráállnak a fejlődésükben már megfeneklett iparágak átgondolására) azért, hogy az áttelepültekből továbbra is (jól) megélhessenek.

Mint tudjuk, az azonos kultúrán belüli embercsempészet 1991 után hanyatlásnak indult.

De a volt barátok mellett vannak új barátok is.

(Volt időszak, például, amikor az én letelepedési engedélyemben a születés dátumát és helyét kivéve egyetlen bejegyzett adat sem felelt meg a valóságnak. Még a nevem se, amelyen minden valamire való ismerősöm és barátom szólít. Barátaim és olvasóim – ha voltak!! – nem azon a néven emlegettek, amelyen a hivatalok beidéztek. Nem azon a címen laktam, amely az igazolványomban szerepelt, nem azzal a nővel éltem, akit feleségként oda bejegyezték, nem, soha nem dolgoztam azon a munkahelyen, amelyet az igazolványomban feltüntettek, és volt – saját – gyermekem, pedig nem volt.)

Történeteket mindenki ismer elvált, majd újraraházasodott párokról, előre áttelepített meg ott(hon) hagyott, kiskorú gyermekről, gyermekekről.

Volt időszak, amikor voltak olyanok, akiket áttelepítettek, és voltak közöttük írók, művészek is. Miközben itt Magyarországon, ugyanazon a munkaterületen dolgozók, évek óta vártak lakásra, jobb munkahelyre, több fizetésre, az Erdélyből áttelepülő áttelepítetteket lakás, munkahely, elfogadható fizetés várta. És a(z akkori) pártközpont gondoskodott arról, hogy a (gondoskodás) híre a megfelelő helyeken hír legyen. Gondoskodott még arról is, hogy az elvtársak – meg a párton kívüliek – a kíváncsi hangulatban irigykedjenek, amikor irigykedni kell, lehet és szükséges.

(Amikor elköltözhettem onnan, ahol laktam, beíratam lakhelyemnek azt, ahol már nem laktam, de ahol laktam azelőtt. 1982-től kezdődően soha nem laktam abban a lakásban, amit bejegyeztettem, egészen 1985-ig. Igazoltatások során, az FMK-ból haza-[haza?]felé menet, vagy hivatalos ügyek intézésénél mindig gondolkodóba estem, az írott vagy a szóban feltett kérdésekre mindig megfontoltan válaszoltam. Hogy időt nyerjek. Hogy hazudhassak. Hogy jól felfogott érdekeimben pontosan a kíváncsi irányba vezethessenek felfelé.

A Lakik? Munkahelye? Foglalkozása? Nős? Gyermekeinek száma? stb. féle kérdések mindig zavarba hoztak. Nem ott laktam, ahol laktam, nem az volt a munkahelyem, ami munkahelyként be volt jegyezve, nem volt bejegyezhető foglalkozásom, nem az volt a nőm, aki volt, és a nevemhez utalt gyermek sem volt az én gyermekem).

*

Kenéz Ferenc könyve a megalázottakról szól, és azon belül is azokról, akik elviselték, akik tudták, hogy el kell viselniük, azokról, akik már eljutottak addig, hogy ezt (a lehetőséget) tudomásul vegyék, és vállalták is a megaláztatást. Bújtatva, de ott van ebben a könyvben azok felelőssége is, akik a megaláztatást lehetővé tették, és akik megalázták azokat, akik ezt lehetővé tették.

Kenéz Ferenc könyve azokról szól, akik eddig még nem szólaltak meg.

De nem szól azok nevében.

Kenéz Ferenc könyve nem azok helyett szól, akik eddig megszólaltak. És nem szól azok nevében sem, akik (már, de minek) megszólaltak.

*

A nyolcvanas években az erdélyi ember számára Magyarország az új világot (az Újvilágot) jelentette. Azt, amit a húszas és a harmincas években Amerika jelentett a mindenhol élő magyaroknak, a középeurópaiaknak és amit akkor nem jelentett Magyarország az erdélyieknek. A hatás és az eredmény is nagyjából ugyanaz. Az erdélyiek felfoghatatlan és hihetetlen hátrányból indulva hihetetlen és felfoghatatlan teljesítményekre voltak képesek. Alig van ma olyan (a nyolcvanas években) áttelepült vagy áttelepített erdélyi, aki ne vitte volna tovább, mint a hasonló helyzetből startoló Magyarországon született, otthon a saját hazájában. (Sicc!) A művész és a tudós is tovább vitte, és persze a bűnöző is.

(Sokáig, éveken át, egészen igazi házasságomig és saját gyermekeim születéséig emigránsnak tekintettem magam. Évekig nem vettem föl a magyar állampolgárságot, pedig már könnyen megkaphattam volna. Nem akartam Magyarországon magyar lenni. Mégis, ha eltévedtem Nagybudapesten, a táskámban lapuló Budapest-térképet csak titokban, rejtőzködve, kapu alatt vettem elő, sohasem kérdezősködtem. Ha eltévedek [és ha nem találok a helyem!!!], még ma is nehezemre esik a kérdezősködés [és a tájékozódás!!!]. Nehogy az tudódjon ki, hogy nem vagyok itthon, hogy nem vagyok. Nehogy!

Nehogy kitudódjon, hogy nem vagyok itthon!

Pedig itthon vagyok. Itthon, az első pillanattól kezdve. De nem akarom, hogy észrevegyék. Azt se vegyék észre, hogy itthon vagyok. Ha külföldről gondolok haza, mindig Váradra gondolok, akaratlanul Váradot hívom telefonon. Ha kimondom külföldön az otthon nevét, mindig Váradot mondok. És mindig javítok. Budapestre.

Mert, higgyétek el: az első pillanattól kezdve, tényleg, valóságosan, minden porcikámban, ízig-vérig: otthon vagyok.

Itthon is.)

*

A közhelyeket ki kell mondani újra. És újra. Hazugságban és képmutatóan éltünk. El lehet képzelni – ma már – milyen lehetett az a társadalom, amely elviselte, eltűrte és elvárta, hogy bíróságain a leghazugságosabb eljárások menjenek végbe. Népülnöki felügyelettel, bírói ítélettel. És mi ezeknek az elvárásoknak eleget tettünk. Itt is, ott is, amott is. Így is, úgy is, amúgy is. Azok a bírók, akik összeházasítottak bennünket ott, meg szétválasztottak bennünket itt, azok most – ott is, meg itt is – ítéleznek. Még

és mindörökké! A tanúk tanúskodtak. Most és mindörökké! Ezt a nyolcvanas években is tudtuk valamennyien. Azt tettük, amit kellett, és nem azt, amit lehetett. Nem azt, amit lehetett volna még azon felül, amit kellett.

(Emlékszem arra a pillanatra, emlékszem a bíró[m] arcára, amikor rájött, hogy neki most egy névházasságot kell felbontania. Fiatal volt – friss, üde, vidám és életunt – a pálya és a pályánk kezdetén. Hamvas volt, csinos és kíváncsi. Akkor már hamar túl voltunk mindenben.)

Kenéz Ferenc könyve, A szabadulóművész nem csak arról szól, amiről itt fenn én írok. Arról is, meg másról is. De azt váltja ki az emberből, amiről szólok itt fent. Azt váltja ki, meg sok minden mást is kivált. Különösen azokból, akik nem én vagyok.

Mert nem kell ahhoz Erdélyből áttelepülni Magyarországra, hogy valahol feltörjék, és kirabolják az ember csomagjait. De, ha egy áttelepülő féltve rakosgatott, átmenekítésre szánt csomagjait törik fel és rabolják ki, az valami miatt valami más. Olyan, mintha megkérdeznének, mit vinnél magadra egy lakatlan szigetre. Megmondod, elviheted. Mielőtt elindulsz, sokáig teszed-veszed, hátha nem az az, amire szükséged van. Becsomagolod, napokig kerülgeted. Kerülgetheted. Kicsomagolod, kicsomagolhatod. Eladod, eladhatod. Visszavásárolod, visszavásárolhatod. Aztán úgy döntesz, elviszed mégis, és útközben éppen azt ellopják tőled. Azt a mindent, amit megint bepakoltál, hogy a lakatlan szigeten majd jól érezd magad.

Nem is ellopják, elviszik tőled olyanok, akik egy lakatlan szigetre egészen mást és másképpen csomagolnának.

Valamikor írni akartam arról, hogy miért gyűlölik az erdélyieket Magyarországon. Amikor összeszedtem a tényeimet, megrémültem. Azt talán mégsem szabad tényekkel alátámasztani, hogy Magyarországon ennek a gyűlöletnek elsősorban a tehetetlenség az oka. Gyűlöllek, mert nem tudok rajtad segíteni.

Gyűlöllek, mert lengyel vagy és lengyelebb vagy, mint a lengyelek (1978-1985, talán).

Itt állsz, ülsz, fekszel a küszöböm előtt, már az ajtómat, ablakomat se tudom kinyitni tőled. Már miattad nem ér el hozzám a napsugár. Már bűdös vagy. Már bűdös vagy tőlem, és/mert (mert!) én is bűdös vagyok tőled. Ha a kedvedben járok, az a bajod, ha közömbös vagyok irántad, azért kapok tőled szemrehányást. Nyűg vagy nekem, azért gyűlöllek, de azért is, mert

egyszer (máskor) jót tettem, jót tehettem veled. Gyűlöllek, mert (már megint) nem engeded, hogy (egyedül) döntsek felőled.

Gyűlöllek, mert még meggyűlölhetsz.

*

Ha a tartalomjegyzékig is eljutunk, azt láthatjuk, hogy Kenéz Ferenc (titokban megjelent) könyve (mely az Írók Könyvesboltjában, az Andrássy út 45-ben egészen biztosan kapható), tehát az író könyve három részből áll: Kolozsvári versek (ezek az igaziak), A nagy E betű (ez a napló) és az Igen, a trófeák ott vannak címet viselő budapesti versekből.

Ebből is kiderül, ez a könyv arra való. Hogy szembenézzünk. Vele, általa, magunkkal. Szabaduló művészetünkkel.

(Amikor 1979-ben Nagyváradon beadtam a szabadulóművészeti iparengedély kiváltásához szükséges papírjaimat a Román Népköztársaság Államtanácsához, még nem tudtam, ki lesz a feleségem. Aztán megtudtam. Szép volt, vonzó, csinos, ráadásul szőke és 56 kiló. Valakinek éppen elvált felesége.

Amikor elvált tőlem és elváltam tőle, még mindig szép volt és kíváncsi, 56 kiló és barátom gyermekének az anyja. Mi hatan akkor – volt és leendő feleségem, volt feleségem élettársa és az ő közös gyermekük, valamint leendő feleségem és a mi közös gyermekünk és jómagam – 1984-et írtunk. A magyar Houdini akkor már öt éve élt Magyarországon is.

„Houdini főszám volt a legjobb orfeumokban. Közönsége csupa szegény ember: hordár, házaló, rendőr, gyerek. Élete merő képtelenség. Bejárta az egész világot, és nem volt az a béklyó, amit ne vállalt és amiből meg ne szökött volna. Belekötözték egy karosszékbe. Kiszabadult. Létrához láncolták. Kiszabadult. Megbilincseltek, lábát vasra verték, kényszerzubbonnyba bújttatták, és szekrénybe zárták és lelakatolták. Kiszabadult. Kiszabadult banktrezorokból, beszögezett hordókból, bevarrt postazsákból; kiszabadult bádoggal bélelt zongoraládából, óriási futball-labdából, redőnyös íróasztalból, kolbászbélből. Szabadulása mindig érthetetlen volt, mert soha, semmi zárat nem tört fel, semmi kárt nem tett abban, amiből kiszabadult. A függőnyt félrehúzták, s ő itt állt ziláltan, de diadalmasan a sértetlen valami mellett, amelyben állítólag benne volt.” E.L. Doctorow: Ragtime, Göncz Árpád fordításában, 1979-ből)

(Kenéz Ferenc: A szabadulóművész. Zrínyi Kiadó, 1995)

(In: Élet és Irodalom, 1995. november 24.)

Egy szabadulóművész önvizsgálata

A szabadulóművész barátságos figura, megkötözik, megláncolják, de ő ravasz módon kibújik a kötelék rabságából, lehull róla a kötel, a lánc a nézők legnagyobb öröme, akik a látványért hajlandók néhány fillért dobni a kalapba. Szóval a szabadulóművész igazi hős, bár nem állítanak szobrot neki, a nézők azonban fontosnak tartják, szeretik. A szabadulóművész – ez a mestersége – szabadulni, kiszabadulni igyekszik, a honnan és hová kérdés amolyan mesterségbeli ártalom.

Kenéz Ferenc legújabb kötetének címe éppen eme mesterség megnevezése. Persze jóval többről van szó, sokkal bonyolultabb kötelékekről és nehezebb szabadulásról, a könyv tétje pedig egy létállapot definiálhatósága.

Cs. Gyimesi Éva a *Találkozás az egyszerivel* című kötetének Kenéz Ferenc lírájáról szóló tanulmányát így indítja: „A mi korunkban ritka, hogy a költő világosan rajzolja ki társadalmi és személyes helyzetének koordinátáit.” Most sincs egyébről szó, csak hogy ez a könyv, egy versek keretébe zárt napló (egy áttelepülés krónikája) jóval több a személyes helyzet koordinátáinál (ez indokolja közzétételét), a meghatározás tárgya az egyén és közösség léte, egy olyan közösségé, amely nem cselekvő részese, hanem kénytelen-kelletlen elszenvedője egy – immáron majd nyolc évtizedes – történelmi-társadalmi szituációnak.

Az írástudó, aki (akarva-akaratlanul) e közösség mindenkori lelkiismerete, különleges helyzetben van, felelősséggel tartozik. Mert megteheti-e egy kisebbségi író, hogy az anyaországba telepedik, hátrahagyva kétmillió sorstársát (szabadulóművészként: a közönségét)?

A közreadott naplórészlet: *A nagy E betű. Áttelepedési napló 1987 októberétől 1989 márciusáig*. Izgalmas, olvasmányos krónika, dokumentum. Az emigráció vagy a hazatérés felé vezető mindennapok eseménysora. De mit jelent az emigráció, és mit jelent a hazatérés?

E kérdések kimondva vagy megfogalmazatlanul ott sorjáznak a napi feljegyzésekben, a kétely, a bizonyosság, az igazolás és önigazolás, az egyéni és közösségi sors, vélemények és ellenvélemények, a félelem és remény kereszttüzében. Így válik közüggé e szubjektív írásmű, történelmi, irodalomtörténeti perspektíváját a napi történések néhol groteszk

mozaikkockái ellenpontozzák, miközben a társak, barátok megszólalásai különleges dimenziót kölcsönöznek az elmondottaknak, egyszerre margináliák és viszonyítási pontok.

A címbeli nagy E betű nyilván Erdélyt jelenti, s bár Kenéz megfogalmazása inkább visszafogott, csak a tényekre szorítkozó, mégis érzékelhető valósággá válik az erdélyi magyarság agóniájának egy szeletkéje.

Bizonyára lesznek, akik apológiát vélnek kiolvasni e reflexiókból. Ez magánügy. *A szabadulóművész* azonban az önvizsgálat könyve, nem az apológiáé. Ezt bizonyítandó érdemes kiragadnunk néhány részletet a naplóból. Az első, 1987. október 1-jei bejegyzésben ezt olvashatjuk: „Délután kirakjuk a földgömböt magunk elé – s próbáljuk elképzelni: mit éreznek ők ott, ha kirakják a földgömböt maguk elé. Tudnak-e máshová nézni, mint erre a hátrahagyott, pici földdarabkára, mely itt, ezen a mi földgömbünkön szinte észrevehetetlen? »Aki elmegy, az nem tartozott soha közénk« – idézi az egyik írókolléga Kányádi megállapítását. »Ami értékes húszévi munkásságomból, az itt marad. Csak én megyek el« – morfondírozom.” A gondolat (más formában), a felelősségé, többször is visszatér. Az 1988. február 18-án kelt feljegyzés már a kétely hangján szól: „Tegnap eléggé nyomott hangulatban voltam. Most történt meg először, hogy felmerült bennem a kétely: jól teszem-e, hogy elmegyek? Hogy valós értékrendszer-e az, amelynek nevében-jegyében el akarok menni?” Egészen másfajta kételyt fogalmaz meg az itthon-otthon közötti feszültség, a haza fogalmának meghatározhatósága. 1988. február 8-án így ír erről: „»Majd ha otthon lesztek...« – mondja László... »Majd ha otthon lesztek« – hallom a fülemmel, s ez a pár szó kóvályog bennem... »Hogy-hogy otthon?« Hiszen ez a szó eddig úgy élt bennem, mint »itthon«. Nem kereste bennem a helyét eddig ez a szó... Mi egyelőre nem azt mondjuk, hogy hazamegyünk, hanem azt: Magyarországra, amelyik a magyarok hazája.” Ugyanez a gondolat egy íróárs megfogalmazásában, immáron félelemként: „Attila dühöng: »Ha megyek, én csak Wellingtonba megyek. Pestre? Hogy utáljanak saját magyarjaim? Egy nagy francot! Akkor inkább utáljanak itt. Azt könnyebben elviselem!«” (1988. január 30.) Erre a felvetésre válaszol, mintegy jó előre védekezve, az 1988. november 15-én kelt jegyzet: „Hírlik, hogy odaát gyárakban, munkahelyeken lerománozzák a kitelepedetteket. Vagy a sértegetés, vagy a természetes egyszerűsítés formájában... Arany Jánost bezzeg nem mondanák románnak. Akkor engem miért mondanának? Én is Nagyszalontán születtem.”

A napló keretét kolozsvári és budapesti versek adják, egy másfajta – immáron belső – viszonyításként. Kolozsvár és Budapest, előtt és után, a különbség csupán a témaválasztás apró eltéréseiben van, a dikció, a versépítés mindkettőben ugyanaz. De a témák látszólagos mássága ne tévesszen meg senkit. „Kinek mennyit ér a megverték / glóriája?” – kérdezi a költő az egyik kolozsvári versben, hogy a költemény retorikai fordulópontja egészen „budapestiesre” sikeredjen: „Nem szabadulhatsz.” A vers zárlata pedig az együttlétet invokálja: „Utad kikövezve, csak arra indulhatsz, / csak Ithakába.” Ithaka itt a valódi Magyarországot jelenti, a közös szellemi hazát, amelyet a *Huszonegyedik budapesti vers* fájdalmas iróniája sem tud elföldni, hiába, hogy az emberek *csak villamosra várnak*. Ez a Kolozsvár-Budapest-Kolozsvár párbeszéd, lírai napló ugyanazokat a gondolatokat fogalmazza meg, mint a mindennapok krónikája, ugyanolyan önvizsgálat, ugyanolyan ellenpontosítás, mégis itt jobban feloldódik a feszültség, ezt jelzi a budapesti (számozott) versek fordított sorrendje is: visszaszámlálás, a szabadulóművész visszaszámlálása az igazi mutatvány, az igazi próba előtt.

Az elmondottakból kiderül, Kenéz Ferenc vállalkozása meglehetősen kockázatos. Félő, hogy a könyvet nem szépirodalomként, hanem dokumentumként olvassák majd, félő, hogy sok olvasó csak a szabadulóművész heroikus erőfeszítését látja benne, a látványt, pedig nem az. Valódi olvasmány és valódi szépirodalom, kegyetlenül őszinte és kegyetlenül valóságos, nem materiális, szellemi mutatvány. A szabadulóművész nem csapott be! (Kenéz Ferenc: *A szabadulóművész*, Zrínyi Kiadó, 1995.)

(In: *Hitel*, 1996 szeptember, 110-112. oldalak)

Az ő kövének csobbanása...

(In: Cseke Gábor: Jelentések – magamról. Emlékezések ellenfényben. Polis, 2009)

„A szabadulóművész (Zrínyi Kiadó, Budapest) ... már-már észrevétlenül merült feledésbe az erősen inflálódott és érdektelenné vált magyarországi könyvpiacon, haza pedig gyakorlatilag csak a dedikált példányok jutottak el. Ennek a briliáns miniatűr munkának olyan tömör és sokatmondó bejegyzései vannak, kéttucatnyi kolozsvári, illetve budapesti vers tanúságától kísérve, hogy az ember azon tűnődik: csak ennyit ér egy mindannyiunk tisztánlátását könnyítő önvallomás? Kenéz is érezhette, hogy az ő kövének csobbanása a tóban talán a korán jött tavaszcsinálóknak kijáró figyelmetlenség miatt sikkadt el, s nemrégiben megírta Vers és környéke című vallomásos művét, amely költői munkássága legjavának hitelét teszi mérlegre a szülőhelyét felhagyó ember nem múltó önvádjával. Élete sorát számba véve pedig nem mindenáron másokat számoltat el miatta, hanem a belső történések mozgatóit kutatja.”

A szerzőről:

KENÉZ Ferenc (Nagyszalonta, 1944. márc. 24.): költő, újságíró. 1962-ben érettségizett Nagyváradon. A kolozsvári Babeş-Bolyai egyetem bölcsészkarán tanult (1964-1967), majd tanulmányait abbahagyva a bukaresti magyar szakszervezeti hetilap, a Munkásélet szerkesztője (1968-1983). A kolozsvári irodalmi hetilap, az Utunk szerkesztője. (1983-1987). 1989-től Budapesten él. Az Esti Hírlap, majd a Duna TV szerkesztője. A második Forrás-nemzedék költője; tárgyias, pátosztalan verssoraiban groteszk és ironikus látásmód ötvöződik. Díjak: Kolozsvári Írók Társasága díja; Román Írószövetség költészeti díja; az Utunk Év Könyve díja (Pezsgő-díj); a balatonfüredi Salvatore Quasimodo Költői Verseny különdíja, Székelyföld-díj, Látó nívó-díj.

Megjelent kötetei: *Fekete hanglemezek* (versek); 1968, Bukarest, *Ólomtánc* (versek) 1970, Kolozsvár; *Homok a bőröndben* (versek) 1972, Bukarest; *Az átvilágított földgömb* (versek) 1975, Bukarest; *Vigyázzállásból fejállásba* (versek) 1978, Bukarest; *Kérdezzünk tovább* (riportok) 1979, Bukarest; *XYZ* (három vers) 1981, Bukarest; *Esőben könnyen rámtaláltok* (gyermekversek) 1982, Bukarest; *Én munkás vagyok, te munkás vagy, ő munkás* (beszélgetések) 1983, Kolozsvár; *Lovak a virágoskertben* (versek, válogatás) 1986, Budapest; *Egyszerszak* (versek) 1986, Bukarest; *A szabadulóművész* (versek és áttelepedési napló) 1995, Budapest, A hollywoodi temető (régi és új versek) 1999, Budapest; *Még a belvárosi iskolából sem akart senki költő lenni* (gyermekversek) 2003, Budapest; *Angyalször* (versek) 2004, Budapest; *Nagyregény*, (válogatott versek 1968-2008) 2008, Csíkszereda; *Szabadnak lenni mit jelent?* Kolozsvár-oratórium, 2011, Kossuth Rádió. Az újvidéki Fórum Könyvkiadó jelentette meg jugoszláviai román költők verseiből válogatott két műfordításkötetét: *Slavco Almajan, A nyolcszögletű tojás* (1986) és *A lehetséges változat*, a jugoszláviai román költészet antológiája (1990). *Zeu cu picior de lemn* (Falábú Isten) címmel verseiből románra fordított reprezentatív válogatást Aurel Șorobetea (1985) Kriterion, Bukarest.